

Cassius Dio a jeho Μαρκουμαννίς: textologicko-filologický aspekt problému

Příspěvek k informačním možnostem antických písemných pramenů*

Ivan Prchlík

Poslední domácí autoritou, která se zevrubně zabývala možnostmi, jak může k poznání událostí, které se na přelomu letopočtů zřejmě dotýkaly i území české kotliny, přispět zde níže rozebraná zpráva Cassia Diona, byl Josef Dobiáš, podle něhož je pouze v ní zachován název původního území Markomanů (tak *Dobiáš 1964*, 81, pozn. 9 *init.*¹) a lze jí podložit toto tvrzení: „... intervalem let 6–1, kdy už L. Domitius Ahenobarbus, děd pozdějšího císaře Nerona a tehdy správce (*legatus pro praetore*) podunajských provincií, usadil na výpravě, která jej tenkrát dovedla od Dunaje až za Labe, aspoň část kmene Hermundurů, jenž opustiv z neznámých důvodů svá původní sídla po obou stranách středního Labe, hledal si nová sídla, v krajích od Markomanů již opuštěných“ (*Dobiáš 1964*, 90).²

V návaznosti na Dobiáše se k Dionově zmínce recentně vyjádřil i E. Droberjar (*Droberjar 2008*, 576): „Jediný, kdo nám zachoval jméno země, z níž přišli Markomani do Čech, byl Cassius Dión“. Ačkoli se zdá, že jde o konstatování informace, kterou podává přímo antický pramen, není tomu tak. Jde totiž až o jeho interpretaci, a jakkoli může být správná (tedy pokud jde o to, že Markomani z této země přišli, protože zda přišli do Čech, k tomu právě Dio nic co říci nemá), je třeba ji právě jako interpretaci podat.³ Tak tomu částečně je vzápětí, kdy se Droberjar ztotožňuje s poznatkem, který se podle něho z téže zprávy pokusili vyvodit E. Šimek (*Šimek 1934*, 80) a J. Dobiáš (*Dobiáš 1964*, 90): „Markomani pak postoupili své území zřejmě z vůle Ahenobarba ... Hermundurů“ (tak *Droberjar 2008*, 576). Taková formulace totiž budí dojem, že první část je opět informací podanou přímo Dionem, ale druhá, uvozená výrazem ‚zřejmě‘, už jen domněnkou z jeho zprávy vyvozenou. Ve skutečnosti je domněnkou – jakkoli eventuálně opodstatněnou – jako celek.⁴

* Tento příspěvek byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK č. 204053. Za přínosné podněty, postřehy i cenné informace, které jsem při jeho psaní mohl využít, velmi srdečně děkuji Vladimíru Salačovi.

1 Celá dotyčná poznámka, k níž srv. *Dobiáš 1964*, 81–83, je poté věnována resumé pokusů dřívějších autorit toto území lokalizovat a argumentaci ve prospěch vlastního názoru. Přitom je, totiž *tamtéž*, 82, konstatováno: „nejsou Diónovým místem vyloučeny ani kraje atd.“ Takové vyjádření ovšem budí dojem, jako by možnost k nějaké lokalizaci argumentovat zakládala přímo Dionova formulace, ve skutečnosti ale sama jeho formulace takovou možnost nedává.

2 Ke dvěma momentům tohoto výkladu odkazuje Dobiáš na další autority, totiž ke specifikaci úředního postavení Domitiova a k domněnce, co mohlo být těmi neznámými důvody, kvůli nimž Hermundurové opustili svá sídla. V připojené poznámce, srv. *Dobiáš 1964*, 110–113, pozn. 13, dále oponuje pojetím, která zřejmě podceňovala rozsah hermundurského stěhování, při čemž přímo s Dionovým vyjádřením operuje (srv. níže na s. 124), a dále se zabývá okolnostmi, které přímo jím už podložit nelze, totiž datací a znovu příčinou tohoto stěhování, lokalizací nových sídel Hermundurů a účelem Domitiovy výpravy.

3 Což ovšem nečiní ani *Pleiner – Rybová a kol. 1978*, 683 v pozn. 2. Mezi podáním těchto modernějších autorit a Dobiášovým ovšem tkví jeden rozdíl: v jeho podrobném výkladu se mihne (srv. *Dobiáš 1964*, 111 v pozn. 13) polemika s alternativním názorem Šimkovým (k němuž srv. níže v pozn. 58), pročez je patrné aspoň to, že alternativy existují (a srv. i *tamtéž*, 112 k polemice s Alfredem von Domaszewským, jenž se zdá být stoupencem téže nebo nějaké podobné). Dobiáš sám ovšem Šimkův názor autoritativně odmítá (vyvrací ho jen zdánlivě), čímž budí dojem, že jednoznačný závěr je možný. A právě tím se zřejmě řídí pozdější autority.

4 A navíc jde o domněnku pouze Šimkovu (k níž srv. níže v pozn. 58), z které je následně vyvozena ta, s níž Dobiáš naopak polemizoval, k čemuž srv. odkaz v předch. pozn.

Důvod, proč Droberjar v odkazovaném příspěvku (nejen) s Dionovou zprávou pracuje, ovšem nelze než přijmout jako naprostou samozřejmost: „Podstatou protohistorického bádání je především konfrontace písemných a archeologických pramenů na pozadí dvou světů – římského a germánského“ (*Droberjar 2008*, 593). On sám tím ovšem reaguje na kritiku V. Salače a jím proklamovaného osvobození od „dobrovolně zvoleného poručnictví písemných pramenů“ (tak *Salač 2006*, 471), dle mého názoru je však terčem Salačovy kritiky mnohem spíše to, že před archeologickými prameny dostávají přednost „nikoliv prameny samotné ..., ale více či méně pravděpodobné interpretace historiků“ (*tamtéž*, 468 a srv. i 474; 479 a 480). Ambicí tohoto článku proto je na modelové situaci jedné konkrétní zprávy antického pramene upozornit na úskalí, která jejich interpretaci historiky ztěžují a kvůli nimž je zejména obtížné až nemožné dosáhnout výsledků tak jednoznačných a jistých, aby je bylo možno jako již definitivní bez dalšího přebírat.⁵

ANTICKÉ PÍSEMNÉ PRAMENY K DĚJINÁM ČESKÉ KOTLINY A AKTUÁLNÍ DOSTUPNOST JEJICH ZPRÁV

Při interpretaci zpráv antických písemných pramenů je samozřejmě důležité, aby bylo možné uchopit je co nejkompexněji a vytěžit z nich co nejvíce informací, k čemuž je ideálním nástrojem znalost obou jazyků, v nichž jsou dochovány, tedy staré řečtiny a latiny. Tuto znalost však v našem prostředí už delší dobu nelze jako standard očekávat, a protože se tato situace už těžko kdy změní, pokusily se některé znalkyně obou klasických jazyků generace předchozí i současné o přiblížení relevantních úryvků v komentovaných překladech, z nichž by další zájemci mohli potřebné informace získat i bez vlastní znalosti těchto jazyků.

Prvním počinem na tomto poli nebyla samostatná publikace, ale jedna sekce druhého dílu chréstomatie pramenných textů k dějinám antického starověku, která vyšla na přelomu 50. a 60. let 20. stol., tedy *Antiky v dokumentech*. Příslušná sekce X nese titul *Pravěk Československa podle antických dokumentů* (*Nováková – Pečírka 1961*, 551–605) a je dílem Julie Novákové coby překladatelky obou dílů této chréstomatie⁶ a Oldřicha Pelikána, který dle impresa (*Nováková – Pečírka 1961*, nečísl. s. 4) texty vybral a opatřil výkladem.⁷ Počin to byl na svou dobu záslužný, jakkoli nemůže nebýt poznamenán dobovou ideologií, bez jejíž glorifikace a akceptování jako metodologického rámce by celá publikace sotva mohla vyjít.⁸ V dané době bylo totiž českých překladů děl antických autorů k dispozici stále jen minimum,⁹ a proto většina úryvků vybraných do zmíněné sekce byla českým čtenářům zpřístupněna poprvé. Rámec celé, jinak značně rozsáhlé chréstomatie však přinesl i určitou nevýhodu: vybrané úryvky jsou především přeloženy,

5 Přitom se hodlám soustředit právě na rozbor zprávy samotné a důkladné představení jejich informačních možností i limitů a už nikoli na spory moderních badatelů kolem její interpretace. Vycházím z toho, že literatura, v níž jsou tyto spory vedeny, je čtenářům tohoto periodika známá i dostupná, zatímco přímo obsah této zprávy je v ní sice leckdy podán také, ale často jde o podání už přizpůsobené aktuálně prosazovaným interpretacím. A možnost seznámit se s jejím obsahem ze zdrojů domácích a těmito spory nezatížených je, jak vyplývá zázpětí, jen zdánlivá a naprosto nedostačující.

6 K badatelskému i překladatelskému dílu této osobnosti srv. *Lantová 1998*, zajímavými vhledy do její (nejen) překladatelské činnosti, byť se netýkají přímo práce na *Antice v dokumentech*, jsou *Cekota 2000* a zejména *Bažil 2010*. K různým okolnostem vzniku a postupné realizace myšlenky celé chréstomatie během působení J. Novákové v Olomouci, kde přednášela dějiny starověku, srv. její vlastní vzpomínky in *Nováková 2008*, 14–15, 22, 29, 33, 45, 47–48, 52, 55, 62–63, 73, 90 a též Motlíček in *Nováková 2008*, 123–124. K peripetiím, za nichž začala přednášet právě dějiny starověku, ač k tomu nebyla vyškolená, srv. především Motlíček, *tamtéž*, 103–106.

7 K. Sklenář (*Sklenář 2005*, 430) tento počín mezi Pelikánovými nejvýznamnějšími pracemi registruje, byť nezmiňuje charakter jeho příspěvku ani podíl J. Novákové. *Pelikán 1977* je pozdějším pokusem o nástín dějin, jak je lze sestavit právě ze zpráv těchto pramenů, níže probíraná zpráva Dionova je tu však opomenuta. K spolupůsobení obou osobností v Olomouci srv. odkazy v *Nováková 2008*, 134, s.v. Pelikán, Oldřich, spolupráce na zmíněné sekci *Antiky v dokumentech* se však netýká žádný.

8 Že z této strany (vlastně doslova) určité ohrožení tu i onde hrozilo, naznačuje sama *Nováková 2008*, 29 a srv. i 43 a 47 a také Motlíček in *Nováková 2008*, 124.

9 Srv. bibliografii vybraných překladů, jak ji uvádějí *Nováková – Pečírka 1961*, 649, v níž je sice naznačeno, že není vyčerpávající, ale vynechány, nakolik je mi známo, jsou především překlady tak dávné, že už i v době, kdy *Antika v dokumentech* vyšla, jednak ani nebyly dostupné a jednak byly přinejmenším ne snadno srozumitelné.

ale jen velmi stručně komentovány v poznámkách pod čarou, což nedalo moc prostoru k důkladnému vysvětlení různých úskalí toho kterého překladu. Kdekoli je originální text nejednoznačný či jinak problematický, musela překladatelka jednu z možností překladu zvolit, a právě tu tak vlastně v našem prostředí „kanonizovala“.

Z toho důvodu bylo vhodné při nejbližší příležitosti sestavit a přeložit kolekci relevantních textů znovu a okomentovat ji mnohem podrobněji, aby byly v případě každého jednotlivého úryvku zřejmé jeho skutečné informační možnosti a badatelé neznalí klasických jazyků nebyli závislí na „kanonizovaném“ podání J. Novákové. V době relativně nedávné se o to pokusily Dagmar Bartoňková a Irena Radová coby překladatelky i komentátorky a Jarmila Bednaříková a Balázs Komoróczy coby autorka a autor doplňujících historických a archeologických komentářů (*Bartoňková – Radová 2010*, k podílu těchto autorit na publikaci viz tiráž na nečisl. s. 160). Troufnu-li si však vyjádřit se k tomuto pokusu paušálně, navzdory své dosavadní zkušenosti jen s několika pasážemi,¹⁰ jimiž jsem zatím měl příležitost se zabývat detailně, a to jak jejich originálním zněním a všemi dalšími důležitými okolnostmi, které se ho týkají, tak i tím, co všechno o nich byli schopni sdělit O. Pelikán s J. Novákovou a jak malou, či spíše vůbec-li jakou přidanou hodnotu nalezne čtenář v publikaci D. Bartoňkové a I. Radové, zdá se, že tento pokus byl bohužel totálně promarněn.¹¹

10 Zejména dvěma, totiž z Cassia Diona probíranou zde níže a Strab. Geogr. VII, 1, 3, k níž srv. *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 413; *Bartoňková – Radová 2010*, 16–17 a *Prchlik 2016*, 533–538.

11 A to příznivým recenzím navzdory. T. Klokner (*Klokner 2012*) ovšem několik kritických postřehů přihodil, především oprávněně poukázal na opomenutí novějších nálezů nalezených na Slovensku a publikovaných R. Hoškem (*Hošek 1985*) a na nezáměr o numismatický materiál, zejména ve srovnání s obdobnou publikací slovenskou (*Valachovič 1998*), v níž navíc její autoři shromáždili mnohem více úryvků z pramenů literárních. Přesto však konstatoval: „Prínosom recenzovanej publikácie je najmä zozbieranie, sprístupnenie originálneho znenia a kvalitného prekladu antických prameňov viazucich sa k najstarším dejinám bývalého Československa. Okrem toho treba vyzdvihnúť skutočnosť, že čitateľ má prostredníctvom práce možnosť zoznámiť sa aj s literárnymi spismi antických autorov, ktoré neboli doposiaľ preložené ani do češtiny, ani do slovenčiny (napr. Strabón, Cassius Dio).“ Níže vyplyne, že zejména tato poslední poznámka realitu zcela nevystihuje. D. Škoviera (*Škoviera 2012*) si zase všiml dvou momentů, které ho mohly ke kritičtějšímu pohledu přivést, leč nepřivedly. V *Antice v dokumentech* totiž podle něho byly vybrané úryvky atomizovány, čímž poukázal na jejich odlišné uspořádání v nové publikaci. Sám ale silně preferuji chronologické pořadí událostí zachycených v jednotlivých úryvcích před chronologickým pořadím autorů, jímž se ovšem vylíčení navzájem souvisejících dějů ocitají daleko od sebe a souvislosti se ztrácejí, a přemýšlím, co autorky nové publikace ke změně uspořádání vlastně vedlo. A dále podle něho nebyly do nové publikace zařazeny už existující překlady, čímž ale zřejmě myslel jen úryvky z překladů děl, která byla zejména v mezidobí mezi vydáním obou publikací do češtiny přeložena jako celek. Recenzi Šimonovu (*Šimon 2012*) otevírá poukaz na to, že materiál do nové publikace začal být sbírán už v 60. letech minulého století, nejde však o odkaz na *Antiku v dokumentech*, ale o parafrázi tvrzení samotné D. Bartoňkové (srv. *Bartoňková – Radová 2010*, 7), které je ovšem ve srovnání s podobou publikovaného výstupu docela překvapivé. A i on srovnává s publikací slovenskou a přiřazuje jeden kritický postřeh, k němuž srv. níže v pozn. 24. Naproti tomu N. Jašková (*Jašková 2012*) nabízí už spíše jen *laudatio* než seriózní recenzi, v níž především vyzdvihuje samotný „výběr jednotlivých pramenů“, který „nemohl být jednoduchý“, protože „[n]áročnost práce spočívala jak ve výběru vhodných autorů, tak ve volbě konkrétního díla a míst, která se vztahují ke střední Evropě“, i výslednou informační hodnotu tohoto výběru: „Překvapivě nalezne v knize mnohem více zmínek o českém území, než bychom snad mohli u antických autorů očekávat“. A nakonec dokonce děkuje „autorkám knihy za jejich pečlivou a systematickou práci“. Sluší se zdůraznit, že všechna zde citovaná chvála jde ve skutečnosti za O. Pelikánem a dost možná, pokud jde o samotné překlady, i J. Novákovou. Až na několik málo výjimek totiž přesně tytéž úryvky, které dle tiráže „vybraly ... a do češtiny přeložily Dagmar Bartoňková a Irena Radová“ (*Bartoňková – Radová 2010*, nečisl. s. 160), vybral už on do *Antiky v dokumentech*. Čtenář v ní postrádá pouze nápisy shromážděné ve sbírce, kterou Pelikán ještě neměl k dispozici, tedy *Česka – Hošek 1967*, k nimž srv. *Bartoňková – Radová 2010*, 49–51; 75–79; 81–84; 89–92; 101, dále úryvky z kroniky tak řečeného Fredegara, což je pramen nepochybně zajímavý, ale nikoli antický ani se jeho zprávy k období antiky nevztahují, srv. *Bartoňková – Radová 2010*, 125–133, a zmínky události v Pannonii a na pomezí Raetie a Norica v roce 69 n. l. u Tac. Hist. III, 4, 2 a 5, 2, protože do *Antiky v dokumentech* bylo zahrnuto pouze jádro této zprávy, tedy Tac. Hist. III, 5, 1, k čemuž srv. *Nováková – Pečírka 1961*, 563–564, č. 418 a *Bartoňková – Radová 2010*, 33–34. Naopak několik úryvků z málo známých, ale i tak pozoruhodných pramenů pozdně antických (*Consularia Constantinopolitana*, *Notitia dignitatum*, Iulius Honorius), k nimž srv. *Nováková – Pečírka 1961*, 594, č. 452; 601, č. 458; 602–603, č. 461, *Bartoňková – Radová (2010)* vynechaly, zřejmě proto, že v nich sice jsou zmíněni Markomani, ale už nikoli v souvislosti s územím střední Evropy. Samotný fakt, že jinak Pelikánův výběr do nejmenších detailů převzaly (včetně vynechávek v rámci jednotlivých úryvků), přitom samozřejmě zarážet nemusí – je-li tento výběr kompletní a kvalitní, proč ho obměňovat – zarážející však je, že Pelikánovo jméno nikde v žádné souvislosti nezmiňují, pouze

Z tohoto stavu věci vyplývá přesvědčení autora tohoto příspěvku, že potřeba sestavit novou kolekci relevantních úryvků, přeložit je a okomentovat způsobem, který byl nastíněn výše, stále není saturována. Částečně to ilustrují nedávno publikované články ke Strabónově zprávě o Marobudovi, *Boiohaemu* a Kvádech (Salač 2016; Prchlik 2016¹²), ještě názorněji se ale také toto pokusí ukázat tento příspěvek. Dionovu zprávu, která je v něm rozebrána, totiž přeložili i okomentovali jak J. Nováková a O. Pelikán, tak D. Bartoňková a I. Radová,¹³ z jejich překladů a komentářů však naprosto není zřejmé, jaké všechny otázky tato zpráva vlastně přináší.

TEXT A PŘEKLAD DIONOVY ZPRÁVY

Dotyčnou zprávou, která zde ovšem oproti oběma předchozím publikacím bude probrána ve svém širším kontextu,¹⁴ je tato:

- 10a** ... | ἐτέρους ἐκ τῆς Αἰγύπτου
ἐπιστρατεύσαντάς σφισιν ἀπεώσαντο, οὐ πρότε-
ρόν τε ἐνέδοσαν πρὶν χιλιάρχον τινα ἐκ τοῦ
δορυφορικοῦ ἐπ' αὐτοὺς πεμφθῆναι. καὶ ἐκεῖνος
δὲ ἐν χρόνῳ τὰς καταδρομὰς αὐτῶν ἐπέσχευεν, ὥστε
ἐπὶ πολὺ μὴδένα βουλευτὴν τῶν ταύτῃ πόλεω
ἄρξαι.
- 2 ταῦτά τε οὖν ἅμα καὶ τὰ τῶν Κελτῶν
ἐκαινώθη. ὁ γὰρ Δομίτιος πρότερον μὲν, ἕως ἔτι
τῶν πρὸς τῷ Ἰστρῷ χωρίων ἦρχε, τοὺς τε
Ἑρμουνοδούρους ἐκ τῆς οἰκειᾶς οὐκ οἶδ' ὅπως
ἐξαναστάντας καὶ κατὰ ζήτησιν ἐτέρας γῆς πλα-
νωμένους ὑπολαβὼν ἐν μέρει τῆς Μαρκομαννίδος
κατάκισε, καὶ τὸν Ἀλβιαν μὴδενός οἱ
ἐναντιουμένου διαβάς φιλίαν τε τοῖς ἐκείνῃ βαρ-
βάροις συνέθετο καὶ βωμὸν ἐπ' αὐτοῦ τῷ
- 3 Αὐγουστῷ ἰδρύσατο. τότε δὲ πρὸς τε τὸν Ῥῆνον
μετελθὼν, καὶ ἐκπεσόντας τινὰς Χεροῦσκων
καταγαγεῖν δι' ἐτέρων ἐθελήσας, ἐδυστύχησε καὶ
καταφρονήσαι σφῶν καὶ τοὺς ἄλλους βαρβάρους
ἐποίησεν. οὐ μὲντοι καὶ πλέον τι τῷ ἔτει ἐκείνῳ
ὑπ' αὐτοῦ ἐπράχθη: διὰ γὰρ τὸν Παρθικὸν πόλε-
μον ὑπόγυον ὄντα οὐδεμία αὐτῶν ἐπιστροφή τότε
ἐγένετο.
- (Cass. Dio, Hist. Rom. IV, 10a, 1–3)

... jiné, kteří proti nim přitáhli z Egypta, zahnali a neustoupili dříve, než na ně byl poslán jeden tribun praetoriánské gardy. Ten postupně jejich nájezdy zastavil, takže na dlouho žádný senátor tamější obce do správy nedostal.

Zároveň tedy s tímto se změnila situace Keltů. Domitius totiž dříve, dokud ještě velel na území u Istru, zachytil Hermundury, kteří se nevím jak vystěhovali z vlastní země a potloukali se při hledání jiné, a usadil je v části Markomannidy. A když mu nikdo nebránil, překročil Labe, domluvil přátelství s tamními barbary a zasvětil u něj oltář Augustovi. Když ale tehdy odešel k Rýnu a prostřednictvím jiných chtěl zajistit návrat některým vyhnaným Cherskům, neuspěl a způsobil, že i ostatní barbaři jimi začali pohrdat. Nic víc v tom roce ovšem nevykonal. Kvůli hrozící parthské válce totiž o ně nebyl žádný zájem.

(Překl. IP)

samotnou *Antiku v dokumentech* uvádějí ve výběru ze sekundární literatury (*sic!*), k čemuž srv. Bartoňková – Radová 2010, 137 a také Klokner 2012, 107, který se tomuto zařazení oprávněně diví. S tím dosti kontrastuje fakt, že P. Valachovič (Valachovič 1998, 18) na ni naopak odkazuje jako na jednu ze dvou prací, z nichž mohl jeho tým vycházet při koncipování své publikace slovenské, ačkoli na ni závislá, natož tak těsně jako Bartoňková – Radová (2010), není. Stranou zde ponechávám, že (zatím jen) letmé srovnání překladů úryvků v obou publikacích českých budí dojem, že se obě aktuální překladatelky nechaly *Antikou v dokumentech* silně inspirovat, nejen pokud jde o výběr úryvků. Připojím však odkaz na práci, která dle mého názoru dobře ilustruje, jak se publikace D. Bartoňkové a I. Radové mají tím, co mohlo, a proto i mělo být jejím cílem. A. Kult (Kult 2017), přestože se nezdá být v klasických jazycích odborně vyškolen, je totiž evidentně schopen prameny samostatně interpretovat, celkem pochopitelně mu však některá úskalí práce s nimi unikají. S dotyčnou publikací přitom pracoval, a právě ta ho na tato úskalí mohla upozornit, leč neupozorňuje.

- 12 V rámci tohoto druhého jsou objasněny také některé problémy interpretace textu, který bývá chápán jako zpráva o přímé interakci Markomanů s Bóji, tedy Tac. Germ. 42, 1, k němuž srv. Prchlik 2016, 538–540. Pokud jde o Strabóna, jde o pasáž, na niž je odkázáno výše v pozn. 10.
- 13 Valachovič 1998 ji vynechává zřejmě z toho prostého důvodu, že jako o jedné z opravdu velmi mála o ní lze s jistotou říci, že týká-li se prostoru našeho bývalého společného státu, tak nikoli Slovenska.
- 14 Nováková – Pečírka (1961, 556–557, č. 411) i Bartoňková – Radová (2010, 57) citují a překládají pouze § 2, tzn. po zmínku oltáře zasvěceného Augustovi.

Co zarazí hned na první pohled, je abruptní začátek této pasáže. Tato okolnost sice uživateli obou předchozích publikací není úplně neznámá, pokud však jde o její důsledek, je bohužel maten. Z komentáře Pelikánova totiž vadně vyplývá, že mezera v rukopise předchází bezprostředně před začátkem § 2, což ale zjevně není pravda, a tím pádem není správný ani jeho dojem, že první větou tohoto § 2 „se snad naráží na vystřídání našich Keltů Markomany a jinými Germány“ (tak Pelikán in *Nováková – Pečírka 1961*, 556, úvod k č. 411).¹⁵ D. Bartoňková a I. Radová (*Bartoňková – Radová 2010*, 57) tento omyl zřejmě postřehly, a buď proto, anebo z jiného důvodu, tuto okolnost nezmínily vůbec, což ovšem také není dobré řešení, neb čtenář tak vlastně nemůže pochopit, co první věta § 2 znamená, nebo mu dokonce nezáměrně o ni podsouvá domněnku, že zajímat se o ni ani není zapotřebí, což je ovšem domněnka taktéž mylná. Než však toto z rozboru celé pasáže níže vyplyne, je třeba ji zasadit do kontextu našich znalostí o autorovi samotném, jeho dochovaném díle a způsobu, kterým na něm pracoval, ale také způsobu, jímž je toto dílo vůbec dochováno, čehož důležitost už celkem jasně vyplynula právě z faktu, že bezprostřední kontext této zprávy je dochován jen torzovitě.

DOCHOVÁNÍ ZPRÁVY V KORPUSU DIONOVA DÍLA

Že v případě dochovaných děl antických autorů je třeba mít přístup nejen přímo k originálnímu znění jejich textů, nebo ho mít alespoň co nejkompaktněji přetlumočené, ale také přihlížet k okolnostem, za jakých je daný text vůbec dochován a následně rekonstruován v rámci kritické edice, která ho prezentuje, v našem prostředí aktuálně velmi názorně připomněl V. Salač na příkladu výše zmíněné zprávy Strabónovy (viz *Salač 2016*, 489–497 a srv. i *Prchlik 2016*, 533). Editor, který rekonstrukci daného textu provedl, totiž samozřejmě musí být vnímán jako nepominutelná autorita, protože se v něm z povahy věci vyzná nerosovatelně lépe, než kdokoli, kdo jeho edici poté používá, ale na druhou stranu nikoli jako nezpochybnitelná autorita. Recentnější bádání, jehož výstupy tento editor už nemohl při své rekonstrukci zohlednit, může leckdy přinést poznatky, které jeho rekonstrukci textu té které pasáže zpochybní a podpoří možnost jinou, které on sám ještě neměl důvod dát přednost. Proto je třeba všechny tyto jiné možnosti rekonstrukce uvádět v kritickém aparátu a badatelé, kteří s textem poté pracují, musejí k tomuto aparátu přihlížet.

Tento moment, byť z jiného důvodu než uvedená zpráva Strabónova, dobře ilustruje i zde níže probíraná Dionova. Jeho olbřímí dílo, čítající původně osmdesát knih, se totiž zachovalo doslova všelijak. V zásadě ale lze tento stav dochování shrnout tak, že knihy I–XXXV se dochovaly ve zlomcích, knihy XXXVI–LX naopak komplet nebo téměř komplet a knihy LXI–LXXX v pozdějších byzantských výtazích.¹⁶ Tím pádem

15 O tom, že se o této události Dio někde zmínil, tato pasáž se však nedochovala, nicméně zpráva v §§ 2–3 na ni nějak navazovala, ovšem uvažovat lze, jak vyplyne i zde níže na s. 121–123, ale neodkazuje na ni věta, kterou mimochodem J. Nováková přeložila: „Změnily se tedy současně i tyto věci, i záležitosti Keltů“ (*Nováková – Pečírka 1961*, 556, č. 411). Výraz ταῦτά, neboli dle J. Novákové „tyto věci“, totiž evidentně odkazuje k předchozí zprávě, z níž je dochován jen konec. A není ani možné považovat celou tuto větu za shrnutí dvou předchozích zpráv, jedné úplně nedochované o vystřídání Keltů Markomany a druhé torzovitě o bojích v sousedství Egypta. Zpráva o akci Domitiové, která vzápětí následuje, totiž výrazem γὰρ, neboli, a to i dle J. Novákové, „totiž“, navazuje na inkriminovanou větu předchozí, která tak musí být jejím uvozením a nikoli shrnutím dvou předchozích zpráv.

16 Pelikán in *Nováková – Pečírka 1961*, 564, úvod k č. 419 komentuje jen stav dochování knih LXI–LXXX, a to proto, že v jeho důsledku prý „zaznamenané události postrádají souvislosti“. To je sice často fakt, ale budí to negativní dojem o práci dotyčných byzantských epitomátorů, a to ne zcela oprávněně. Zde se však právě tím zabývat třeba není. J. Dobiáš (*Dobiáš 1948*, 282) podává informaci trochu nuancovanější, ale bez dalšího vysvětlení přinejmenším matoucí, ba spíše nepřesnou. Podle něho se totiž v „originálním znění“ dochovaly jen knihy XXXVI–LIV, zatímco knihy LV–LX máme dochované „v podobě silně zkrácené“. Co je tím zřejmě myšleno, vyplyne vzápětí. *Bartoňková – Radová 2010*, 57 ovšem uvádějí informaci dokonce ne jen matoucí, ale rovnou zmatečnou, totiž že dnes „známe pouze knihy 36–60 (60 př. Kr. – 46 po Kr.), zkráceně pak knihy 55–60“, což je ovšem přesně tatáž informace, kterou podává *Canfora 2001*, 613, tedy příručka, kterou z italtiny přeložil kolektiv vedený právě D. Bartoňkovou. I tak je však původ této vnitřně rozporné informace záhadou. V tomto českém překladu totiž figuruje v rámci rámečku, v němž jsou shrnuty faktické informace o tématicky blízkých autorech probíraných na okolních stránkách. Tyto rámečky ale aspoň v jedné z reedic italského originálu, totiž *Canfora 2013*, nenacházím, stejně tak ale nenacházím zmínku, že by snad byly do překladu doplněny, v jinak pečlivém výčtu těchto doplňků, k němuž srv. *Bartoňková in Canfora 2001*, 13. Že však nejde o zmatečnost přímo Canforovu, usuzuji z toho, že do tohoto rámečku se vloudil ještě jeden šotek, a to tentýž, kterého do citátu výše Bartoňková s Radovou převzaly také, totiž tvrzení, že kniha

by se ovšem mohlo zdát, že zde je třeba řešit už jen to, zda text probírané pasáže není možné rekonstruovat i jinak, než jak je to provedeno v autoritativní kritické edici (tedy *Boissevain 1898*, 494–495), leč výše už současně vyplynulo, že právě text knihy LV částečně poškozený je. A v zásadě na první pohled zarážející je i další věc, totiž nestandardní způsob, kterým je na danou pasáž odkazováno, tedy LV, 10a, 2–3. Dionovy knihy jsou totiž, jak vidno, členěny na kapitoly, a ty pak na jednotlivé paragrafy,¹⁷ ale proč má kapitola, již je tato pasáž součástí, číslo 10a? Standardně do číslování kapitol textů edic antických autorů žádná písmena vkládána nebývají; je-li text převzat z rukopisu či rukopisů, které ho obsahují kompletně, pak není důvod tímto způsobem číslování komplikovat. Zde ovšem letmý pohled do předmluvy příslušného svazku zmíněné autoritativní edice, který obsahuje knihu LV, může vzbudit podezření, zda inkriminovaná pasáž, přestože se dochovala v té části Dionova díla, o níž je výše uvedeno, že se dochovala kompletně nebo téměř kompletně, vůbec sestává ze slov přímo Dionových: počínaje právě knihou LV je totiž text dochován s lakunami, které jsou v případě možnosti doplňovány z Xifilína, Zónary, konstantinovských excerpt a zlomků z byzantských kronik (tak *Boissevain 1898*, I).¹⁸ Nemá tedy číslo kapitoly 10a indikovat, že se v tomto případě jedná nikoli o text přímo Dionův, ale o jeden z takových doplňků?¹⁹ Nikoli, ale proto je zde třeba vysvětlit, kde se číslo doplněné takto písmenem vzalo.

Zmíněné kompletně nebo téměř kompletně dochované knihy XXXVI–LX jsou totiž dochovány v jedenácti rukopisech (k nimž podrobný výklad podává *Boissevain 1895*, LIX–LXXXIX, stručný *Cary 1914a*, xxv), z těch jsou však jen dva, respektive tři autoritativní: *Laurentianus sive Mediceus plut. 70 n. 8* z 11. stol. obsahující aktuálně pasáž XXXVI, 18, 1–L, 6, 2, původně ovšem dovedený až do konce knihy LIV, jak dokazuje jeho apograf, totiž *Vaticanus n. 144* z roku 1439, který je proto autoritativním rukopisem pro pasáž z *Laurentianu* ztracenou, a *Marcianus sive Venetus n. 395* z 11. stol. obsahující pasáž XLIV, 35, 4–LX, 28, 3. Z ostatních rukopisů obsahuje jeden tutéž pasáž jako *Vaticanus* a zbývající začínají knihou XXXVI, XXXVII, nebo v jednom případě až XLII, všechny jsou ovšem dovedené až po knihu LX. Co je ale fascinující, všechny jsou evidentně opsány, byť ne vždy přímo, z *Laurentianu* a *Marcianu* zároveň, protože obsahují tytéž lakuny jako tyto dva, které jsou ovšem v části, která je zachována v obou těchto rukopisech, doplněné vždy podle toho, z něhož daný text ztracen není. Lakuny v knihách LV–LX, dochovaných pouze v *Marcianu*, pak jsou doplněny podle jednoho z už zmíněných byzantských výtahů, totiž z Ióanna Xifilína (tak *Boissevain 1895*, LIX–LXI; k datacím zmíněných rukopisů *tamtéž*, LXI, LXV, LXVIII). Proto ovšem tyto rukopisy autoritativní nejsou. Pro text knihy LV je tedy autoritativním rukopisem pouze *Marcianus*, protože jinde dochována není, nebo je opisem právě z *Marcianu*. V tomto rukopisu však jsou ony značné lakuny (komentář k nim podává *Boissevain 1895*, LXVIII–LXXII, jejich stručný výčet v knize LV *Swan 2004*, 39).²⁰

XXXVI začíná událostmi roku 60 př. n. l. Ve skutečnosti totiž začíná událostmi roku 68 př. n. l., jak správně uvádějí *Canfora 2001*, 614; *Canfora 2013*, 694 a také *Dobiáš 1948*, 282.

17 Podobně jako např. Caesarovy *Zápisky o válce galské* nebo v moderních edicích i obě větší historická díla Tacitova – i tato díla by proto měla být citována trojúrovňově, aby odkazované místo bylo lze snáze dohledat. Fakt, že *Barthoková – Raďová 2010* na paragrafy nečlení ani originální znění, ani překlady zahrnutých úryvků, a to u žádného z mnoha autorů, v jejichž moderních edicích je toto členění k dispozici, upotřebitelnost jejich publikace coby badatelské příručky dále snižuje.

18 Základní informace nejen k těmto pozdějším uživatelům Dionova díla, kteří ještě měli k dispozici i leckteré jeho dnes už ztracené části, ale vůbec k celé jeho nepřímé tradici, srv. *Cary 1914a*, xviii–xxiv. Jakkoli nejde o výklad recentní, je dostatečně informativní a koncipovaný právě z hlediska zájemce o rekonstrukci ztracených částí celého díla a v tomto smyslu i kompletní.

19 Jedna moderní (a kompetentní) autorita toto skutečně tvrdí, srv. *Springer 2009*, 153–154 „Obendrein besteht bei der Nutzung von Cassius Dios ‚Römischer Geschichte‘ eine grundsätzliche Schwierigkeit: Ein großer Teil des Werkes ist nur in Auszügen überliefert, die im 10. Jahrhundert entstanden sind. Dazu gehört auch der Abschnitt, der uns beschäftigt.“ A k tomu dodává, že tyto výpisky často řadí bezprostředně za sebe události, které ve skutečnosti dělilo několik let. Z obého tak je zřejmé, že podle tohoto badatele je text zde probírané pasáže dochován v tzv. konstantinovských excerptech. Jak ale vyplývá z následujícího výkladu, není tomu tak, a proto ani není třeba brát v potaz jejich uvedenou nevýhodu.

20 Proto je matoucí, ba nepřesné tvrdit, že jsou tyto knihy ‚zkráceny‘ (k čemuž srv. výše v pozn. 16). Nejde totiž o nějaký výtah jako v případě knih LXI–LXXX, ale o fyzické poškození jediného autoritativního rukopisu. Tyto knihy jsou tedy ‚zkráceny‘ jen v určitém slova smyslu, ale v jakém, to z takové informace naprosto nelze pochopit, ale současně čtenář nemůže tušit, že daná informace je myšlena jinak, než jak ji chápe přirozeně. Za šťastné však nepovažují ani podání M. Hoseho (*Hose 2007*, 462), totiž že zatímco knihy XXXVI–LIV jsou dochovány netknuté (to

Pasáž, která je předmětem zájmu v tomto příspěvku, je zachována v jedné bohužel obzvláště poškozené části rukopisu. Z dotyčného kvaternionu, tedy svazku čtyř bifolií, tedy dvojlistů, které tvoří jakýsi sešit, z nichž je svázán celý rukopis, je totiž dochováno jediné bifolium, a to nikoli to prostřední, takže texty obou folií tohoto bifolia na sebe nenavazují, a současně nikoli to vnější, takže texty těchto folií nenavazují na texty zachované na předchozím a následujícím kvaternionu (srv. *Boissevain 1895*, LXX–LXXI, podle něhož dochované bifolium představovalo třetí a šesté folio tohoto kvaternionu). Jde tedy o dva jakési dlouhé zlomky, z nichž první tvoří větší část kapitoly 10, totiž §§ 2–15a (v tomto případě, a' znamená, že jde pouze o první část dotyčného § 15), zatímco §§ 1 a 15b–21 jsou doplněny z výše zmíněné nepřímé tradice, a druhý právě celou kapitolu 10a, tedy §§ 1–10, a počátek kapitoly 11, totiž §§ 1–2, přičemž koneček § 2 už chybí a je doplněn podle Zónary (srv. *Boissevain 1895*, LXX a *1898*, 489–496, kritický aparát). V tomto druhém zlomku tedy kapitola 10 pokračuje a končí, ale protože není jasné, od kterého čísla je třeba začít počítat zde dochované paragrafy (bezprostředně navázat na poslední paragraf kapitoly 10, tedy § 21, není kvůli lakuně vhodné), jsou označeny jako 10a, 1–10.²¹

CASSIUS DIO A JEHO PRÁCE S PRAMENY

K náležitému posouzení významu zprávy antického pramene je však třeba, jak už bylo výše řečeno, zvážit i to, nakolik informačně hodnotná vlastně vůbec ta která zpráva může být. Je totiž na jednu stranu zřejmé, že zprávy antických pramenů nelze nikdy opomíjet prostě proto, že jejich autoři v období, jehož události se snažíme rekonstruovat, sami žili, a už jen tím o nich samozřejmě byli informováni nesrovnatelně lépe než my, na druhou stranu ale není možné opomíjet, že i zprávy antických autorů jsou v tomto smyslu různě hodnotné, protože ne všichni byli současníky, natož očitými svědky událostí, o nichž zpravují.²²

pravda v zásadě je), z knih LV–LX máme pouze „rather large fragments“, a nakonec ani Kordošovo (*Kordoš 2010*, 251), podle něhož se z knih LV–LX dochovaly „significant portions“. Obojí totiž také vyvolává představu odlišnou od aktuálního stavu, který dobře vyplývá z údajů Swanových (*Swan 2004*, 36–38): pokud jde pouze o knihy LV–LVI, jimiž se zabývá, je v *Marcianu* dochováno 72 % původního počtu folií a něco málo lze doplnit z nepřímé tradice. Za „rather large fragments“ či „significant portions“ by tak mělo být označeno spíše to, co z těchto knih postrádáme.

21 Toto vysvětlení ještě samozřejmě není kompletní, ale protože už takto je celá situace dosti nepřehledná, přesouvám jeho nejkomplicovanější část do této poznámky. Nevysvětleno totiž zůstává, proč v onom druhém zlomku nejsou všechny paragrafy očíslovány od 1 do 12, ale jen od 1 do 10, zatímco dva poslední už představují §§ 1–2 nové kapitoly 11, která dále pokračuje § 3 převzatým opět z nepřímé tradice (srv. *Boissevain 1898*, 496–497, kritický aparát). Pregnantně řečeno, jak tedy bylo možné určit, že kapitola 11 má začínat právě na daném místě a ne např. se začátkem tohoto druhého zlomku, který by tak nemusel být tvořen kapitolou 10a a počátkem 11., ale rovnou jako celek mohl představovat kapitolu 11 a žádná komplikace v číslování kapitol by nevznikla. Jde o důsledek toho, že *Marcianus* dlouho nebyl editorům Dionova díla znám. Jako první totiž publikoval, a to pouze jeho různocnění a pasáže do té doby neznámé, protože jinde nedochované, až I. Morellius (*Morellius 1798*, k textu obou zlomků srv. XXIX–XXXIV; k přehledu předboissevainovských edic a jejich inovací *Boissevain 1895*, XC–CI, k Morelliově *tamtéž*, XCVIII). Text zlomků přitom nijak nerozčlenil, v jeho podání ovšem zahrnuje pouze §§ 2–12a kapitoly 10 a právě §§ 1–10 kapitoly 10a, protože zbylé části obou zlomků už byly dříve v nějaké podobě známy z nepřímé tradice. Morellius (1798, XXXIV) se proto omezuje už jen na komentář k úplnější podobě §§ 1–2 kapitoly 11, jak jsou dochovány v *Marcianu*, zatímco k jejich původní podobě převzaté z nepřímé tradice, ovšem zařazeným právě v kapitole 11, srv. edici Reimarovu (*Reimarus 1752*, 783–784), v níž ale jednotlivé kapitoly ještě nebyly rozdělené na paragrafy. Další z editorů Dionova díla po Morelliovi, tedy *Sturzius 1824* a *Gros – Boissée 1865*, zařadili oba jeho zlomky přímo do textu, ale nadále číslovali jen kapitoly, a navíc nevyznačili začátek kapitoly 10a, kterou zatím nebylo třeba zavádět, ale ani 11., zřejmě proto, že na rozdíl od kapitol 10 a 12 nemohli s nově zahrnutým textem obou zlomků položit její začátek na totéž místo jako předchozí edice. Číslování paragrafů i počátek kapitoly 11 tedy doplnil I. Bekker (*Bekker 1849*), aniž by ovšem to druhé (srv. *tamtéž*, 88, kritický aparát), jakkoli komentoval, nepochybně se však řídil tím, co už bylo známo z nepřímé tradice v dřívějších edicích a seskupeno právě v jejich kapitole 11, zatímco předchozí větší části zlomku tak musel přidělit číslo 10a. K tomu všemu je pak třeba podotknout ještě toto: pasáž probíraná v tomto článku se v žádné podobě v nepřímé tradici nedochovala, takže známa je až od roku 1798. Proto po ní není třeba pátrat v dřívějších překladech, v čemž není výjimkou ani italský překlad Giovanniho Vivianiho publikovaný v letech 1790–1792 (srv. *Boissevain 1895*, XCVIII), ač je níže citována jeho reedice z roku 1823. Do ní však zlomky publikované Morelliem dodatečně přeložil Luigi Bossi, k čemuž srv. vydavatelovo *al benigno lettore in Viviani 1823a*, IX–X.

22 Jakkoli se tato informace může zdát banální a na stránkách odborného periodika nepatřičnou, považuji za vhodné

Primárních pramenů v pravém slova smyslu je dokonce mezi nimi spíše málo. A že Cassius Dio, coby autor žijící ve druhé polovině 2. a první třetině 3. stol. n. l., z hlediska zprávy probírané zde primárním pramenem není, vyplývá okamžitě i z jen kusých informací podaných v kterékoli v češtině dostupné příručce.²³ Právě proto ale tyto informace neměly zůstat podobně kusé²⁴ zejména v publikaci, v níž autorky avizují: „Vzhledem k výlučnosti některých pramenů poskytujeme čtenáři také důležité základní informace ke každému z nich“ (tak *Bartoňková – Radová 2010*, 8).²⁵

Názor,²⁶ že Dionovy zprávy týkající se období, které nezažil, hodnotné být nemusí, nebo dokonce nemohou, by totiž nebyl oprávněný. Jeho možnosti ostatně naznačuje už uznání Dobiášovo (*Dobiáš 1948*, 281): „po dlouhé době mezi knižními historiky zas jednou opravdový politik, byl už tím kvalifikován, aby napsal dílo skutečně historické“. Sám Dio navíc svými komentáři své práce důvěru v její výstup posiluje: συνέλεξα δὲ πάντα τὰ ἀπ’ ἀρχῆς τοῖς Ῥωμαίοις μέχρι τῆς Σεουήρου μεταλλαγῆς πραχθέντα ἐν ἔτεσι δέκα, καὶ συνέγραψα ἐν ἄλλοις δώδεκα. (Cass. Dio, Hist. Rom. LXXII, 23, 5) ≈ „Všechno, co Římané vykonali, od začátku až do Severovy smrti, jsem za deset let sesbíral a za dalších dvanáct sepsal.“²⁷ (Překl. *IP*) Jinde slibuje, že k veřejně dostupným zprávám bude svůj úsudek připojovat ἐκ πολλῶν ὧν ἀνέγγων (Cass. Dio, Hist. Rom. LIII, 19, 6) ≈ „na základě mnoha [jistě míněno „knih“], které jsem přečetl“ (překl. *IP*), a ještě jinde byl možná ještě sebevědomější, místo je ale bohužel textově poškozeno: <ἀνέγγων μὲν> πάντα ὡς εἶπεῖν τὰ περὶ αὐτῶν τισὶ γεγραμμένα, συνέγραψα δὲ οὐ πάντα ἀλλ’ ὅσα ἐξέκρινα. (Cass. Dio, Hist. Rom. I, 1, 2) ≈ „Přečetl jsem sice > takřikajíc všechno, co o tom kdo napsal, nezaznamenal jsem však všechno, ale co jsem vybral.“²⁸ (Překl. *IP*)

Tato Dionova tvrzení moderní badatelé nejen nezpochybňují,²⁹ ale některé jejich postřehy dokonce směřují k tomu, že mohl mít zvláštní zájem právě o primární prameny. V případě jeho vylíčení první punské války lze sice konstatovat jen podivuhodné kontakty obsahové,³⁰ stopami po přímém čerpání

---

na to poukázat především proto, že aktuální sbírka těchto zpráv, tedy *Bartoňková – Radová 2010*, na tento aspekt, alespoň podle mého názoru, nijak zvlášť neupozorňuje, takže dojem, že všechny antické zprávy jsou v tomto smyslu na stejné úrovni, z ní lze získat snadno.

23 Srv. např. *Dobiáš 1948*, 280–281; *Canfora 2001*, 612–614; *Vaněčková 2006*. Podrobnější informace podávají např. *Cary 1914a*, vii–x a velmi přehledně *Swan 2004*, 1–3, včetně odkazů na mnoho dalších autorit v pozn. 1.

24 Nemohu souhlasit s F. Šimonem (*Šimon 2012*, 238), podle něhož jsou některé medailonky autorů zařazených D. Bartoňkovou a I. Radovou do jejich publikace příliš dlouhé, nicméně rozhodně má pravdu v tom, že i při své nedostatečné délce obsahují informace, které jsou zbytečné.

25 Navíc mi není zcela jasné, co je myšleno tím, že některé (antické) prameny jsou „výlučné“. Že má práce s nimi určitá specifika, s nimiž historikové pozdějších období nebo archeologové eventuálně nemusejí na základě vyškolení svým oborem počítat, je jistě pravda, ale k tomu jednak nesměřuje pojem „výlučnost“, jednak mi uniká, kterých „některých“ pramenů by se to mělo týkat a kterých ne, a jednak v zásadě totéž *mutatis mutandis* jistě platí pro prameny, s nimiž pracují tíž historikové pozdějších období i archeologové, takže nemyslím, že zrovna na to chtěly autorky upozorňovat.

26 S nímž coby reprezentativní příklad operuje i V. Salač (*Salač 2021*).

27 Zmíněné časové údaje v nějaké podobě uvádějí, aniž by ovšem odkazovaly na jejich původ, i české příručky citované výše v pozn. 23 i *Bartoňková – Radová 2010*, 57.

28 Zachovaný text začíná až výrazem πάντα = „všechno“, předcházející spojení v ostrých závorkách je konjekturou Immanuela Bekkera. Podobnou navrhol i Angelo Mai, totiž <ἀνέγγωνκα> = <„Mám přečteno“> (k oběma konjekturám těchto titánů klasické filologie první poloviny 19. stol. srv. *Boissevain 1895*, 1, kritický aparát, k záslužnému počínu edice toho prvního zde výše v pozn. 21). *Millar 1964*, 33, ovšem upozornil na možnost, že v Dionově textu mohlo původně tak jako v prvním z výše citovaných úryvků být <συνέλεξα> = <„sesbíral jsem“>, což akceptoval např. *Westall 2016*, 73–74, a to by nevyklučovalo, že Dio některé spisy sice měl k dispozici, ale nepřečetl je.

29 M. Hose (*Hose 2007*, 464) dokonce konstatuje: „we can assume that he utilized available historiography to the greatest extent possible“, tím ale navozuje dojem, že pokud Dio nějaké dějepisné dílo coby pramen nevyužil, bylo tomu tak proto, že k tomu neměl možnost, a tedy že snad k němu neměl přístup? Nicméně vzhledem k tomu, o kterých dílech se v tomto smyslu uvažuje – Caryho (*Cary 1914a*, xv–xvi, přičemž druhá zmínka Sallustia na s. xvi je zřejmě omylem místo Suetonia) představa se sice ve srovnání s výstupy recentnějšího bádání zdá v tomto ohledu vůči Dionovi přísná, srv. však níže v pozn. 35 – nezdá se příliš pravděpodobné, že by zrovna taková díla zůstala Dionovi nedostupná. I jen letmý nástin jeho práce s prameny zde níže však naznačuje, že Dio si spíše ve svých pramenech určitým způsobem vybíral, než že by je vůbec neznal (což ostatně i on sám avizuje v posledním z úryvků citovaných v předchozím odstavci).

z nich však může být jeho vyličení Vercingetorigova vydání se Caesarovi (Cass. Dio, Hist. Rom. XL, 41),³¹ nebo sebevraždy vojáka, který podával císaři Othonovi zprávu o porážce jeho vojska Vitelliem, a snažil se jí tak dodat na důvěryhodnosti (Cass. Dio, Hist. Rom. LXIV, 11).³² Svědčit o něm mohou i tři ze čtyř spisů, na něž pouze Dio jako své zdroje sám odkazuje, totiž autobiografie Augustova (Cass. Dio, Hist. Rom. XLIV, 35, 3), Hadrianovo vyličení smrti Antinoovy (Cass. Dio, Hist. Rom. LXIX, 11, 2) a memoáry Severovy (Cass. Dio, Hist. Rom. LXXVI, 7, 3).³³ Do určité míry právě tímto Dionovým zájmem může ostatně být dáno – uvažuje-li ovšem o tom moderní badatel oprávněně – to, že Livia jako hlavní pramen zřejmě Dio sledoval až od období občanských válek.³⁴ Jeho vyličení let 49–30 př. n. l. bylo ostatně z hlediska použitých pramenů recentně probádáno detailně, a i když se zdá, že zde naopak některé primární prameny opomněl, přesto jeho výběr a práce s nimi budí spíše důvěru.³⁵ A podobně, pokud vůbec Dio čerpal z Tacita, tak

30 Srv. *Bleckmann 2002*, 44–47; 88–92; 125–131; 147–150, který upozorňuje na kontakty s oběma dochovanými nápisnými elogii, byť jen jedno vzniklo přímo v období této války, zatímco druhé se k ní vztahuje z odstupu dvou až tří generací (srv. *Bleckmann 2002*, 150 s pozn. 4), a se zlomky eposu Gnaea Naevia, který v ní sám bojoval, i když své dílo také sepsal až později (srv. *Conte 2003*, 52). Na to, odkud Dio tyto kontaktní informace převzal, ale nelze vzhledem k povaze dochovaného materiálu vůbec usuzovat, signifikantní ovšem je, že hlavní pramen informací o této válce, totiž Polybios, tytéž kontakty nevykazuje.

31 *Cary 1914a*, xiv s pozn. 2 a srv. i xv, sice považoval ve své době za konsensus, že vyličení Caesarovy činnosti v Gallii vychází v posledku právě z podání Caesarova, ovšem prostřednictvím Liviovým, už *Guillaumin 1985* však dosti přesvědčivě obhájil, že zmíněná scéna vychází z líčení (ještě) jiného očitého svědka, a dále srv. níže v pozn. 38.

32 Jak totiž zdůraznil *Schwartz 1957*, 439, je tato historka, známá i ze Suet. Otho 10, 1, jediným evidentním přímým kontaktem mezi oběma autory, z nichž tento druhý uvádí i svůj zdroj: svého otce Suetonia Laeta, který se oné války účastnil.

33 Srv. *Millar 1964*, 34, který ovšem zmiňuje jen tři dohromady, z nichž by to platilo pro dva, a to první dva zde uvedené, které takto identifikoval z poznámek ὡς μὲν αὐτὸς ὁ Ὀκτάουιος γράφει ≈ „jak píše sám Octavius“ a ὡς Ἀδριανὸς γράφει ≈ „jak píše Hadrianus“. Oním třetím může být Hadrianovo vyličení smrti Vespasianovy (Cass. Dio, Hist. Rom. LXVI, 17, 1), nejde-li ovšem jen o zmínku Hadrianova výroku tradovaného v nějakém jiném prameni. O memoárech Severových se, ovšem bez odkazu přímo na Diona, zmínil *Cary 1914a*, xvi, máje zřejmě na mysli zde v textu odkázané místo a v něm formulaci, která je analogická oběma předchozím: λέγω γὰρ οὐχ ὅσα ὁ Σεουήρος ἔγραψεν ≈ „neříkám to, co napsal Severus“.

34 Tak už *Cary 1914a*, xv na základě postřehů Schwartzových, které dále a velmi pozoruhodně rozvíjí *Urso 2016*, z jehož výkladu je zřejmé, že v bohužel jen fragmentárně dochovaném vyličení rané římské republiky Dio sleduje jiné tradice než vulgatu dochovanou u Livia a Dionýsia z Halikarnássu a tato tradice přinejmenším nenese tak evidentní stopy idealizace jako tato vulgáta. Na primárních pramenech však být založena nemůže, protože i ty (dnes nedochované) nejstarší začaly vznikat až o staletí později, a přestože působí důvěryhodněji, může být zkreslena také (k tomu srv. zejména *Urso 2016*, 146–147 s pozn. 17; 148; 152 a dále 151 a 157 s pozn. 68 k událostem, jejichž starší podání zaznamenal zřejmě naopak Livius). I tak ale Dionův výběr svědčí alespoň o snaze i schopnosti preferovat prameny alespoň zdánlivě spolehlivější (k námitkám proti domněnce, že Dio vycházel i z Livia, srv. *Urso 2016*, 150–151, k jeho vlastní, že Dio se ovšem výběrem svých pramenů vymezoval proti podání právě Liviovu, a vlastně tak jen usiloval o *raison d'être* svého díla, srv. *Urso 2016*, 156).

35 Rozbor Westallův (*Westall 2016*) je nápaditý i pečlivý, snad jen některé dílčí závěry nejsou vždy tak přesvědčivé, aby např. bylo lze využití těch kterých pramenů Dionem vyloučit. Že však pro dané období sledoval Livia a silně republikánsky orientovaného Cremutia Corda (k němuž srv. *Westall 2016*, 71–72 s dalšími odkazy a k tomu i 60–61; stručné základní informace podává i *Marek 2004c*), považují za prokázané sdostatek. Livia narozeného spíše v roce 59 př. n. l. než 64 př. n. l. (stručný nástin otázky s dalšími odkazy podává *Mineo 2015a*, xxxiii) přitom téměř lze považovat za primární pramen, v případě Cordově, jehož narození se oprávněně klade přibližně do roku 35 př. n. l. (jak vyplývá z kombinace informací uvedených Westallem na výše v této pozn. odkázaných místech), lze stále počítat přinejmenším s jeho přístupem k informacím referovaným účastníky i autentickými dokumenty. Obě vyličení se však vyznačovala i určitou tendenčností, zejména, jak už bylo výše naznačeno, to Cordovo, zatímco Liviovo umírněnější republikánství a smíření s Augustovým principátem instruktivně vysvětluje V. Marek (*Marek 1971*, 14–15; recentnějším a podrobnějším výkladem v širším myšlenkovém kontextu pak je *Mineo 2015b*). Dio však s těmito prameny nepracoval v duchu hesla *audiatur et altera pars*, ostatně takový Marcus Antonius u něho v důsledku jejich výběru žádné zastání nenachází, nicméně vzájemným doplňováním informací z obou dvou dosáhl vyváženosti aspoň částečné. Jak už ale bylo řečeno, usuzoval R. Westall (*Westall 2016*, 55–57) i na to, že některé prameny Dio naopak neznal, zejména Caesarovy *Zápisky o válce občanské*, ale, kupodivu, i určitou část díla Liviova, totiž přinejmenším tu, v níž se nacházelo vyličení předpovědi Caesarova vítězství v Farsálu augurem Gaiem Corneliem v Liviově rodném Pataviu, dochované jako zlomek u Plut. Caes. 47, 3–6. Z podání Westallova by se ovšem zdálo, že se Livius dle Plútarcha prohlašoval za očitého svědka této předpovědi, tak tomu ovšem není, nicméně dost možná jím přesto byl, anebo každopádně podle Plútarcha osobně znal Cornelia, takže eventuelní

dost možná jen až z jeho nedochovaného vylíčení vlády Flaviovců.³⁶

Že se při výběru svých pramenů přinejmenším snažil uplatňovat určitá kritéria, ostatně tu i onde potvrzuje opět sám Dio, např. ve vylíčení smrti Augustovy za Tiberiovy nepřítomnosti: ταῦτα γὰρ οὕτω τοῖς τε πλείοσι καὶ <τοῖς> ἀξιοπιστοτέροις γέγραπται (Cass. Dio, Hist. Rom. LVI, 31, 1) ≈ „toto tak totiž zaznamenala většina (autorů), a to <ti> důvěryhodnější“³⁷ (překl. *IP*), nebo když se odvolal na οἱ τὰ σαφέστατα Σαβίνων εἰδότες (Cass. Dio, Hist. Rom. I, 6, 5) ≈ „ti, kteří (dějiny) Sabinů znají nejspolehlivěji“ (překl. *IP*) jako opory pro tvrzení, že král Numa se narodil v týž den, v němž byl založen Řím. O jeho kritičnosti ostatně svědčí i to, že z výše uvedených přímo konsultovaných pramenů na Hadriana a Severa odkazuje proto, aby jejich tvrzení odmítl. A nakonec, z další velmi ilustrativní moderní sondy do Dionovy práce s prameny už sice nevyplyvá mnoho o způsobu jeho výběru těch kterých a preferencích jedněch před druhými, vypadá to však, že s nimi pracoval dosti spolehlivě a sdělil nám z nich to podstatné, ne vždy si však, pravda, vybral ten nejvhodnější, který mohl mít k dispozici.³⁸ Na základě toho všeho tedy lze konstatovat, že není-li nějaký konkrétní důvod o věcné kvalitě té které Dionovy zprávy přímo pochybovat, lze s ní nakládat přinejmenším jako v zásadě se spolehlivou a potenciálně na úrovni zprávy pramene primárního.³⁹

---

přehlednutí této zprávy Dionem zde raženému předpokladu jeho zájmu o primární prameny nenahrává. Avšak jednak fakt, že s Liviem obecně coby Dionovým pramenem sám Westall počítal, je určitým varováním před vylučováním konsultace těch kterých pramenů (včetně Caesarovy *Války občanské*) jako celku a za druhé je samozřejmě třeba počítat s tím, že možnosti antických historiků nebyly takové, aby identifikace primárních zpráv, které Dio případně nezohlednil, vylučovala jeho zvláštní zájem o ně, pokud jiné naopak zohlednil.

- 36 Že Dio nečerpal z dochovaných pasáží Tacitova díla, lze považovat v zásadě za konsensus, k čemuž srv. *Prchlík 2017*, 104 s pozn. 52. Hypotéza, že přinejmenším jednu konkrétní zprávu převzal z nedochovaného Tacitova líčení, které už bylo pramenem primárním, je ale navržena *tamtéž*, 104–105, a byť jedním z podpůrných argumentů je právě Dionův zájem o primární prameny, který je zde obhajován, nejde o jedinou indicii, která tomu napovídá (jedna další navíc vyplývá z postřehu *tamtéž*, 107: ve vylíčení vlády Nervovy, již se Tacitus už nezabýval, Dio zřejmě právě proto sledoval jiný pramen). Dále srv. *tamtéž*, 105 s pozn. 66 odkaz na autoritu, která k podobné domněnce došla na základě postřehů k jiným relevantním pasážím Dionova díla. Naopak v pasážích, které pokrývá dochované líčení Tacitovo i Dionovo, odhalil velmi důmyslně G. B. Townend (*Townend 1961*) místa, kde do Dionova líčení vstupují nové prameny, které proto, i na základě dalších dobrých postřehů, lze se značnou mírou pravděpodobnosti ztotožnit s dějepisnými díly Aufidia Bassa, Cluvia Rufa a Plinia Staršího, tedy nedochovanými primárními prameny pro toto období (srv. *Marek 2004a; 2004b; Mouchová 2004*), byť se právě tento aspekt přímo v Dionově podání tentokrát nezračí.
- 37 Tato poznámka má navíc zvláštní význam i z hlediska zprávy probírané v tomto článku, protože z ní lze usuzovat na to, že pro období Augustova principátu, tedy léta 30 př. n. l.–14 n. l., vylíčená v knihách LI–LVI, měl Dio k dispozici množství pramenů. K možnosti jejich identifikace panovala v moderním bádání spíše skepse, Swanovi (*Swan 1987*) se však podle mého soudu podařilo přesvědčivě prokázat přítomnost alespoň jednoho z významných analistických pramenů, které toto období (či jeho část) zpracovaly, jímž by mohl být Livius, Cremutius Cordus nebo Aufidius Bassus (k druhému srv. výše v pozn. 35, k třetímu v pozn. 36). Z nich by postavení primárního pramene měl každopádně ten první, v zásadě i druhý a po výtce i ten třetí. K obtížím, a tudíž i nejistotě ohledně identifikace tohoto pramene však srv. *Swan 1987*, 286–288, k jeho detailní informovanosti o dění v Římě, která podle mě nenapovídá přílišnému odstupu od Augustova principátu, však srv. *tamtéž*, 278–282. Na původ zde probírané zprávy v tomto či mimo tento pramen však usuzovat nelze.
- 38 Srv. *McDougall 1991*, který opět velmi přesvědčivě ukázal, že ve svém vylíčení Caesarova působení v Gallii Dio vycházel přímo z Caesara a přinejmenším ještě jednoho dalšího proticaesarovsky zaměřeného pramene, spíše ale z více dalších, z nichž přinejmenším jeden byl proticaesarovsky zaměřený. Vyjádření Kemezisovo (*Kemezis 2016*, 243–244) coby aktuální autority se sice zdá k možnosti použití dalších pramenů kromě Caesara rezervovanější, je ale vymezením především proti domněnce, že kromě Caesara Dio čerpal ještě z nějakého narativního pramene paralelního ke *Gallské válce*. O přítomnosti velkého množství materiálu pocházejícího z jiných zdrojů než *Gallské války* však Kemezis nepochybuje, jeho původ však spatřuje nejen v dobové proticaesarovské tvorbě různého charakteru, ale v případě „characterizations and explanations“ i v Dionově vlastní invenci. Problémem této debaty ovšem je, že vlastně nejde o debatu. Kemezis např. McDougallův příspěvek vůbec nezohlednil, stejně jako McDougall výše v pozn. 31 citovaný Guillauminův, ačkoli závěry těchto dvou jsou přinejmenším kompatibilní. O prvním a třetím pak platí, že se k předchozímu bádání vyjadřují spíše výběrově. Ani Kemezisovo vyjádření s McDougallovým přitom ale nemusejí být vnímána jako protivná, byť McDougall uvažoval i o (nedochovaných) pramenech, které snad právě Kemezis vyloučením narativních a paralelních ke *Gallské válce* měl na mysli. McDougall však přinejmenším netrval na tom, že je Dio používal stejně intenzivně jako *Gallskou válku*. Úspěšně však, z mého pohledu, zpochybnil představu Diona coby fabrikátora věcného obsahu svého líčení, nezdá se ovšem, že právě to měl Kemezis na mysli.

DIONOVA ZPRÁVA A MOŽNOSTI JEJÍ INTERPRETACE

S tím se můžeme vrátit ke zprávě samotné, protože mnoho detailů v ní je třeba dále okomentovat, aby vyplynuly všechny možnosti, co jimi eventuálně mohl mít Dio na mysli. Pokud jde o kontext, i z toho, co je dochováno z § 1, je zřejmé, že tato zpráva navazovala na vyličení událostí v sousedství Egypta (k možností jejich rekonstrukce srv. *Swan 2004*, 120–122), nikoli „na vystřídání našich Keltů Markomany a jinými Germány“, o čemž uvažoval O. Pelikán (srv. výše na s. 115). Úvodní slova § 2, tedy ταῦτά τε οὖν ἄμα καὶ τὰ τῶν Κελτῶν ἐκαινώθη, přeložená zde „Zároveň tedy s tímto se změnila situace Keltů“, respektive výraz ταῦτά ≈ „s tímto“ se totiž jednoznačně vztahuje k předchozímu líčení a nikoli např. k nějaké úplně ztracené zprávě výše. A stejně tak není možné považovat tuto úvodní větu § 2 za nějaký dovětek shrnující obsah dvou po sobě následujících zpráv předchozích, totiž uvažované o Keltech a Markomanech a zčásti dochované o Egyptu a jeho sousedství, zatímco vlastní zpráva o Domitiovi by začínala až následujícím souvětím, v němž je právě on už rovnou zmíněn. Na začátku tohoto souvětí totiž figuruje výraz γάρ ≈ „totiž“, který z něho opět jednoznačně činí vysvětlení, či rozvedení toho, co je myšleno předchozí poznámkou, která tak opravdu musí být úvodní větou § 2.

Přesto o možnosti určité, byť jen problematické opory pro Pelikánovu domněnku uvažovat lze. Musel by jí ale být pouze fakt, že onou úvodní větou § 2 Dio avizuje vyličení změny situace, v níž byli nějak zainteresováni Keltové. Následuje však zpráva o Hermundurech, a zřejmě proto *Bartoňková – Radová 2010*, 57 v pozn. 4 Diona podezírají, že právě Hermundury považoval mylně za Kelty. Problém však tkví v něčem jiném, jak vyplývá z výkladu samotného Diona: ὁ δὲ δὴ Ῥήνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἰαλπεῶν τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας, προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν ἐν ἀριστερᾷ μὲν τὴν τε Γαλατίαν καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτεμένεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὄρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο αἰεὶ νομίζεται, ἐπεὶ τὸ γε πᾶν ἀρχαῖον Κελτοὶ ἐκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες ὠνομάζοντο. (Cass. Dio, Hist. Rom. XXXIX, 49, 1–2) ≈ „Rýn ovšem vytéká z Keltských Alp těsně vedle Raetie a pokračuje k západu, odděluje zleva Galatii a její obyvatele a zprava Kelty a nakonec se vlévá do oceánu. Dosud je totiž stále považován za hranici, právě od té doby, kdy také dospěli k rozlišení názvů, zatímco v úplně dávné době se jedni i druzí, kteří bydleli na obou stranách řeky, nazývali Keltové.“ (Překl. *IP*) Dotyčný problém je tedy jen terminologický, protože Dio mezi Kelty a Germány rozlišuje správně, pouze ty první nazývá ‚Galaty‘, kdežto ty druhé právě ‚Kelty‘.⁴⁰ Proto v překladu literárním, v němž není dostatek prostoru k jeho průbě-

39 Dionův přístup k psaní dějin má ale samozřejmě i svá úskalí, na která upozorňuje E. Cary (*Cary 1914a*, xiii–xvii; jeho jen letmo načrtnutou představu o Dionových pramenech však lze považovat za alespoň zčásti překonanou, k čemuž srv. i výše v pozn. 31 a 34) a stručněji, ovšem s dalšími odkazy na modernější autority, *Hose 2007*, 464. Tato úskalí však neohrožují přímo spolehlivost událostí, o nichž nás Dio zpravuje, jako spíše spolehlivost jednotlivých detailů, které ve svém líčení využívá, či někdy na nich i staví. K problematice však srv. i *Kordoš 2010*, 252–256. Dalšími z moderního hlediska nedostatky se zabývá P. M. Swan (*Swan 2004*, 8–13), byť sám je neprezentuje právě jako nedostatky, ale v rámci rozboru Dionova vlastního pohledu na dějiny jako takové a na faktory, které do nich zasahují. Ani ty však netknou přímo spolehlivostí jeho zpráv.

40 Systematické prověření, zda tak činí skutečně důsledně, je vzhledem k rozsahu Dionova díla a enormnímu množství výskytů zpráv o jedné i druhých v něm mimo možnosti tohoto příspěvku, vše ale nasvědčuje tomu, že důsledný skutečně byl. Jednak to explicitě tvrdí nepominutelné autority (k označování Keltů termínem ‚Galatové‘ srv. *Boissovain 1895*, 81, kritický aparát, zatímco k tomu, že ‚Kelty‘ jsou naopak vždy míněni Germáni, srv. *Smilda 1926*, 136, s.v. Celti a srv. i *Cary 1917*, 221, pozn. 2) a jednak mé vlastní poměrně zevrubné ověření odkazů, které nabízí H. Smilda (*Smilda 1926*, 136, s.v. Celti; 266–270, s.vv. Galli a Gallia; 272–275, s.vv. Germani a Germania), odhalilo nedůslednosti jen zdánlivé. Nejžhavějším kandidátem na to, že by mohlo svědčit o Dionově nedůslednosti, se zdá vyličení tažení Keltů na Řím v roce 367 př. n. l., volby Camilla popáté diktátorem, osobního souboje Tita Manlia Torquata s jedním z Keltů a definitivního vítězství Římanů poté, co Keltové zpusťovali oblast Alby Longy, u Zon. Epit. hist. VII, 24, 10–12 in *Boissovain 1895*, 86, v němž celkem třikrát figuruje termín ‚Keltové‘ a nikde ‚Galatové‘. Protože však jde o pasáž dochovanou jen v rámci nepřímé tradice, má jistě pravdu Boissovain (*tamtéž*, kritický aparát), podle něhož se zde Zónarás nechal ovlivnit terminologií Plútarchovou, z něhož kromě Diona své líčení čerpal. Další pozoruhodná pasáž pak svědčí o tom, že Dio znal i termín ‚Germáni‘: Κελτῶν γὰρ τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Βελγικὴν κατασχόντες Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν κτλ. (Cass. Dio, Hist. Rom. LIII, 12, 6) ≈ „Neboť někteří z Keltů, které ovšem nazýváme Germány, se zmocnili celé Belgieky podél Rýna a změnilí její název na Germánii atd.“ (Překl. *IP*) Ta je však poměrně nešťastně komentována recentními autoritami, srv. *Bellissime – Hurlet 2018*, 57, pozn. 65, už proto, že tvrdí, že termíny Γερμανοὶ a Γερμανία Dio použi-

žnému komentování, je naprosto adekvátní překládat Dionovy Κελτοί výrazem označujícím v tom kterém jazyce Germány.⁴¹ To, co však z výše zmíněného komentáře Bartoňkové a Radové vyplývá jen implicitně, totiž že termínem ‚Keltové‘ Dio neodkazuje ke Keltům, a tedy ani k Pelikánovým ‚naším‘ Keltům, tedy pravda je,⁴² nicméně události, které měl Pelikán na mysli, by Dio pravděpodobně neprezentoval z hlediska ‚našich‘ Keltů, ale spíše z hlediska Markomanů, o nichž lze bez obav předpokládat, že byli jejich přinejmenším hlavními aktéry, a i v dalším dění měli sehrát podstatnější roli.⁴³ Nelze tedy vyloučit, že někde výše se Dio těmito událostmi skutečně zabýval, a protože mu se zde komentovanou zprávou o Hermundurech nějak souvisely, tak právě proto v ní coby jakémsi dovětkou k této uvažované zdůrazňuje, že jde

---

val jen v rámci římské správní terminologie, což se ale zdá být pravdivé jen o tom druhém, protože ten první je přímo v tomto komentovaném úryvku použit pro jakousi část Germánů. A totéž platí o jeho druhém výskytu u Diona, na který tyto autority také odkazují, totiž o jeho vysvětlivce k noticce o vítězství Marca Aurelia nad Markomany v roce 172: κρατήσας δὲ αὐτῶν Γερμανικὸς ὀνομάσθη· Γερμανοὺς γὰρ τοὺς ἐν τοῖς ἄνω χωρίοις οἰκοῦντας ὀνομάζομεν (Cass. Dio, Hist. Rom. LXXI, 3, 5) ≈ „když je zkontrolil, byl nazván Germanicem; obyvatele horních krajín totiž nazýváme Germány“ (překl. IP). Zde sice mohl Dio myslet i Germány jako celek, protože ale vzápětí tentýž termín použije pro Marcovy nepřátele v markomanských válkách (srv. Cass. Dio, Hist. Rom. LXXI, 5, 1 τῷ πολέμῳ τοῦ Μάρκου τῷ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς), je možné, že ho vztahoval opět jen k některým Germánům. Tento poslední výskyt ovšem neregistruje ani Smilda (*Smilda 1926*, 272–275, s.vv. Germani a Germania), pročez nelze vyloučit, že nepřehlédli i nějaké další, ani *Bellissime – Hurllet (tamtéž)*. Ti se však dopouštějí i dalších nešťastných tvrzení, Dio podle nich nepovažoval Rýn za hranici mezi Keltů a Germány, jenže v jeho výkladu výše na předchozí straně tomu je evidentně právě tak, zatímco ve zprávě citované výše v této pozn., kterou tyto autority aktuálně komentují, jde o to, že Germáni podle Diona v určité době Rýn překročili a zmocnili se části Gallie, a tím teprve hranici eventuálně být přestal, byť přímo tak to sám Dio nepodává. A za nešťastné nakonec považují i tvrzení, že podle Diona jsou Germáni keltského původu. V tomtéž jeho výkladu výše je sice jen drobná, ale nikoli nepodstatná nuance: původně se jedni i druzí nazývali ‚Keltové‘, a tudíž snad v Dionově představě mohli mít i společný původ, zatímco odkazy, jimiž *Bellissime – Hurllet (tamtéž)* toto své tvrzení dokládají, bohužel kvůli zmatku v odkazování na knihy LXI–LXXX (instruktivní výklad podává *Swan 2004*, 383–385 a srv. i xiii; jeho řešení ostatně následují) příliš nepomohou. První („72, 2, 1“) nejsem s to dohledat, druhý svědčí jen o Dionově terminologické důslednosti i v pasáži líčící vládu Caracallou: ἐπολέμησε καὶ πρὸς τινὰς Κένουρας, Κελτικὸν ἔθνος (Cass. Dio, Hist. Rom. LXXVII, 14, 1) ≈ „válčil i proti nějakým Cennům, keltskému [=germánskému] kmeni (překl. IP).

41 Jak to činí v autoritativním paralelním vydání řecko-anglickém E. Cary (*Cary 1917*, 416 a 417), byť fakt, že v řeckém textu ponechal ‚Keltů‘ (τὰ τῶν Κελτῶν), překládal ovšem, aniž to jakkoli okomentoval, „there was an outbreak on the part of the Germans“, působí při konsultaci pouze tohoto místa rozpaky. Čtenář, který jeho překlad čte průběžně, však informován je, protože mnohem výše, v komentáři ke Cass. Dio, Hist. Rom. XXXVIII, 34, 1, kde se poprvé v Dionově díle takto označení Germáni objevují, Cary (*Cary 1914b*, 269, pozn. 1) konstatuje, že jde u Diona o jev běžný a jako řešení avizuje právě nadále již nijak nekomentované nahrazování ‚Keltů‘ Germány, ovšem pouze v anglickém překladu. K místu komentovanému zde je však třeba ještě dodat, že Caryho překlad je úpravou překladu staršího (k tomu viz *Cary 1914a*, xxiv), jehož původní podoba je „there was a new movement on the part of the Celtæ“ (tak *Foster 1905*, 170). Dle Caryho bylo ovšem v tomto překladu mnoho chyb, a proto ho upravoval, čemuž na vrub jde jistě kromě nahrazení ‚Keltů‘ Germány i použití specifitějšího termínu „outbreak“ místo obecnějšího „movement“, což ovšem vzhledem ke znění textu Dionova už kvitovat nemohu, protože Dio je v této uvozující poznámce zatím naprosto nekonkrétní. Proto nejsou ideální ani další překlady: *Tafel 1837*, 1148 „im Celtaenland [Deutschland] gab es neue Bewegungen“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „les Celtes se révoltèrent“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „gab es ... neue Unruhen bei den Kelten (Germanen)“; *Swan 2004*, 122 „The preceding disturbances coincided with disturbances among the Germans“; *Veh 2007*, 210 „kam es auch bei den Germanen zu Umwälzungen“ a Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „С этими событиями по времени совпали волнения среди германцев“. Uspokojivým řešením se naopak zdají: *Morellius 1798*, LX „Germanicae res innovatae fuerunt“; Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „furono rinnovate ... le cose germaniche“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „произошли следующие изменения у кельтов“; *Nováková – Pečírka 1961*, 556, č. 411 „Změnily se ... záležitosti Keltů“, kteroužto formulaci převzaly i *Bartoňková – Radová 2010*, 57, a v zásadě i *Stroppa 2016*, 413 „Questi avvenimenti presero una nuova piega in concomitanza con la situazione dei Germani“ a *Cortés Copete 2011*, 309 „Estos sucesos coincidieron con otros en tierras de los celtas“. Zřejmě nejinstruktivnější řešení z hlediska znění i skutečného významu obou problematických aspektů Dionova textu však zvolili Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „gab es neue Ereignisse bei den Kelten (d. h. Germanen)“.

42 A nepovažují za možné operovat ani s tím, že termín Κελτοί Dio prohlásil za kdysi společný, a tak by jím snad mohl úsporně odkázat na události, v nichž participovali ti i ti. V takových případech totiž používal spojení typu ‚Galatové a Keltové‘, k němuž srv. Cass. Dio, Hist. Rom. XXXVIII, 40, 7; LI, 21, 5; LVI, 23, 4.

43 Byť je pak zarážející, že přímo sám Dio se o nich ani o Marobudovi ve vylíčení tohoto období nikde v příslušné části dochovaného korpusu svého díla nezmiňuje jmenovitě, k čemuž srv. *Swan 2004*, 26, 124, 195.

o změnu „situace Keltů“, tedy Germánů. Tato úvaha je však natolik spekulativní, že coby opora jakékoli další konstrukce sloužit nemůže.⁴⁴

Co je naopak jisté, a to navzdory tomu, že je ztracena značná část líčení, které této zprávě předcházelo, je její datace. O hrozící parthské válce zmíněné v § 3 je totiž vzápětí řečeno, že ji pomohla odvrátit přítomnost konsula Gaia Caesara v Sýrii, zatímco v následujícím roce za konsulátu Publia Vinicia a Publia Vara válčil s Římany arménský král Ariobarzanés (srv. Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 10a, 4–5). První přitom byl konsulem roku 1 n. l., druzí dva roku 2 n. l. (srv. *Degrassi 1952*, 6). To však neznamená, že se do jednoho roku, tedy 1 n. l., musely vejít všechny události v této zprávě zachycené. K čemu v jejím rámci je tuto dataci určitě třeba vztáhnout, však vyplýne níže (srv. na s. 127).

Další nejasnosti jdou na vrub ambivalentnosti některých Dionových formulací. První je ta, v níž je specifikována povaha Domitiova angažmá u Dunaje, které formulací τῶν πρὸς τῷ Ἰστροῦ χωρίων ἦρχε specifikováno vlastně příliš není. Sama tato formulace nevyklučuje, že působil jako správce nějaké už etablované provincie či provincií,⁴⁵ území pod jeho pravomocí jí však konkretizováno není, jak to ostatně ilustruje už výčet českých předložek, jimiž lze vazbu πρὸς s dativem překládat: „při, blízko, u, k, po, kromě, nad, mimo“ (tak *Prach 1998*, 444, s.v.). Referenční slovník zase shrnuje význam tohoto spojení do precizně vágního konstatování „it expresses proximity“ (*LSJ*, s.v., B.).⁴⁶ Jasně je tedy pouze to, že dané území mělo nějakou vazbu na Dunaj, ale jakou přesně, by překlad specifikovat neměl. Věc sama ale zároveň působí jiný problém, v dané době totiž přímo u Dunaje etablované provincie ještě nebyly.⁴⁷ I proto se spíše zdá, že Domitius byl pověřen velením nad nějakými operacemi v této oblasti, a z těchto důvodů zde byla zvolena formulace „velel na území u Istru“.⁴⁸

44 Příznačně P. M. Swan (*Swan 2004*, 122) naopak uvažuje o tom, zda se Dio nevrací k událostem v Germánii poté, co se o ní naposled zmínil v souvislosti s Tiberiovým tažením v roce 8 př. n. l., k němuž srv. Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 6, 1–3, a to přesto, že (*tamtéž*, 123) správně podotýká, že použití pouhého *gentilicia* „Domitius“ Dionem může naznačovat, že se o něm zmiňoval i v textu ztraceném v předchozí lakuně (kde by ho pojmenoval celým jménem). Prý z toho ale neplyne, že by muselo jít o události související s jeho angažmá v záležitostech Germánů, což je pravda, ovšem za pozornost stojí i okolnost Swanem (*tamtéž*, 39) taktéž postřehnutá, totiž že lakuny v knize LV, které této zprávě předcházejí, pokrývají léta 6 př. n. l. – 1 n. l., takže by Domitius, aby vzbudil Dionův zájem, zřejmě musel právě v tomto rozmezí oficiálně působit i v jiné části říše, o čemž přinejmenším nejsme informováni, anebo se k něčemu významnému nachomýtnout z jiného důvodu. A stejné pozornosti jsou hodny i okolnosti probírané zde níže, totiž jen vágně opsané postavení Domitia na Dunaji, jako kdyby specifikováno bylo už někde výše, a bez jakéhokoli kontextu zmíněné území pojmenované po Markomanech, jako kdyby i o něm už řeč byla. I toto však ve své podstatě jsou, jakkoli nikoli nesmylné, spekulace.

45 Dobiášovo výše (na s. 111) referované upřesnění Domitiova úředního postavení coby *legatus pro praetore*, přesněji ovšem *legatus Augusti pro praetore*, které by v zásadě znamenalo, že byl správcem císařské provincie či provincií, ovšem nemá žádnou oporu nejen v Dionově formulaci, ale ani nikde jinde, protože nikde jinde o tomto Domitiově angažmá zprávy nejsou. Zřízení této instituce Augustem totiž referuje sám Cass. Dio, Hist. Rom. LIII, 13, 5, odkud je zřejmý jeho terminus technicus πρεσβευτῆς Σεβαστοῦ ἀντιστράτηγος. A byť se alespoň z konkordance Nawijnovy (*Nawijn 1931*, 655–656, s.v. πρεσβευτῆς a 73, s.v. ἀντιστράτηγος) nezdá, že by ho Dio používal systematicky, platí, že v tomto případě ho nepoužil, takže sice nelze vyloučit, že ho měl na mysli, ale v žádném případě není možné to tvrdit jako fakt.

46 Swan (*Swan 2004*, 123) sice upozorňuje na paralelu u Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 10, 17, kde figurují τὰ στρατόπεδα τὰ πρὸς τῷ Ἰστροῦ, tedy „tábory“, či spíše „legie u Istru“, nicméně i v ní je přesný význam dotyčné předložky, i vzhledem k tomu, že se vztahuje k substantivu v plurálu, podobně nejednoznačný. Výše v pozn. 40 jsem ji navíc sám přeložil jako „podél“, čehož nutnost ovšem přímo krystalicky vyplynula z aktuální Dionovy formulace, která pokračuje: πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Βελγικὴν ..., τὴν μὲν ἄνω τὴν μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ πηγὰς, τὴν δὲ κάτω τὴν μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ τοῦ Βρεττανικοῦ οὖσαν (Cass. Dio, Hist. Rom. LIII, 12, 6) ≈ „celé Belgiky podél Rýna ..., jak té horní u pramenů řeky, tak té dolní, která dosahuje až k Brittskému oceánu (překl. *IP*).

47 Srv. především pregnantní výklad Meyer-Zwiffelofferův (*Meyer-Zwiffeloffer 2009*, 28) „Ähnlich wie der Rhein bildete auch die Donau eine Grenzregion, die unter Augustus und seinen unmittelbaren Nachfolgern noch nicht in Form von regulären Provinzen dauerhaft organisiert, sondern vor allem militärisch unter dem Kommando von Präfecten gesichert wurde“ oproti (*tamtéž*, 30) „Claudius war es auch, der die ersten regulären Provinzen entlang der Donau etablierte“.

48 Ze stávajících překladů ovšem některé dojem, že Domitius spravoval provincii, různým způsobem silněji než text Dionův navozují a některé se polohu území pod jeho pravomocí vzhledem k Dunaji snaží konkretizovat předložkou či spojením s trochu užším významem: *Morellius 1798*, LX „regionum quæ ad Istrum sunt imperium tenebat“; Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „l'imperio teneva di quelle regioni che poste sono all'Istro“ (tito dva nabízejí z mého po-

Na základě formulace τούς τε Ἑρμουνοδούρους ἐκ τῆς οἰκείας ... ἐξαναστάντας se lze přit také o to, kolik Hermundurů vlastně opustilo své původní domovy, jak to ostatně činí J. Dobiáš (*Dobiáš 1964*, 110–111 v pozn. 13), když kritizuje formulace některých svých předchůdců, které budí dojem, jako by počítali jen s jejich malou částí, ale také, zdá se, nesouhlasil s míněním, že se stěhoval celý kmen. Přitom operuje s tím, že prvnímú pojetí odporuje mimo jiné předsazení určitého členu před jméno Hermundurů. Zda však řecký úzus dával možnost vyjádřit tento aspekt jednoznačně, je sporné, ale Dobiášovo přesvědčení by eventuálně podporovalo předsazení dalšího členu i před vazbou ἐκ τῆς οἰκείας ... ἐξαναστάντας, který však Dio nepoužil. Vzhledem k tomu všemu byl zvolen neutrální překlad „Hermundury, kteří se ... vystěhovali z vlastní země“, v němž zájmeno ‚kteří‘ může zastupovat jak Hermundury jako celek, tak i být myšleno jako upřesnění, o které Hermundury jde.⁴⁹

Naprostu nejasné dále je, jakou přesně povahu interakce mezi Hermundury a Domitiem měl Dio na mysli, tedy přesný význam participia ὑπολαβόν. Že je toto participium přeloženo určitým slovesným tvarem, tedy „zachytil“, je dáno tím, že v řečtině se takové participiální vazby častou vážou na jediný určitý slovesný tvar, kteréžto konstrukce by sice bylo lze snadno napodobit českými přechodníky, ale právě proto, že jde o tuto již ne moc používanou vazbu, je vhodné dávat přednost překladu vedlejšími větami, hlavními větami, eventuálně jmennou vazbou. V tom tedy problém není, překérní je však sémantická stránka věci. Řecko-český slovník sestavený na základě slovní zásoby prvorepublikové školní četby, v níž Cassius Dio nefiguroval, samozřejmě nelze považovat za referenční příručku, výčet ekvivalentů, které coby překlad slovesa ὑπολαμβάνω nabízí, však je opět velmi ilustrativní: „dole uchopiti, na hřbet vzíti, podepřiti, zastavovati, náhle uchopiti, získati, postihnouti, zachytiti, pochopiti, domýšleti se, věřiti, pokládati, usouditi, útok učiniti na někoho (τινά), přijmouti (pohostinsky, do ochrany), přejmouti (přerušiti), namítnouti, odejmouti (tajně)“ (tak *Prach 1998*, 544, s.v.). Zdálo by se tedy, že Domitius mohl s Hermundury zacházet jak přátelsky, totiž přijmout je do ochrany, tak i nepřátelsky, tedy zaútočit na ně, většina překladatelů však dala přednost tomu prvnímú.⁵⁰ Slovník referenční však opět nabízí nuancovanější pohled:

hledu nejlepší řešení); *Tafel 1837*, 1149 „Statthalter über die Gegenden am Ister“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „était ... gouverneur des régions voisines de l'Ister“; *Foster 1905*, 170 „governing the regions adjacent to the Ister“; *Cary 1917*, 417 „governing the districts along the Ister“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „он ... правил придунайскими местностями“; *Nováková – Pečírka 1961*, 556, č. 411 „spravoval oblasti při Dunaji“ (k tomu je v pozn. 16 uvedeno, že šlo o provincii Illyricum), kteroužto formulaci (bez zmíněné vysvětlivky) převzaly i *Bartoňková – Radová 2010*, 57; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „die Gebiete an der Donau verwaltete“ (*tamtéž*, 610 je upřesněno, že Domitius měl být „Statthalter der Provinz Illyricum“); *Goetz – Welwei 1995*, 37 „während seiner Statthalterschaft in den Gebieten an der Donau“; *Swan 2004*, 123 „governing the region by the Danube“; *Veh 2007*, 210 „die Gebiete der Donau entlang verwaltete“; *Cortés Copete 2011*, 309 „encargado del gobierno de las regiones vecinas al Danubio“; Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „управлявший ... областями, расположенными вдоль Истра“; *Stroppa 2016*, 413 „aveva avuto il comando dei territori sull'Istro“ (taktéž nejlepší řešení).

49 Z dosavadních překladatelů se způsobem, jímž by se k jedné či druhé možnosti jednoznačně přiklonil, nevyjádřil téměř nikdo. Výjimkou jsou Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303, jejichž překlad „die Hermunduren, die ihre Heimath ... verlassen hatten“ se sice jednoznačný nezdá, v komentáři *tamtéž*, 610 ovšem explicitně mluví o „einen Teil der Hermunduren“. Naopak *Foster 1905*, 170 „the Hermunduri (a tribe that ... had left their native land ...)“ a *Cary 1917*, 417 „the Hermunduri, a tribe which ... had left their own land“ mohli preferovat možnost, že se stěhovali všichni Hermundurové, je však otázkou, zda je právě tento efekt jejich překladů zamýšlený. Ostatní formulace, zdá se, připouštějí vždy obě možnosti: *Morellius 1798*, LX „Hermunduros e propria sede ... egressos“; Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „gli Ermonduri, ... dalla loro sede usciti“; *Tafel 1837*, 1149 „die Hermunduren, die ... ihre Heimath verlassen hatten“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „les Hermondures, sortis ... de leur pays“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „гермундуrow, выслевившихся ... с родины“; *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 411 „Hermundurů, kteří opustili ... svou vlast“, kteroužto formulaci převzaly i *Bartoňková – Radová 2010*, 57; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „der Hermunduren ..., die aus ihrer Heimath ... aufgebrochen waren“; *Swan 2004*, 123 „the Hermunduri, driven ... from their own land“; *Veh 2007*, 210–211 „die Hermunduren, die ... ihr Heimatland verlassen hatten“; *Cortés Copete 2011*, 309 „los hermonduros ... habían salido de su tierra“; Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „гермундуrow, изгнанных ... из своих родных мест“; *Stroppa 2016*, 413 „gli Ermunduri, i quali ... erano emigrati dalla loro patria“.

50 Tak především *Gros – Boissée 1865*, 601 „ayant pris sous sa protection les Hermondures“; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „hatte ... die Hermunduren ... unter seinen Schutz genommen“ a *Cortés Copete 2011*, 309 „acogió a los hermonduros“, ale v zásadě i Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „ricevuti avendo gli Ermonduri“ a *Tafel 1837*, 1149 „nahm die Hermunduren ... auf“, jejichž formulace se ale možná jistou ambivalentností směrem k druhé možnosti vyznačují, a dále *Morellius 1798*, LX–LXI „Hermunduros ... suscipiens“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „принял гермундуrow“; *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 411 „ujal se Hermundurů“; *Goetz – Welwei 1995*,

první volbu je sice možné podpořit tím, že se zdá častěji doložená a že Xenofón v *Anabasi* toto sloveso použil v souvislosti s vyhnanci,⁵¹ v případě volby druhé ovšem Dionovi mohl být vzorem Thúkýdidés, který jeho vzorem skutečně byl.⁵² Aby tato ambivalentnost zůstala v překladu jakž takž zachována, zdá se nejlepší volbou „zachytil Hermundury“, případně „zastavil Hermundury“, čímž se přímo o povaze této interakce vlastně nic neříká.⁵³

Toto řešení považuji za nejlepší i přes to, že v Dionově podání vidím jednu, byť jen miniaturní indicii k tomu, zda se přiklonit ze strany Domitiovy k přátelskému či nepřátelskému zacházení. Podle Diona se totiž Hermundurové ze své vlastní země vystěhovali οὐκ οἶδ' ὅπως ≈ „nevím jak“.⁵⁴ Tím podle mého názoru může naznačovat, že šlo z hlediska Římanů o akt ilegální.⁵⁵ Nepovažuji však tuto indicii za natolik průkaznou,⁵⁶ abych se přímo přiklonil k překladu „zaútočil na Hermundury“, pokud by však tato inter-

37 „hatte ... sich der Hermunduren angenommen“; *Swan 2004*, 123 „taking in hand the Hermunduri“; *Bartoňková – Radová 2010*, 57 „se ... ujal Hermundurů“. K druhé možnosti výrazně směřuje jen *Stroppa 2016*, 413 „dopo aver assalito gli Ermunduri“.

51 *LSJ*, s.v., II. uvádí celkem tři doklady použití tohoto slovesa coby synonyma k ὑποδέχομαι, tedy ve význam ‚receive and protect‘, zejména Xen. Anab. I, 1, 7 ἐν Μιλίτῳ δὲ Τισσαφέρνης προαισθόμενος τὰ αὐτὰ ταῦτα βουλευομένους, [ἀποστῆναι πρὸς Κύρον,] τοὺς μὲν [αὐτῶν] ἀπέκτεινε τοὺς δ' ἐξέβαλεν. ὁ δὲ Κύρος ὑπολαβὼν τοὺς φεύγοντας κτλ. ≈ „Tissafernés tušil, že mají Miléťané stejné úmysly a že chtějí přejít ke Kýrovi, a proto dal některé z nich popravit a jiné poslal do vyhnanství. Kýros se uprchlíků ujal atd.“ (Překl. *Šonka 1974*, 22, úprava ortografie vlastních jmen *IP*) Dlužno však zdůraznit, že Dio o Hermundurech jako o vyhnancích nemluví, k čemuž srv. níže v pozn. 54.

52 *LSJ*, s.v., I.4. sice udává coby anglický ekvivalent ‚take up‘ the conqueror, ‚fight with‘ him a nabízí jediný doklad, ten je však sám o sobě mnohem instruktivnější, srv. Thuc. Hist. VIII, 105, 3 γρόντες δὲ οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον τὰς ἐπὶ σφίσι ναῦς ἐπεχούσας παυσάμενοι τῆς ἐπεξαγωγῆς ἤδη τοῦ κέρως καὶ ἐπαναστρέψαντες εὐθὺς ἠμύναντό τε καὶ τρέπουσι, καὶ τὰς κατὰ τὸ νικῆσαν τῶν Πελοποννησίων μέρος ὑπολαβόντες πεπλανημένας ἔκοπτόν τε καὶ ἐς φόβον τὰς πλείους ἀμαχεὶ καθίστασαν. ≈ „Když Thrasýbúlos a jeho lidé poznali, že lodi míří na ně, přestali již rozvíjet křídlo, provedli náhlý obrat, odrazili jejich útok a zahnali je. Pak sami zaútočili na rozptýlené lodi z vítězné části peloponéskeho loďstva, zasazovali jim rány a většinu tak poděsili, že ani nebyly schopné boje.“ (Překl. *Bahník 1977*, 534) Význam ‚zaútočit‘ je zde tedy evidentní, zajímavé však je, že i v češtině by v tomto kontextu bylo lze použít slovesa ‚ujmout se‘ v přeneseném významu. K Thúkýdidovi jako Dionovu vzoru srv. *Kordoš 2010*, zejm. 254 k jeho napodobování i na úrovni výběru (netypického) lexika.

53 Tak v zásadě už *Foster 1905*, 170 „had intercepted the Hermunduri“, což zachoval i *Cary 1917*, 417, a podobně i *Veh 2007*, 210–211 „hatte ... die Hermunduren ... abgefangen“ a Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „перехватил гермундуров“.

54 Dosavadní překladatelé se ovšem téměř všichni shodují na překladu ve smyslu, jako by Dio neznal pouze důvod, který Hermundury k vystěhování z vlastní země přiměl: Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „per non so quale cagione“; *Tafel 1837*, 1149 „aus irgend einem Grunde“; *Foster 1905*, 170 „for some unknown reason“; *Cary 1917*, 417 „for some reason or other“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „по неизвестной мне причине“; *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 411 „z příčiny mně neznámé“, což převzaly i *Bartoňková – Radová 2010*, 57; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „aus einem mir unbekanntem Grund“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „aus einem mir nicht bekannten Grund“; *Veh 2007*, 210 „aus einem mir unbekanntem Grunde“; *Cortés Copete 2011*, 309 „No sé por qué razón“ a Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „неизвестно по какой причине“. Výraz ὅπως však výrazně typičtěji směřuje ke způsobu, kterým se co mělo odehrát (referenční slovník ostatně ani možnost jeho směřování k důvodu neregistruje, srv. *LSJ*, s.v., nicméně také níže pozn. 56), na což ale pamatovali pouze *Morellius 1798*, LX „nescio quo pacto“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „je ne sais comment“; *Swan 2004*, 123 „I know not how“ a *Stroppa 2016*, 413 „non so come“. Markov in *Machlajuk*, *tamtéž* navíc jako zřejmě jediný (pasivem „изгнанных“, ale srv. i *Swan*, *tamtéž*, jak je cit. výše v pozn. 49) považuje Hermundury za vyhnance ze svého území, což ale Dio sám na mysli neměl. Samo použití participia aoristu II. ἐξαναστάνας by tuto možnost sice nevyklučovalo (k jeho použití v podstatě coby pasiva slovesa ἐξανίστημι srv. *LSJ*, s.v., II.3.), typičtěji však tento tvar sloužil v situacích, kdy se na žádné cizí příčinění nepoukazovalo (tak *LSJ*, s.v., II.2.), jak tomu ostatně je i u Dionova vzoru, tedy Thuc. Hist. VII, 49, 3, ale především by si tím Dio sám protřečl, protože přinejmenším důvod, ale vlastně i způsob vystěhování se Hermundurů ze své země by, pokud je považoval za vyhnance, znal.

55 Podobně jako o tom explicitněji spravuje Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 36, 3 v případě Chattů v roce 10 př. n. l.

56 *Swan (Swan 1987*, 281–282 v pozn. 38) ostatně poukazuje na několik dalších momentů, v nichž se Dio přiznává k nějaké neznalosti, z nichž je zajímavý především tento: ἀπηγόρευσε μηδένα πύρρος καὶ ὕδατος εἰρχθέντα μήτε ἐν ἡπείρῳ διατρίβειν μήτε ἐν νήσῳ τῶν ὄσαι ἔλαττον τετρακοσίων ἀπὸ τῆς ἡπείρου σταδίων ἀπέχουσι, πλὴν Κῶ τε καὶ Ῥόδου Σάμου τε καὶ Λέσβου· ταῦτας γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως μόνας ὑπεξείλετο. (Cass. Dio, Hist. Rom. LVI, 27, 2) ≈ „Zakázal, aby někdo zbavený ohně a vody pobýval na pevnině nebo na ostrově, který je od pevniny vzdálen méně než čtyři sta stadií, kromě Kóu a Rhodu, Samu a Lesbu. Proč byly vyňaty pouze tyto, nevím.“ (Překl. *IP*) Na tomto místě se tedy ponětí způsobu už skoro vytratilo. Přesto je právě *Swan*, jak vyplynulo výše v pozn. 54, jedním z mála, kdo

pretace Dionova textu byla v souladu s nějakými jinými indiciemi, pokládal bych za možné ji takto obhajovat.

V mnoha ohledech klíčovým výrazem celého úryvku je *Μαρκομαννίς*, jak vyplývá níže (srv. na s. 129), už zde je však třeba poukázat na to, že standardně bývá v překladech nahrazována opisem, které více či méně navozují dojem, že jde o území Markomany v daném momentu skutečně obývané.⁵⁷ Že tomu tak bylo, samozřejmě nelze na základě Dionovy formulace vyloučit, ale ani to z ní nikterak nevyplývá.⁵⁸ Proto byly každopádně lepší překlady, které se Dionův termín pokoušely vystihnout nějakým ekvivalentem, jenž v daném jazyce označuje území, které se po někom jmenuje bez ohledu na, zda ho tento někdo ještě obývá, či už nikoli, v češtině tedy buď Markomansko nebo Markomanie.⁵⁹ Ani to však není ideální řešení. Zdá se totiž, že Dionův termín *Μαρκομαννίς* je *hapax legomenon* nejen v díle Dionově, ale v antických pramenech vůbec, což je aspekt, který by se v překladu určeném pro badatele neměl ztratit, pročež volím pouhou transliteraci tohoto termínu do latinky.⁶⁰

Dalším prvkem, který musí zůstat otevřený, je výstup z Domitiova jednání s barbary za Labem. Ve vazbě *φιλίαν συντίθεσθαι* totiž opět figuruje sloveso s poměrně širokou i pestrou škálou ekvivalentů, a byť zde použitý tvar *media* měl ustálenější význam (srv. *LSJ*, s.v. *συντίθημι*, B.), přesto Domitius mohl jak ‚získat‘ přátelství těchto barbarů,⁶¹ tak je i ‚uzavřít‘, rozuměno nějak institucionálně.⁶² Tato nuance

---

na něj pamatoval v překladu zde probírané pasáže. Na zmíněné paralely totiž neodkazuje kvůli významu adverbia *ὅπως*.

57 Srv. především *Tafel 1837*, 1149 „einen Theil von dem Lande der Marcomannen“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „dans une portion du territoire des Marcomans“; *Cary 1917*, 417 „in a part of the Marcomannian territory“, který se tím opět způsobem, který nekviťují, odchyluje od překladu Fosterova, k němuž srv. níže v pozn. 59; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „часть страны маркоманов“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „in einem Teil der Gebiete der Markomannen“; *Swan 2004*, 123 „in a part of Marcomannic territory“; *Bartoňková – Radová 2010*, 57 „v části území Markomanů“, které se tak pro změnu odchylují od J. Novákové, ačkoli zde se mohly nechat vést nejen jejím překladem, k čemuž srv. níže v pozn. 59; *Cortés Copete 2011*, 309 „en una parte del territorio de los marcomanos“; Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „в одной из областей страны маркоманнов“, ale v zásadě i Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „in einem Teile des Markomannengebietes“ a *Veh 2007*, 211 „in einem Teil des Markomannengebietes“.

58 A to přesto, že možnost, že Dio měl na mysli území Markomany naopak opuštěné, se pokusil celkem případnou úvahou odmítnout E. Šimek (*Šimek 1934*, 80): „mohli bychom také očekávat, že by byl Dio podle jiných známých analogií užil pro toto území spíše názvu ἡ τῶν Μαρκομάννων ἔρημος nebo pod.“ Toto spojení by totiž mělo význam „země vyklizená Markomany“, či dokonce „bývalé území Markomanů“, a šlo by v zásadě o terminus technicus (srv. např. u Strab. Geogr. VII, 1, 5 ἡ Βοιωτῶν ἔρημία). Z toho, jak právě Dio výrazy *ἔρημος* a *ἔρημία* používal a jak se o tom lze poučit u Nawijna (*Nawijn 1931*, 345, s.vv.), ale nelze vyvodit nic jistého: používal je sice ve vazbách obdobných těm, které se uplatňují v dotyčném spojení, ale přímo jeho analogie se u něho nevyskytuje žádná. Šimek (*tamtéž*) ovšem nabízí i další argument: kdyby šlo o území opuštěné, usadili by se na něm Hermundurové sami a nebylo by třeba zásahu Domitiova. I to je postřeh, k němuž je třeba přihlížet, ale při vědomí, že počítá s něčím, co Dio, Šimkovi navzdory (srv. „[z]e zprávy Dionovy se dovídáme, že Hermunduři táhli cizími územími, nemožouce nalézt místo, kde by se usadili“), přímo sám neříká, třebaže realita taková být mohla.

59 Tak *Morellius 1798*, LXI „in parte Marcomanniæ“; Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „nelle parti della Marcomannia“; *Foster 1905*, 170 „in a portion of Marcomania“; *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 411 „v části Markomanska“, což navíc Pelikán (*tamtéž* v pozn. 18) explicitně komentuje slovy: „Snad v místech právě uvolněných Markomany.“ A podobně Renate a Klaus Peter Johne (in *Herrmann 1991*, 610) a *Swan (2004*, 123), navzdory překladům uvedeným výše v pozn. 57, které ovšem vzápětí upřesňují: „d. h. in dem Gebiet ..., das die Markomannen ... gerade verlassen hatten“, respektive „sc. territory formerly held by the Marcomanni“.

60 Z těchto či jiných důvodů zachoval Dionův termín ve svém překladu i *Stroppa 2016*, 413: „in una regione della Marcomannide“.

61 Tak Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „strinse amicizia“ a stejně i *Stroppa 2016*, 413 a *Gros – Boissée 1865*, 601 „il lia amitié“. Překlad, který podle mě také může být chápán i jako prostý nuance, která bude zmíněna vzápětí, ale nabízejí i *Foster 1905*, 170 „he had ... cemented friendship“, což ale současně není překlad zcela přesný, a proto zřejmě zvolil *Cary 1917*, 417 formulaci „he ... had made a friendly alliance“, a Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „установил дружественные отношения“.

62 Tak *Tafel 1837*, 1149 „schloß ein Freundschaftsbündniß“; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 303 „er hatte ... Freundschaftsverträge ... geschlossen“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „er hatte ... einen Freundschaftsvertrag geschlossen“; *Swan 2004*, 124 „struck a treaty of friendship“; *Veh 2007*, 211 „einen Freundschaftsvertrag schloß“; *Cortés Copete 2011*, 309 „estableció un acuerdo de amistad“ a méně jednoznačně i *Morellius 1798*, LXI „amicitiam ... iunxit“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „заключил дружбу“ a *Nováková – Pečírka 1961*, 557, č. 411

z řecké formulace jednoznačně nevyplývá,⁶³ pročež je aktuální překlad „domluvil přátelství s tamními barbary“ především pokusem o podobně ambivalentní vyjádření.

Dosti důležitá je i formulace τότε δὲ πρὸς τε τὸν Ῥῆνον μετελθὼν, jíž Dio obrací pozornost k událostem u Rýna.⁶⁴ Jelikož však adverbium τότε bylo lze přímo navázat na předchozí líčení, tedy ve významu ‚pak‘, ‚potom‘, ‚nato‘ (dle *LSJ*, s.v. mu někdy odpovídají ekvivalenty ‚then‘, ‚next‘), a sloveso μετιέναι, jehož participium aoristu je tvar μετελθὼν, mohlo mít i význam ‚postupovat‘, ‚pokračovat‘ (k českým ekvivalentům srv. *Prach 1998*, 341, s.v. μέτεμι -ιέναι, k autoritativním údajům v referenční příručce *LSJ*, s.v. μετέρχομαι, II.), může tato formulace budít dojem, že Dio líčí jediné tažení od Dunaje k Labi a odtud k Rýnu.⁶⁵ Lehce pravděpodobnější se však zdá, že τότε vrací jeho líčení k aktuálnímu roku (srv. *LSJ*, s.v.), kdy Domitius působil v nějaké nové pozici na Rýnu,⁶⁶ zatímco přechod Labe uskutečnil neznámo kdy dříve,⁶⁷ kdy byla jeho působistěm oblast Dunaje, a jde tedy o dvě neznámo jak dlouhou prolukou oddělené epizody.⁶⁸

Sporná je také identita oněch ‚jiných‘, jejichž prostřednictvím chtěl Domitius zajistit návrat cheruských vyhnanců. Dio je spojením předložky a zájmeného adjektiva δι’ ἑτέρων ≈ ‚prostřednictvím jiných‘, či doslovněji ‚skrze jiné‘, skutečně nijak blíže neurčuje, ale samozřejmě se nabízí, že měl na mysli jiné Ger-

---

„uzavřel přátelství“, což převzaly i *Bartoňková – Radová 2010*, 57.

- 63 Že v řečtině bylo toto spojení použitelné pro vztah neformální, dosvědčuje jeho jediný doklad v referenční příručce (*LSJ*, s.v. συντίθημι, B.II.), totiž Theogn. Eleg. I, 305–306 Τοὶ κακοὶ οὐ πάντες κακοὶ ἐκ γαστρὸς γεγόνασιν, / ἄλλ’ ἄνδρεςσι κακοῖς συνθέμενοι φίλιν ≈ „Nikoli všichni špatní jak špatní se zrodili z lůna, / ale když u špatných lidí v důvěrném přátelství jsou (překl. Mertlík in *Stiebitz – Novotný – Oliva – Hošek – Mertlík 1981*, 152), zatímco doklady ostatních jmen, která s daným slovesem vstupovala do obdobných vazeb, sice implikují vztahy formálnější, ale proto, že formálnější povahu mají sama tato jména. Pro druhou z obou možností ovšem svědčí paralela přímo u Diona, na niž upozorňuje *Swan (Swan 2004*, 124), tedy Cass. Dio, Hist. Rom. XI, 43, 1, kde je totéž spojení použito pro smlouvu, kterou Římané uzavřeli se syrakúským králem Hierónem II. v roce 263 př. n. l. a o níž jako o smlouvě (συνθήκαι) výslovně mluví *Polyb. Hist. I*, 16, 9; 17, 1; 17, 6. V Dionově vyjadřování tedy mohlo jít o terminus technicus, takže o jeho ustáleném významu by uvažovat šlo. Rozdíl však mohl být i v situaci samotné, s Hierónem bylo samozřejmě třeba uzavřít řádnou smlouvu, zatímco s Germány, kteří se dosud s Římany zřejmě nesetkali, mohla být povaha vzájemného závazku jiná. Přínejmenším však jde o indicii toho, že dle Diona ho aspoň Římané mohli považovat za skutečně závazný.
- 64 Tuto část Dionovy zprávy už do svých překladů nezahrnuli ani *Nováková – Pečírka 1961*, ani *Bartoňková – Radová 2010*, jistě proto, že se území bývalého Československa, respektive střední Evropy už netýká. Jelikož je však s její předchozí v tomto ohledu důležitou částí silně provázána, nezdá se vhodné ji nechat stranou úplně.
- 65 Právě tak snad nebo zcela evidentně Diona chápali *Bossi in Viviani 1823b*, 241 „Allora egli, passato il Reno“; *Tafel 1837*, 1149 „Hierauf ging er nach dem Rheine zurück“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „Alors, franchissant le Rhin“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „Damals nun zog er nach den Rhein“ a *Cortés Copete 2011*, 309 „Pero fue entonces cuando, de regreso hacia el Rin“.
- 66 Pokoušet se tuto pozici specifikovat jen na základě formulace Dionovy se ve světle výkladu Meyer-Zwiffelofferova (*Meyer-Zwiffeloffer 2009*, 28) „Augustus richtete in der Grenzzone der gallischen Provinzen am Rhein zwei germanische provinciae im Sinne von Militärbezirken ein ... Erst Kaiser Domitian (81–96) etablierte schließlich im Jahr 84 *Germania Superior* und *Germania Inferior* als reguläre Provinzen“ taktéž nejeví jako případné.
- 67 Datum by v tom případě opravdu bylo neznámé, přestože *Bartoňková – Radová 2010*, 57 v pozn. 3 autoritativně konstatují, že „Domitius je zde usídlil v r. 3 př. Kr.“. Tentýž rok, ovšem jen jako přibližný, uvádí i *J. Dobiáš (Dobiáš 1964*, 111 v pozn. 13) odmítaje Šimkovo (*Šimek 1934*, 79) přesvědčení, že se Dionova zpráva jako celek týká roku 1 n. l. (k této dataci srv. výše na s. 123). Tito dva na rozdíl od aktuálních komentátorek ale odkazují na další autority, u nichž lze nalézt odkazy ještě na další, o všech bez výjimky ovšem platí, že pokud se i právě k dataci vyjadřují, uvádějí rok 3 př. n. l. jen jako přibližný, anebo každopádně bez jakéhokoli zdůvodnění, natož opory v pramenech. Oba však odkazují i na stoupence jiných datací, pročež ani nelze považovat rok 3 př. n. l. za nějaký konsensus, nehledě na to, že rok 1 n. l., jak vyplývá z předchozího výkladu, vyloučit také nelze.
- 68 Jak to zřejmě, či dokonce nepochybně měli na mysli *Morellius 1798*, LXI „Tunc ad Rhenum cum transmeasset“; *Foster 1905*, 170–171 „Just now he had transferred his position to the Rhine“; *Cary 1917*, 417 „Just now he had transferred his headquarters to the Rhine“; *Renate a Klaus Peter Johne in Herrmann 1991*, 305 „Jetzt aber war er an den Rhein gekommen“; *Swan 2004*, 125 „But at that time [A.D. 1], having moved to the Rhine command“ (a srv. i *tamtéž*, 123 k jeho přesvědčení, že Dio od sebe explicitně odděluje Domitiovo velení u Dunaje a u Rýna); *Veh 2007*, 211 „Jetzt nun war er an den Rhein übergewechselt“; *Markov in Machlajuk 2014*, 241 „В то время, [о котором шла речь ранее], Домитий уже перебрался на Рен“ a *Stroppa 2016*, 413 „Nella presente occasione, invece, dopo essersi spinto fino al Reno“. Zcela ambivalentní se zdá *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „Тогда же он пошел к Рейну“.

mány.⁶⁹ Naopak domněnka, že mělo jít o Domitiovy podřízené nebo zástupce, není tak na bílé dni, a proto by se mohlo zdát, že Dio by v takovém případě byl explicitnější, aby předešel nepochopení. Lze ji však podpořit paralelami jinde u Diona, kde měl tímtež spojením na mysli spíše právě toto.⁷⁰ Většina překladatelů však překládá stejně ambivalentně, jako se vyjádřil Dio,⁷¹ což sám kvituje, na rozdíl od úplného vypuštění právě tohoto spojení.⁷²

A nejasná je nakonec i povaha Domitiova neúspěchu s Cherusky. Sám Dio se totiž opět vyjádřil nekonkrétně a všichni překladatelé se tentokrát v obdobně nekonkrétním překladu vzácně shodují.⁷³ K dispozici jsou ovšem další paralely, kde Dio tímtež slovesem *δοστυχεῖν* odkázal k neúspěchu v boji, a to navíc neúspěchu katastrofálnímu,⁷⁴ takže je přinejmenším možné, že i Domitius, či jeho podřízení, svedli s Cherusky bitvu a byli poraženi.

V Dionových formulacích se však neskrývají jen nejasnosti, z některých naopak mohou vyplynout zajímavé indicie. Nanejvýš pozoruhodný je tvar akusativu τὸν Ἀλβίαν. V dotyčné knize Dionova díla se totiž Labe vyskytuje ještě dvakrát, a to vždy v genitivu τοῦ Ἀλβίου (Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 1, 2; 28, 5), zatímco jinde v dochovaném korpusu ho Dio zmiňuje už jen jednou, totiž v kontextu vyličení vlády Caracalovy, tentokrát ovšem ve tvaru genitivu τοῦ Ἀλβίδος (Cass. Dio, Hist. Rom. LXXVII, 14, 3). Obojí se zdá idiosynkretické, nicméně tento druhý tvar je odvozen od nominativu Ἀλβίς, který, byť s genitivem Ἀλβίος a akusativem Ἀλβίω, uvádí referenční příručka (*Pape – Benseler 1884a*, 53, s.v. Ἀλβίς) jako standardní. V ní (*tamtéž*) je zmíněn i Dionův alternativní tvar z knihy LV, ovšem s nominativem ὁ Ἀλβίος. Je-li ovšem výše uvedený akusativ správný – a v rukopisné tradici skutečně figuruje právě ten (srv. *Bois-sevain 1898*, 494, kritický aparát) – pak správným tvarem nominativu musí být ὁ Ἀλβίας (tedy i s odlišným postavením přízvuku).⁷⁵ To je ovšem tvar nedoložený nikde jinde v dochovaném korpusu antických textů (k textům dochovaným v latině srv. *Perin 1913*, 78 a dále *tamtéž*, 79, s.v. ALBIS, is, m. ke standardní podobě názvu této řeky),⁷⁶ a tedy zřejmě převzatý z Dionova nedochovaného pramene. Jelikož je však právě

69 Tak implicitně či explicitně Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „per mezzo di altri popoli“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „при помощи других племен“ a *Goetz – Welwei 1995*, 37 „durch Vermittlung anderer (Germanen)“.

70 Srv. už *Foster 1905*, 171 „to have his subordinates restore“, ale zejména *Swan 2004*, 125, který sice překládá „through others“, poukazuje však na tyto paralely u Cass. Dio, Hist. Rom. XL, 26, 3; LI, 26, 6; LV, 29, 4. A podobně Markov in *Machlajuk 2014*, 241 překládá „через третьих лиц“, *Machlajuk, tamtéž* v pozn. 165 však dodává, že pravděpodobně šlo o Domitiovy legáty. Uvedené paralely totiž jistotu dát nemohou, protože i do nich je vynechané substantivum samozřejmě třeba doplnit, že však ve všech těchto případech skutečně měl Dio na mysli nějaké „zástupce“ či „podřízené“, lze přinejmenším obhajovat.

71 Totiž *Morellius 1798*, LXI „per alios“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „par d'autres“; *Cary 1917*, 417 „through the efforts of other persons“; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 305 „durch Vermittlung anderer“; *Veh 2007*, 211 „mit Unterstützung anderer Helfer“; *Cortés Copete 2011*, 309 „gracias a la intervención de otros“; *Stroppa 2016*, 413 „facendo ricorso all'aiuto di altri“.

72 Tak *Tafel 1837*, 1149. A dodat je třeba i to, že překlady, které navozují dojem, že Domitius pouze využil přispění jiných, ale sám také přiložil ruku k dílu, tedy *Grakov – Moravskij – Neusychin, tamtéž* (výše v pozn. 69); *Veh, tamtéž* (v předch. pozn.) a nejspíše i *Stroppa, tamtéž* (v předch. pozn.), jsou v tomto ohledu nepřesné.

73 Srv. *Morellius 1798*, LXI „consilium ei non processit“; Bossi in *Viviani 1823b*, 241 „non riuscì nel suo avvisamento“; *Tafel 1837*, 1149 „es glückte ihm aber nicht“; *Gros – Boissée 1865*, 601 „il échoua dans son entreprise“; *Foster 1905*, 171 „he had met with misfortune“; *Cary 1917*, 417 „he ... had met with a reverse“; *Grakov – Moravskij – Neusychin 1937*, 156 „но потерпел в этом неудачу“; Renate a Klaus Peter Johne in *Herrmann 1991*, 305 „hatte er dabei keinen Erfolg“; *Goetz – Welwei 1995*, 37 „er hatte jedoch keinen Erfolg“; *Swan 2004*, 125 „met a great failure“; *Veh 2007*, 211 „hatte bei seinem Versuche ... Mißerfolge erlitten“; *Cortés Copete 2011*, 309 „cosechó un fracaso“; Markov in *Machlajuk 2014*, 241 „потерпел неудачу“ a *Stroppa 2016*, 413 „falli nel suo intento“.

74 *Swan 2004*, 125 totiž poukazuje na Cass. Dio, Hist. Rom. XLVI, 12, 3 a XLIX, 17, 5, kde je tímtež slovesem komentován neúspěch Pompeia u Farsálu v roce 48 př. n. l. a Marca Antonia během jeho parthského tažení v roce 36 př. n. l.

75 Právě a pouze od takového nominativu by totiž byly odvozeny oba tvary dochované v LV. knize, tedy genitiv τοῦ Ἀλβίου i akusativ τὸν Ἀλβίαν, k čemuž srv. *CGCG* § 4.8 k deklinaci vzoru ὁ νεανίας a *tamtéž*, § 4.11 k tomu, že -α- v koncovce nominativu i akusativu by každopádně byla dlouhá.

76 Naprosto neuchopitelný je dvojitý výskyt genitivu *Albiae* odvozeného od nedoloženého nominativu *Albia*, který by byl latinským pandánem k tvaru Dionovu, ve spisu z počátku 9. stol., srv. Hist. Lang. Cod. Goth. 2. Jde o vyličení původu a počátku migrace Langobardů, k jejichž eventuální interakci s Hermundury v historických pramenech srv. níže na s. 131–132. Toto vyličení je ovšem legendární, ale snad je založené na tradici nelangobardské, samo se

u Diona pro srovnání k dispozici až tvar z vylíčení vlády Caracalovy, nic moc jistého o tomto prameni říci nelze.

Více tak může napovědět výše zmíněné *hapax legomenon* Μαρκομαννίς. Kromě toho, že se takto vytvořené označení území nějak spojeného s Markomany nikde jinde v korpusu dochovaných řeckých textů nevyskytuje, se totiž přímo v Dionově vylíčení období Augustova principátu naopak objevuje několik podobně vytvořených termínů pro území nějak spjatá s jinými germánskými kmeny, a to Συγαμβρίς a Χανκίς (Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 32, 2), Χερουσκίς (Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 33, 1; LVI, 18, 5 a zřejmě i LV, 1, 2, kde je rukopisné χειρουσκίαν Bekkerem emendováno na Χερουσκίδα) a Λουγδουνίς (Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 36, 6, kde je rukopisné Λουγδωνίδι emendováno už Robertem Estiennem na Λουγδουνίδι, nicméně koncovka, o níž jde, rukopisně doložena je). V téže části Dionova díla se však objevuje i Μυσις (Cass. Dio, Hist. Rom. LI, 23, 5), a dokonce Ιταλίς (Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 22, 1, kde ovšem v Boissevainově textu figuruje Bekkerova emendace Ἰταλίας, rukopisné čtení však je ιταλίδος, srv. *Boissevain 1898*, 462, kritický aparát). A protože nikde jinde v Dionově díle se tyto netypické tvary nevyskytují,⁷⁷ tak spíše než, že by šlo o idiosynkretismus jeho vlastní, rozklíčovatelný poměry jeho doby, se zdá mnohem pravděpodobnější, že tyto tvary používal opět jeden z Dionových pramenů, a to takový, z kterého čerpal právě jen v líčení Augustova principátu. Tím sice není zaručeno, že šlo o pramen tehdy nebo krátce poté i vzniknuvší, a tedy primární v pravém slova smyslu, jako možnost je to však mnohem pravděpodobnější, než že vznikl až s nějakým výrazným časovým odstupem.⁷⁸ Výše jen obecně zdůvodněná domněnka, že i v případě těch Dionových zpráv, které nepodává coby jejich současník, nebo dokonce účastník, lze předpokládat jejich původ v primárních pramenech, se v případě zprávy zde probírané zdá opodstatněna ještě výrazněji. A stejně tak z toho plyne, že termín Markomannis pravděpodobně vznikl už v době Augustově.

---

ostatně odvolává na Hieronyma, zatímco skutečným zdrojem příslušné informace i jedné předcházející se zdá Isidorus z Hispaly, k čemuž srv. *Králová 2014*, 29–30 a k tomu i *tamtéž*, 24–25 základní informace o spisu a jeho anonymním autorovi. Zmínky Labe však z Isidora nepocházejí, a byť úvaha, zda se včetně zvláštní podoby jména této řeky v posledku nevztahují k prameni, který je zde v následujícím výkladu předpokládán, by byla bohapustou spekulací, nelze dost dobře předpoklad užití takového pramene Dionem na základě pouze těchto zmínek ani odmítnout.

77 A netypické se zdají v rámci celého dochovaného korpusu řecké antické literatury. Jediný z nich, který je coby označení území doložen jinde než u Diona, je Μυσις, k níž srv. *Pape – Benseler 1884b*, 966, s.v. Μῦσις, kteří registrují jeden výskyt také v epickém básníka Apollónia z Rhodu, další jeden ve scholiu k jeho *Argonautikům* a poté už jen několik málo dalších v jiném významu než coby označení území. Naopak *Pape – Benseler 1884a*, 578, s.v. Ιταλίς registrují dva výskyt, z toho jeden nápisný, tohoto výrazu pouze coby adjektiva, jeden výskyt jako označení obyvatelky Itálie a pouhý jeden, ale právě zde zmíněnou *varia lectio* u Diona, coby označení území. Pokud jde o zbývající, *Pape – Benseler 1884b*, 813, s.v. Λουγδουνον citují právě Diona jako jediný doklad označení termínem Λουγδουνίς oblasti města a (jeho) okolí, *Pape – Benseler 1884b*, 1454, s.v. Σύγαμβροι taktéž Diona jako jediný doklad označení země Sygambřů jako Συγαμβρίς, *Pape – Benseler 1884b*, 1677, s.v. Χανκίς opět Diona jako jediný doklad výskytu tohoto termínu vůbec a stejně tak *Pape – Benseler 1884b*, 1680, s.v. Χερουσκίς. Samotnou Μαρκομαννίς *Pape – Benseler 1884b* neregistrují vůbec, což je sice zvláštní, protože *Pape – Benseler 1884a*, XXXIX avizují, že Dionův text sledují v edice Bekkerově, v níž tato pasáž včetně tohoto termínu figuruje (k tomu ostatně srv. výše v pozn. 21), k čemuž srv. *Bekker 1849*, 87, přesto se ale v zásadě lze spolehnout na to, že ani tento výraz nikde jinde v dochovaném korpusu řeckých textů doložen není. V pramenech dochovaných v latině je situace ještě jednoznačnější, doloženy jsou pouze termíny *Italis* a *Mysis*, první však pouze jako adjektivum a nikoli ve spojení s termínem ve významu ‚území‘, ‚země‘, k čemuž srv. *Perin 1913*, 813, s.v. *Itali, orum*, m., 4.°) *Italis*, druhý pouze coby označení osoby, k čemuž srv. *Perin 1920*, 305, s.v. Μῦσις et Myssis, idis, f. Ekvivalenty k termínům Μαρκομαννίς, Συγαμβρίς, Χανκίς, Χερουσκίς a Λουγδουνίς *Perin 1913* ani *1920* neregistruje nikde žádné.

78 K důmyslnému pokusu o identifikaci některých pramenů, z nichž Dio čerpal v pasáži věnované právě Augustovu principátu, srv. výše v pozn. 37. Poznatek, který je prezentován zde, samozřejmě neumožňuje připsat zde probíranou zprávu kterémukoli z nich konkrétně, ale lze považovat za tím pravděpodobnější, že pochází právě z jednoho z těchto primárních pramenů.

PRŮNIKY OBSAHU DIONOVY ZPRÁVY SE ZPRÁVAMI JINÝCH ANTICKÝCH PRAMENŮ

Poslední, čemu je třeba věnovat pozornost, je možnost pokusit se rozptýlit některé z výše vyložených nejasností v Dionově zprávě konzultací dalších antických pramenů než jen jeho díla.⁷⁹ Zejména Domitius je totiž postavou velmi obstojně známou (srv. *PIR*² D 128) a zde probíranou fází jeho kariéry zmiňuje hned několik dalších pramenů. Upřesnit nejasné detaily jednoznačně však bohužel nepomohou. Tacitus totiž jeho výpravu k Labi připomněl v rámci Domitiova nekrologu, pročez sice dodává zajímavé detaily, ale chybí jakýkoli kontext: *Domitium decoravit pater ciuili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. auus Pharsalica acie pro optumatis ceciderat. ipse delectus, cui minor Antonia, Octauiua genita, in matrimonium daretur, post exercitu flumen Albim transcendit longius penetrata Germania quam quisquam priorum, easque ob res insignia triumphu adeptus est.* (Tac. Ann. IV, 44, 2) ≈ „Domitia vyznamenal už otec, který během občanské války ovládal moře, dokud se nepřidal ke straně Antoniově a potom Caesarově. Děd padl za optimáty v bitvě u Farsálu. Sám byl vybrán, aby dostal za manželku Octaviinu dceru Antonii Mladší. Později s vojskem překročil řeku Labe, pronikl do Germánie dále než kdokoli dříve a za ty činy získal triumfální odznaky.“ (Překl. *IP*⁸⁰) Podobně Suetonius v životopisu Neronově, který byl Domitiovým vnukem, jen letmo shrnuje známější momenty jeho života a svou narážkou zřejmě jen potvrzuje detail uvedený Tacitem: *non minus aurigandi arte in adulescentia clarus quam deinde ornamentis triumphalibus ex Germanico bello* (Suet. Nero 4) ≈ „vozatajským uměním byl v mládí proslulý ne méně než potom triumfálními ozdobami z germánské války“ (překl. *IP*⁸¹). Že by Domitius získal triumfální odznaky dvakrát, za dvě různé akce proti Germánům, je totiž silně nepravděpodobné (Tacitus by na takový výkon ve svém nekrologu jistě poukázal), takže s tím, že Suetonius má na mysli tutéž výpravu jako Tacitus a potažmo Dio, lze počítat dosti bezpečně.⁸² Pak je ovšem pozoruhodné, že Suetonius o ní mluví jako o ‚válce‘, čímž výrazněji než oba zbývající implikuje, že Domitius během této výpravy svedl nějaké boje. Dionova zpráva, jak vyplynulo výše, nezmiňuje žádné explicitně, ale jednu či dvě možnosti dává: úspěšné s Hermundury a případně i neúspěšné s Cherusky, pokud se k nim Domitius vydal v rámci jedné a téže výpravy (k čemuž srv. výše na s. 127). Jistotu, že s Hermundury Domitius nezacházel přátelsky (srv. výše na s. 124–126), to však nedává.

Dále by se mohlo zdát, že k upřesnění Domitiových podniků, jak je zaznamenal Dio, by mohl posloužit i jím nezmiňovaný fakt, že Domitius za ně byl oceněn triumfálními odznaky, to už by však byla spíše mýlka. Jak totiž naznačuje místo, na němž se sám Dio vrací k líčení událostí v Germánii, je třeba na ocenění získaná v souvislosti s ní pohlížet s jistým podezřením: οὐ μέντοι καὶ ἀξιωματικόν εὐτόν τι τότε γε ἐπράχθη, καίτοι καὶ αὐτοκράτορος μὴ ὅτι τοῦ Αὐγούστου ἀλλὰ καὶ τοῦ Τιβερίου ἐπ’ αὐτοῖς κληθέντος, καὶ τιμὰς ἐπινικίους Γαίου Σεντίου τοῦ τῆς Γερμανίας ἄρχοντος λαβόντος, ἐπειδὴ μὴ μόνον ἅπαξ ἀλλὰ καὶ δεύτερον, φοβηθέντες αὐτούς, ἐσπείσαντο. (Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 28, 5–6) ≈ „Opravdu ani nic paměti-hodného tehdy vykonáno nebylo, ačkoli nejen Augustus, ale i Tiberius za ně dokonce byli prohlášeni imperátory a správce Germánie Gaius Sentius obdržel triumfální pocty, když ne jenom jednou, ale i podruhé ze strachu před nimi uzavřeli příměří.“ (Překl. *IP*) Ani Domitius tedy vykonat cokoli spektakulárního, např. svést nějaké bitvy, nutně nemusel.

79 Výklad, který následuje, je i pokusem vytěžit maximum možného právě z antických písemných pramenů. Dalším nezbytným krokem však samozřejmě je konfrontace s poznatky archeologického bádání, a to, taktéž zcela samozřejmě, konfrontace otevřená i kritice tohoto výkladu.

80 K alternativním českým překladům srv. *Nováková – Pečírka 1961*, 556, č. 410 (pouze zmínka výpravy k Labi, kterou *Bartoňková – Radová 2010*, 39 uvádějí v tomtéž znění s jedinou miniaturní obměnou) a *Minařík – Hartmann 1975*, 204–205.

81 K alternativnímu českému překladu srv. Ryba in *Ryba – Nechutová 1974*, 279.

82 *Gros – Boissée 1865*, 601, v pozn. 2 sice odkazují i na Suet. Tib. 20 a na základě obou Suetoniových zpráv konstatují, že triumfální odznaky Domitius získal až poté, co později v Germánii válčil jako legát Tiberiův, čímž by přinejmenším tyto Suetoniový a Dionovu zprávu k sobě vztáhnout nešlo, ve skutečnosti však k tomu není žádný důvod. V Tiberiově životopisu totiž Suetonius Domitia vůbec nezmiňuje, pouze uvádí, že Tiberius svým blíže neurčeným legátům vymohl triumfální odznaky. Mnohem spíše tak spolu souvisejí tři zde probírané zprávy, tedy Dionova, Tacitova a ze Suetoniova životopisu Nerona.

Zprávy dochované jinde než u Diona ovšem mohou napovědět, i pokud jde o Hermundury a vztahy Římanů s nimi. O jejich sídlech se totiž zmiňuje Strabón a zdá se, že jeho zprávu lze vztáhnout k prvním dvěma dekádám nového letopočtu, či k některému momentu v rámci tohoto období, jisté to však není a může jít i o údaj starší, a tedy předdomitiovský (k problematice vzniku Strabónova díla a časového zařazení jeho zpráv srv. *Salač 2016*, 489 s odkazy na další literaturu): Μέγιστον μὲν οὖν τὸ τῶν Σοήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος, μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγκόβαρδοι· νυνὶ δὲ καὶ τελέως εἰς τὴν περαιῖαν οὗτοί γε ἐκπεπτώκασι φεύγοντες. (Strab. Geogr. VII, 1, 3) ≈ „Kmen Suébů je tedy opravdu ohromný. Rozprostírá se totiž od Rýna až k Labi a nějaká část z nich obývá také protější stranu Labe, jako Hermundurové a Langobardi. Právě ti jsou v současné době jako uprchlíci dokonce úplně vyhnáni do protější země.“ (Překl. *IP*) Tuto zprávu tu nelze komentovat tak podrobně jako Dionovu, na několik stěžejních momentů je však třeba poukázat. Výrazy νυνὶ, tedy ‚nyní‘, ‚v současné době‘, a τελέως, ‚zcela‘, ‚úplně‘, dosti působí dojmem nějakého aktualizčního doplňku ke staršímu údaji (k takovým doplňkům srv. *Salač, tamtéž*). Že kdokoli měl být vyhnánými uprchlíky, není úplně nutné, ale obě Strabónem použitá slovesa, tedy ἐκπίπτω a φεύγω, to evokují docela silně a jejich vzájemná kombinace o to silněji. Otázkou ovšem je, ke komu je třeba tato slovesa vztáhnout, přičemž možnosti jsou dvě, jak bylo lze celkem dobře napodobit českým překladem: buď pouze k Langobardům, nebo k Hermundurům i Langobardům dohromady. A stejně tak nelze jednoznačně říci, kterou stranu Labe měli obývat původně a která je ta „protější země“, do které byli úplně vyhnáni. Možné je jak to, že dle Strabóna žili původně zčásti na západ i na východ od Labe a aktuálně byli úplně vyhnáni za Labe, tak i to, že původně žili z části na západ i na východ, nebo dokonce jenom na východ od Labe, a úplně vyhnáni byli naopak na jeho západní stranu.⁸³

Jakkoli se může zdát, že Strabónova zpráva nic objasnit nepomáhá, nemusí to být pravda. Co se totiž přímo nabízí, je vzájemné ztotožnění obou přesunů Hermundurů zmíněných právě Strabónem (pokud tedy měl na mysli přesun i Hermundurů, k čemuž viz i vzápětí níže) a Dionem (k němuž srv. výše na s. 124–126), i když některé detaily budí dojem, že tomu nenahrávají. Ze Strabóna se totiž zdá, že šlo o přesun vyhnanců, Dionově formulaci byl ale tentýž význam výše (v pozn. 54) upřen. Nejde však o to, že by to Dio přímo popíral, pouze sám nebyl dostatečně informován, takže i jeho zprávu nakonec lze vztáhnout k situaci, kdy Hermundurové ve skutečnosti ze svého území byli vyhnáni. Jako další nesnáz ale může působit představa, že Strabón zřejmě někdy před svou smrtí v roce 23 n. l. zařadil do svého díla coby aktualizční doplněk narážku na počín Domitiův z roku 1 n. l. či dříve (srv. výše na s. 123 a 127), respektive na události, které zřejmě byly podnětem tohoto počínu. Ve skutečnosti však o nesnáz nejde. Zůstaly-li poměry nastolené Domitiem i po nějakých dvaceti letech zachovány a šlo-li o změnu oproti stavu, který Strabón popisoval původně, šlo o aktualizční doplněk bez ohledu na to, jak dlouho už tento nový stav platil, a současně mohl Strabón kvůli nedostatku místa do aktuálně dochované formulace shrnout jak samotné vyhnání Hermundurů, tak i jejich usazení Domitiem. Že tomu bylo právě tak, není sice průkazné, ale dvě okolnosti tomu nahrávají: méně výrazně samotný fakt, že počítat jen s jedním přesunem Hermundurů je ekonomičtější než se dvěma časově jen málo vzdálenými, a naopak velmi výrazně absence jakékoli jednoznačné zprávy o tom, že by Hermundurové byli vyhnáni z míst, která jim vykázali Římané, a to brzy poté, co je obdrželi.

Na ztotožnění obou zmíněných přesunů Hermundurů a dataci tohoto jediného na základě Dionovy zprávy tedy lze s jistou dávkou opatrnosti dále budovat a tuto konstrukci zkombinovat s údaji, které poskytuje Velleius Paterculus. Tento autor své dílo publikoval zřejmě na počátku roku 30 n. l. a sepisoval je buď během předchozího zhruba půl roku, nebo déle, neznámo jak (srv. *Mouchová 2013*, 14–16), jeho zpráva se ale každopádně týká roku 5 n. l. a je založena na očitém svědectví: *Pro dii boni, quanti uoluminis opera insequenti aestate sub duce Ti. Caesare gessimus! ... fracti Langobardi ... denique ... usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus.* (Vell. Pat. Hist. Rom. II, 106, 1–2) ≈ „Ó, dobří bohové! Kolika knih jsou hodné činy, které jsme vykonali následujícího léta

83 *Dobiáš 1964*, 130 v pozn. 62 má sice pravdu v tom, když tvrdí, že „Strabónovo περαιῖα znamená, stejně jako πέραν, protější břeh, přirozeně ze stanoviska římského“, ale zde tento výraz nemusí být použit takto „přirozeně“. Jde-li o aktualizční doplněk, mohl ho Strabón jen připsat mezi řádky či na okraj v podobě jakési předběžné a jen úsporně formulované (a tedy jen pro sebe srozumitelné) poznámky, aby ji pak, formulovánu jasněji, do textu zahrnul během závěrečné redakce. K té ale nedošlo, a proto byla do textu zahrnuta právě jen tato poznámka.

pod velením Tiberia Caesara ... Langobardi byli pokořeni ... Nakonec ... bylo římské vojsko se svými prapory přivedeno až k řece Labi, která obtéká území Semnonů a Hermundurů.“ (Překl. *IP*⁸⁴) Tiberius tedy porazil Langobardy,⁸⁵ o nichž se lze díky Strabónovi domnívat, že jejich předchozí osud mohli sdílet i Hermundurové, a nemusel kvůli tomu překročit Labe,⁸⁶ takže i když o poloze samotných Hermundurů se opět vyjádřil nejednoznačně, z kombinace jeho, Strabónových a nakonec i Dionových údajů se zdá, že jak Langobardi, tak Hermundurové se coby vyhnání uprchlíci přesunuli na západní stranu Labe.⁸⁷ Současně je ale zřejmé, že nová sídla Hermundurů na této straně řeky s ní zůstala v kontaktu.

K těmto zprávám ovšem přistupuje ještě Tacitova: *Et haec quidem pars Sueborum in secretiora Germaniae porrigitur: propior, ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuuium sequar, Hermundurorum ciuitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae prouinciae colonia. passim et sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos uillasque patefecimus non concupiscentibus. in Hermunduris Albis oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantum auditur. iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et Quadi agunt.* (Tac. Germ. 41, 1–42, 1) ≈ „Tato část Suebů se ovšem rozprostírá do odlehlejší Germánie. Blíže, abych nyní sledoval Dunaj stejným způsobem jako krátce předtím Rýn, je obec Hermundurů, věrná Římanům. Proto jako jediní z Germánů neobchodují na břehu, ale ve vnitrozemí, a dokonce v nejskvostnější kolonii provincie Raetie. Řeku překračují kdekoli bez průvodce. A zatímco jiným kmenům ukazujeme jen naše zbraně a tábory, těmto jsme otevřeli domy a villy, i když po tom netoužili. U Hermundurů pramení Labe, kdysi proslulá a známá řeka, o níž dnes jen slyšíme. Vedle Hermundurů sídlí Naristové a dále Markomani a Kvádové.“ (Překl. *IP*⁸⁸) Zdálo by se tedy, že podle Tacita Hermundurové sídlili za Dunajem naproti

84 K alternativnímu českému překladu srv. *Mouchová 2013*, 147.

85 O tom, proč se s nimi na rozdíl od Hermundurů střetl, lze sice jen spekulovat, ale tato spekulace dává v rámci dochovaných zpráv dobrý smysl. Díky Dionovi totiž víme, že Hermundurové byli na svém novém území usazeni Domitiem, a tedy z hlediska Římanů legálně, o Langobardech však podobnou zprávu nemáme, takže je možné, že se přesunuli bez vědomí Římanů, a to spíše až po Hermundurech, které by tak následovali, než před nimi.

86 Velleius ovšem přesto zdůrazňuje, totiž v té části své zprávy, která zde není citována, že šlo o pionýrský počín, jako kdyby Domitius krátce předtím Labe dokonce nepřekročil. Několik pokusů o vysvětlení, proč tomu tak je, nabízí P. M. Swan (*Swan 2004*, 124).

87 Sám Dio tomu napovídá tím, že usazení Hermundurů Domitiem zmiňuje jako první a teprve na to naváže Domitiovým překročením Labe. Strabón, jak bylo řečeno výše, aktuální osud obou těchto kmenů buď spojuje, anebo, pokud by měl mít na mysli přesun pouze Langobardů, tak by s datací, a to i jen relativní, pohybů obou těchto kmenů vzhledem k tomu, co k nim vyplývá z Diona a Velleia, nastaly značné komplikace. A protože Vell. Pat. Hist. Rom. II, 107, 1–2 zmiňuje i barbary za Labem, s nimiž mělo Tiberiovo vojsko během svého pobytu u této řeky přijít do kontaktu, ale nikoli jménem a nikoli tak, že by je bylo lze pokládat za Hermundury, protože šlo o barbary, kteří s Římany ještě neměli žádnou zkušenost, tak je dost nepravděpodobné, že by předchozí zmínkou Hermundurů a Semnonů měl na mysli kmeny žijící aktuálně za Labem, ale jinde než kde k němu dospěl Tiberius. Takovou možnost totiž nepodporují ani jiné zprávy, byť jsou opět jen málo jednoznačné, o aktuálních sídlech Semnonů, kteří tak také vstupují do hry. Strab. Geogr. VII, 1, 3 je totiž zmiňuje coby veliký kmen (μέγα ἔθνος) Suebů, který si, mimo jiných, podřídil Marobud, krátce načež následuje výše (na s. 131) citovaná pasáž o sídlech Suebů mezi Rýnem a Labem i za Labem, ovšem právě Semnonové jako příklad těchto druhých vypíchnuti nejsou. Augustus se zase v Res gest. Div. Aug. 26, 2 holedbá, že během svého principátu zpacifikoval mimo jiné Germánii až k ústí Labe, a tamtéž 26, 4, že jeho loďstvo se plavilo od ústí Rýna až k území Kimbrů a že místní kmeny včetně Semnonů požádaly prostřednictvím legátů o přátelství jeho i římského lidu (a zřejmě proto, rozšíříme-li spekulaci výše v pozn. 85, nebyli později napadeni Tiberiem). Územím Kimbrů ovšem byl Jutský poloostrov, tedy za Labem, jak vyplývá ze Strab. Geogr. VII, 2, 1; Pomp. Mel. De chorogr. III, 3, 31–32; Plin. Nat. hist. II, 67, 167 a IV, 13, 96, nicméně tentýž Strab. Geogr. VII, 2, 4 o nich mluví jako o obyvatelích pobřeží mezi ústím Rýna a Labe. Je tedy možné, že část Kimbrů žila zde, ale i kdyby tomu tak nebylo, nevyplývá z Augustovy formulace nutně, že i Semnonové museli sídlit za Labem. Augustus totiž označuje výše zmíněné kmeny žádající o přátelství termínem *eiusdem tractus ... popu[l]i*, pod čímž si lze nejspíše představit oblouk pobřeží, podle něhož se zmíněné loďstvo plavilo. O Semnonech se ovšem zmiňuje i Tac. Ann. II, 45, 1, tedy ve zprávě k roku 17 n. l., kdy se společně s Langobardy přidali k Arminiovi ve válce proti Marobudovi, ačkoli byli pod vládou tohoto druhého. O jejich sídlech tím sice není řečeno nic, ale společnost Langobardů a fakt, že byli stále ovládnuti Marobudem, je snáze kompatibilní s tím, že se nacházela na západní straně Labe. Srv. však i aktuální argumentaci Salačovu (*Salač 2021*), která přinejmenším úspěšně problematizuje pojetí, že tyto dva kmeny byly součástí přímo Marobudovy říše.

88 K alternativním českým překladům srv. *Nováková – Pečírka 1961*, 569–570, v č. 427 (*Bartoňková – Radová 2010*, 32 uvádějí v zásadě totéž znění s několika obměnami) a *Bahník in Minařík – Hartmann – Bahník 1976*, 359.

provincií Raetii a současně jejich sídla dosahovala až k prameni Labe.⁸⁹ To by snad i mohlo být s předchozími zprávami rámcově kompatibilní, takže nemusí rušit, že o Tacitově *Germánii* sice víme, že byla publikována v roce 98 n. l., ale protože své informace Tacitus čerpal přinejmenším částečně, ne-li výhradně, ze starších spisů svých předchůdců (k dataci dílka i Tacitovu způsobu práce srv. *Prchlik 2019*, sekce 4.3), není možné datovat zprávu samotnou. Její struktura ale působí dojmem, že v ní Tacitus zkombinoval informace ze dvou zdrojů, přičemž z toho druhého by převzal jen tu o sídle Hermundurů u pramene Labe, a ta, protože se k Labi samotnému vztahuje jako k řece, která dříve byla, ale už není v operačním radiu Římanů, by musela pocházet z 1. stol. n. l., ovšem nikoli z jeho počátku, kdy Římané naopak u Labe operovali. Samo povzdechnutí nad opuštěním Labe však může být i přímo Tacitovo, a poté by zbytek zprávy tvořila buď jedna souvislá, nebo dvě různé informace – ta o sídle Hermundurů u pramene Labe by totiž i tak mohla být notickou převzatou z jiného zdroje než informace předchozí. Důležité však je, že nejistota ohledně datace Tacitových údajů především neumožňuje na jejich základě výše nastíněnou konstrukci založenou na interpretaci zprávy Dionovy, Strabónovy a Velleiovy odmítnout, i kdyby se s ní kompatibilní naopak nezdály.

S několika dalšími, ne vždy zohledňovanými, prameny operoval Dobiáš. Protože byl přesvědčen, že Μαρκομαννίς byla původním územím Markomanů, které opustili (srv. výše na s. 111 a dále v pozn. 3 odkaz k jeho polemice se Šimkem), považoval za relevantní zlomek jinak bohužel nedochovaného výkladu Sallustiova: *nomenque Danuuius habet, <q>uoad Germanorum terras adstringit* (Sall. Hist. III, 79 Maurenbrecher) ≈ „a má jméno Dunaj, dokud vymezuje země Germánů“ (překl. *IP*). Podle Dobiáše (*Dobiáš 1964*, 81 v pozn. 9) totiž „v první polovině třicátých let I. století př. n. l., kdy Sallustius psal své Historie, mohl k nejhořejšímu toku Dunaje zasahovat sotva jiný germánský kmen nežli oni“. Recentní autorita sice mírně poupravila dataci této zprávy, Sallustius totiž zřejmě na základě poznatků získaných během Octavianova illyrského tažení v roce 35 př. n. l. jako první zaznamenal, že Dunaj a Istros jsou ve skutečnosti jednou a touž řekou (tak *McGushin 1994*, 110), poznatek vyvozený Dobiášem, tedy že horní Dunaj mohl tvořit hranici Markomannidy, to ale samozřejmě netkne. Sallustius však neupřesňuje, které Germány má na mysli, ale zato mluví o ‚zemích‘ v plurálu, pročez se zdá, že k Dunaji podle něho dosahovalo území více kmenů než jen jednoho. Zda to pravděpodobnost, že mezi nimi byli i Markomani, zvyšuje, ovšem tak jako tak záleží na rekonstrukci rozmístění jednotlivých kmenů v době vzniku zprávy.⁹⁰ A navíc, protože Domitius Hermundury usídlil jen v ‚části Markomannidy‘, je tím méně jasné, zda je právě tato zpráva relevantní i pro určení sídel, která jim přidělil.

Další zpráva Tacitova se naopak týká doby pozdější, totiž roku 58 n. l., a zmiňuje přímo Hermundury a hranici jejich aktuálního území: *Eadem aestate inter Hermunduros Chattosque certatum magno proelio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum ui trahunt*. (Tac. Ann. XIII, 57, 1) ≈ „Téhož léta se Hermundurové a Chattové střetli ve velké bitvě, když si násilím přivlastňovali řeku, která byla vydatným zdrojem soli a společnou hranicí.“ (Překl. *IP*⁹¹) Protože o žádném stěhování Hermundurů v mezidobí nejsme informováni, je možné, že dotyčná řeka také byla už hranicí Markomannidy, a to tentokrát mnohem pravděpodobněji té části, v níž Hermundury usídlil Domitius, pokud tedy k ní svou moc nerozšířili až později. Její jednoznačnou identifikaci však bohužel sama tato zpráva neumožňuje.

Posledním pramenem, který může budít dojem, že má co říci k otázce, kde Domitius usídlil Hermundury, je raně byzantský historik válek císaře Iustiniana Prokopios z Kaisareie. Samotný J. Dobiáš (*Dobiáš 1964*, 82–83 v pozn. 9 a srv. i 110, pozn. 13 *init.*) jeho zprávě dokonce přikládal značnou váhu. Je součástí jakéhosi stručného geografického exkursu, který po výkladu o galských řekách Rhóně a Rýnu pokračuje následovně: λίμναι τε ἐνταῦθα πολλαί, οἷ δὲ Γερμανοὶ τὸ παλαιὸν ὄκηντο, βάρβαρον ἔθνος, οὐ πολλοῦ λόγου τὸ κατ’ ἀρχὰς ἄξιον, οἱ νῦν Φράγγοι καλοῦνται. τούτων ἐχόμενοι Ἀρβόρουχοι ὄκουν, οἱ ξὺν πάσῃ τῇ ἄλλῃ Γαλλία καὶ μὴν καὶ Ἰσπανία Ῥωμαίων κατήκοοι ἐκ παλαιοῦ ἦσαν. μετὰ δὲ αὐτοὺς ἐς τὰ πρὸς

89 Otázkou, zda měl Tacitus na mysli skutečný pramen Labe (k tomu stručně včetně dalších odkazů *Salač 2016*, 479 v pozn. 5), se zde není možná zabývat, následující poznámky však jsou zamýšleny jako obecný rámec platný pro výklad založený na kterékoli z možných identifikací.

90 Dobiáš poukazuje i na údaj u Strab. Geogr. IV, 6, 9 o pramenech Dunaje v blízkosti Suébů a Hercynského lesa a jeho výklad v obdobném smyslu tamtéž VII, 1, 7, v němž ale podle něho jsou kontaminovány informace z různých časových vrstev. Ani v těchto zprávách ovšem nejsou Markomani zmíněni výslovně, což je třeba vést v patrnosti.

91 Alternativní český překlad nabízejí *Minařík – Hartmann 1975*, 366.

ἀνίσχοντα ἤλιον Θόριγγοι βάρβαροι, δόντος Αὐγούστου πρώτου βασιλέως, ἰδρύσαντο. καὶ αὐτῶν Βουργουζῖωνες οὐ πολλῶ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ὄκουν, Σούαβοί τε ὑπὲρ Θορίγγων καὶ Ἀλαμανοί, ἰσχυρὰ ἔθνη. οὗτοι αὐτόνομοι ἅπαντες ταύτη τὸ ἀνέκαθεν ἴδρυντο. (Procop. Caes. Bell. Goth. I, 12, 8–11) ≈ „Je tam i mnoho močálů a tam byl už dávno usídlen barbarský kmen Germánů, který zpočátku nestál za mnoho slov a nyní se nazývají Frankové. Těsně vedle nich sídlili Arborychové, kteří s celou ostatní Gallií a samozřejmě i Hispanií byli odedávna poddaní Římanů. Za nimi směrem k vycházejícímu slunci se usadili barbarští Thoringové, obdarovaní prvním císařem Augustem. A nepříliš daleko od nich obrácení k jižnímu větru sídlili Búrgúzióni a nad Thoringy mocné kmeny Suábů a Alamanů. Ti všichni byli nezávislí a byli tam usazeni odpradáva.“ (Překl. *IP*⁹²) Dle J. Dobiáše (*Dobiáš 1964*, 82 v pozn. 9) se jednak Thoringové neboli Durynkové „téměř obecně“ pokládají za pokračovatele Hermundurů a jednak je zpráva čerpána „z nepodezřelého pramene mnohem staršího“. Polohu Thoringů přitom vztahoval k Frankům, ačkoli na první pohled by se mohlo zdát, že polohou Franků je určena poloha Arborychů, tou jejich potom poloha Thoringů a zase až tou jejich poloha Burgundů. Protože však je exkurs samotný do Prokopiova líčení zařazen k objasnění vstupu Franků do aktuálně líčených událostí (srv. Procop. Caes. Bell. Goth. I, 11, 29), je v zásadě zřejmé, že všechna zájmena v citovaném úryvku zastupují Franky.

Možnost využití této zprávy přesto takto jednoznačná není. Co se týče ztotožnění Hermundurů s Thoringy/Durynky, přinejmenším jedna recentní autorita ho přesvědčivě odmítla (viz *Springer 2009*). A nad původem Prokopiovy informace lze jen spekulovat, i když ne zcela neplodně. Jeho sice vágní a v zásadě i banální informace o chronologii podmanění těch kterých kmenů Římany jsou správné. Upřesnění, že Augustus byl první císař, ale ukazuje spíše na tradenty, pro které to nebyla samozřejmá informace, ať už proto, že jména římských císařů neznali obecně, anebo proto, že se jeho jméno stalo titulem, který používal každý následující císař. Některé z tvarů jmen Prokopiem zmiňovaných kmenů se zdají idiosynkretické,⁹³ což nenasvědčuje tomu, že by dané údaje získal ze starších řeckých písemných zdrojů. Velmi lákavá je proto domněnka, že zdrojem informací o poloze jednotlivých kmenů mohlo být franské poselstvo do Konstantinopole (tak *Poly 2016*, 10⁹⁴), která zároveň, a to i coby oporu sebe sama, nabízí zajímavou možnost, že vědomí o tom, kdo jim formálně daroval území, na kterém žili, a mohl tak být vnímán i jako jeho garant, se mezi Hermundury/Durynky udržela až zřejmě do konfliktů právě s Franky (že k nějakým došlo koncem 5. stol., naznačuje Procop. Caes. Bell. Goth. I, 12, 21–23, další ve 30. letech 6. stol. přímo zmiňuje tamtéž I, 13, 1).

Nicméně, i kdyby na základě této konstrukce měla být totožnost Hermundurů a Thoringů/Durynků nadále považována aspoň za možnou, má i tak Prokopiova zpráva své informační limity. Zejména v ní není uveden v podstatě žádný geografický údaj, než jen že Frankové žili v oblasti, kde bylo mnoho močálů, případně jezer (výraz λίμναι může mít oba tyto významy). Stejně tak není zřejmé, ke kterému momentu minulosti z hlediska Prokopiova se vztahuje, a tedy podle sídel Franků z kterého období je třeba určit sídla Thoringů/Durynků, i když z ní samé by se zdálo, že Frankové svá sídla nikdy nezměnili. Proto sama jednoznačnou odpověď dát nemůže a musí být eventuálně podpořena údaji získanými jinou cestou.

Výše (na s. 132–133) probraná zpráva Tacitova je zajímavá ještě jedním momentem, totiž způsobem, jímž Tacitus zdůrazňuje dobré vztahy, které Římané s Hermundury měli mít. Tím samozřejmě nevyklučuje možnost, že na jejich počátku byl konflikt, ale určitě jí ubírá na pravděpodobnosti, protože lze operovat s tím, že by ho Tacitus mohl zmínit a dát s těmito dobrými vztahy do kontrastu. Že tak nečiní, však

92 K alternativnímu českému překladu viz *Beneš 1985*, 43.

93 Ostatně hned právě k výrazu Θόριγγοι citují *Pape – Benseler 1884a*, 512, s.v. Θόριγγοι jako jeho jediného uživatele Prokopia a totéž platí pro tvar Σούαβοι, k němuž srv. *Pape – Benseler 1884b*, 1425, s.v. Σούαβοι, zatímco k jeho standardnějším variantám a množství dokladů srv. *Pape – Benseler 1884b*, 1426, s.v. Σουῖβοι. Za pozornost stojí i tvar Βουργουζῖωνες, který *Pape – Benseler 1884a* neregistrují vůbec, pouze k jeho odlišně přízvukované variantě Βουργουζῖωνες odkazují tamtéž, 224–225, s.v. Βουργουντιῶνες na jediného uživatele, totiž Prokopiova pokračovatele Agathiu z Myriny. A nakonec, jméno Ἀρβόρυχοι *Pape – Benseler 1884a* opět neregistrují vůbec, takže se nezdá, že se o nich kromě Prokopia zmiňoval vůbec kdo jiný. Tvar *Thoringi* je ovšem jednou z variant, které jsou známy z pramenů psaných latinsky, k čemuž srv. *Perin 1920*, 705, s.v. THURINGI, ōrum, m.

94 Jde však skutečně jen o domněnku, ačkoli je tímto badatelem konstatována jako fakt a bez jakéhokoli odkazu na pramen či moderní autoritu. Poselstva Franků ale v Konstantinopoli opravdu jednala, zmiňuje je např. Procop. Caes. Bell. Goth. IV, 20, 10 a 24, 30.

vzhledem k tomu, že sama zpráva rozhodně nepůsobí dojmem vyčerpávajícího výčtu všech relevantních informací, může být považováno nanejvýše za doplňkovou, nikoli rozhodující indicii.

K téže otázce je ovšem po ruce ještě jedna fascinující indicie. V naučné sbírce z konce 2. stol. se totiž píše: *Cincius in libro tertio de re militari fetialem populi Romani bellum indicentem hostibus telumque in agrum eorum iacientem hisce uerbis uti scripsit: «Quod populus Hermundulus hominesque populi Hermunduli aduersus populum Romanum bellum fecere deliqueruntque quodque populus Romanus cum populo Hermundulo <hominibusque Hermundulis> bellum iussit, ob eam rem ego populusque Romanus populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum dico facioque.»* (Aul. Gell. Noct. Att. XVI, 4, 1) ≈ „Cincius ve třetí knize o vojenství napsal, že když *fetialis* národa římského vyhlašuje nepřátelům válku a vrhá kopí na jejich území, používá těchto slov: «Protože národ hermundulský a muži národa hermundulského vedli proti národu římskému válku a tím se provinili a protože národ římský schválil válku s národem hermundulským <a muži hermundulskými>, z toho důvodu já a národ římský národu hermundulskému a mužům hermundulským válku vyhlašuji a zahajuji.»“ (Překl. IP) Že to svědčí o tom, že Domitius proti Hermundurům vytáhl vojensky, usoudil už Anton von Premerstein, J. Dobiáš (*Dobiáš 1964*, 112 v pozn. 13 i s odkazem na von Premersteina) to ale odmítl s tím, že „znění Diónova místa však téměř vylučuje, že by v případě Domitiové šlo o nějakou válečnou výpravu na Hermundury“. Jelikož však zde výše (na s. 124–125) bylo poukázáno na to, že význam Dionovy formulace není jednoznačný, není tato námitka přesvědčivá.

Proto stojí za pozornost momenty, které postřehly recentní autority. Y. Julien (*Julien 1998*, 7 v pozn. 9) upozornila na důvod, proč za citovaného Cincia nelze považovat annalistu Lucia Cincia Alimenta žijícího na přelomu 3. a 2. stol. př. n. l.,⁹⁵ v kterémžto případě by se jeho slova samozřejmě nemohla týkat událostí na přelomu letopočtů. Annalista totiž aspoň své historické dílo napsal řecky, zatímco první dochované prozaické dílo psané latinsky je o necelé půlstoletí mladší Catonův spisek *O zemědělství* (k jeho dataci srv. Šubrt 2005, 76). Jinak se ovšem tato badatelka domnívala (*Julien 1998*, 171, pozn. 10 ke s. 7), že Hermunduly nelze směšovat s Hermundurými a že jde o národ jinak neznámý. Proti tomu ovšem L. Holford-Strevens (*Holford-Strevens 2003*, 19, pozn. 38) poukázal na dostatečné množství případů, v nichž k takovému zkomolení jména právě Hermundurů opravdu došlo, sám však (*tamtéž*, 19–20) razil jinou teorii: jejich jméno do citátu z Cincia interpoloval až sám Gellius chtěje tradiční formuli aktualizovat poté, co samotný obřad obnovil Marcus Aurelius (srv. Cass. Dio, Hist. Rom. LXXI, 33, 3), než v roce 178 vyrazil do války proti, mimo jiných, Hermundurům (mezi aktuálními nepřáteli je uvádějí Script. Hist. Aug. Vit. M. Ant. 22, 1 a 27, 10). Přitom se Holford-Strevens vymezuje i proti možnosti, že by přímo sám Cincius uváděl Hermundury pod dojmem právě akce Domitiovy: on sám by podle něho neměl důvod z nich udělat typického nepřítele, zatímco Gellius je mohl vybrat jako méně nápadně neitalického původu, než by byla jména *Marcomannus* nebo *Quadus*, protože jejich jméno se podobá takovým jako *Aequiculus* nebo *Apulus*. Ani to však není vše, co je třeba zohlednit. Především by se mohlo zdát, že když se Hermundurové dle Diona vystěhovali z vlastní země, nebylo kam vrhnout kopí.⁹⁶ Ani Marcus Aurelius v roce 178 už jím ovšem nevrhal přímo na území nepřátel – z Dionova popisu je zřejmé, že obřad proběhl v Římě, v chrámu Bellonině na Martově poli, kde stál sloup určený právě k tomu už od dob Pyrrhových (srv. Platner – Ashby 1929, 131, s.v. COLUMNNA BELLICA) – a současně je známo, že v roce 32 př. n. l. týmž způsobem vyhlášoval Octavianus válku Kleopatře (srv. Cass. Dio, Hist. Rom. L, 4, 4–5). Nelze tedy vyloučit, že obřad proběhl i před Domitiovou akcí proti Hermundurům a Cincius jejich jméno využil prostě proto, že právě v tu dobu své dílo sepisoval. Je ovšem nutno přiznat, že tato konstrukce je ve srovnání s Holford-Strevensovou méně přesvědčivá.

Ve výše (na s. 131–132) probrané Velleiově zprávě pak ještě figuruje zajímavý detail k povaze závazků s germánskými kmeny. O Chaucích, kteří se Římanům, snad po předchozí negativní zkušenosti s odporem proti nim,⁹⁷ zřejmě vzdali, je řečeno: *receptae Cauchorum nationes* (Vell. Pat. Hist. Rom. II, 106, 1) ≈ „národy

95 K němuž srv. Conte 2003, 74, kde je jeho identita s výše citovaným Cinciem také odmítnuta, ale bez udání důvodu a jako by šlo o nesporný fakt.

96 Že šlo o součást tohoto obřadu, vyplývá i z citátu výše, ale srv. i podrobnější popis u Liv. I, 32, 5–14.

97 Totiž poté, co mohli být podrobeni násilím během předchozího tažení Drusova v roce 12 př. n. l. (datace je dána jmény konsulů roku 11 př. n. l., která udává Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 32, 3 v souvislosti s děním v Římě během následující zimy, přičemž ze struktury Dionova následujícího výkladu a další datace u Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 1, 1 je zřejmé, že jde o konsuly, kteří nově nastoupili v lednu), jisté to však není. Explicitně to sice tvrdí Liv. Per. CXL, 1

Chauků byly přijaty do ochrany“ (překl. *IP*).⁹⁸ Ani Velleius tedy nemluví výslovně o smlouvě, z Tacita je však zřejmé, že v roce 14 n. l. na jejich území působily nějaké detašované ochranné oddíly (Tac. Ann. I, 38, 1), v roce 15 n. l. sami slíbili pomocné oddíly dodat (Tac. Ann. I, 60, 2) a v roce 16 n. l. se v rámci takových oddílů účastnili boje proti Arminiovi (Tac. Ann. II, 17, 5).⁹⁹ Zdá se tedy, že ať už byl vzájemný vztah institucionálně ošetřen jakkoli, vzájemné závazky z něho vyplývaly.¹⁰⁰

A nakonec, pokud jde o Domitiovo jednání s Cheruský, je z dalších pramenů znám pouze jeden detail, ovšem nikoli zcela nezajímavý. Tacitus ve svém líčení Germanicovy trestné výpravy proti Arminiovi v roce 15 n. l. zmíní jakési *pontes longos* a vzápětí vysvětluje, co tím míní: *angustus is trames uastas inter paludes et quondam a L. Domitio aggeratus etc.* (Tac. Ann. I, 63, 4) ≈ „tato úzká stezka mezi rozlehlými bažinami a navezená kdysi Luciem Domitiem atd.“ (překl. *IP*¹⁰¹). Vyloučit, že Domitius vyslal k Cheruskům jen své podřízené, ale přesto nelze, protože jednak Domitius mohl budování hatí velet osobně a teprve poté vyslat k Cheruskům své podřízené, anebo i samo vybudování hatí mohlo být dílem těchto podřízených, ale Tacitus je přesto připsal vrchnímu veliteli, který k němu dal pokyn.

ZÁVĚR

Toto vše je tedy nutné vzít při překládání a následném interpretování Dionovy zprávy do úvahy. Jaké z toho přitom vyplývají její informační možnosti i limity, je proto vhodné zde shrnout. Předně jde skutečně o Dionova *ipsissima verba*, nikoli o jen nepřímou tradici (srv. výše na s. 115–117), je však možné, že navazovala na nějaký předchozí, dnes ovšem ztracený kontext, o jehož případném obsahu lze v zásadě jen spekulovat (srv. výše na s. 115 a 121–123). Přínejmenším druhou část zprávy o událostech na Rýně lze bezpečně datovat do roku 1 n. l., první část o usazení Hermundurů Domitiem a překročení Labe se možná vztahuje k témuž roku, ale možná jde o události dřívější, ale v tom případě nedatovatelné (srv. výše na

---

Cherusci, Tencteri, Chauci aliaeqe Germanorum trans Rhenum gentes subactae a Druso referuntur ≈ „líčí se podrobení Cherusků, Tencterů, Chauků a jiných zarýnských germánských kmenů Drusem“ (překl. *IP*; alternativní český překlad: Kucharský in *Husová – Kucharský 1979*, 439), nelze se však zcela spolehnout, že tato informace se všemi detaily pochází z Livia. Pozdně antický autor perioch se totiž spíše než o věrné shrnutí obsahu jeho díla snažil o samostatné stručné vyličení římských dějin založené nejen na excerptci právě Livia, ale i na přeskupování a věcném řazení tohoto materiálu, a dokonce jeho doplňování z jiných zdrojů, což ovšem, pravda, platí především pro periochy knih I–CXX, k čemuž srv. Schmidt in *Herzog 1989*, 192. Ty následující jsou už jen velmi stručné, to nicméně samo o sobě nezakládá důvod k domněnce, že způsob práce na nich se právě proto liší (ač formulace zde citované autority naznačuje, že právě s tím počítá), a navíc, samozřejmě, v takto zkratkovitě formulaci se důležité nuance v jednání s jednotlivými kmeny, Liviem jistě detailně vyličené, mohou ztratit velmi snadno. O Drusově interakci s Chauky nás ovšem zpravuje i Cass. Dio, Hist. Rom. LIV, 32, 2–3, vůbec však není jisté, že šlo opravdu o vzájemnou interakci, ale zejména okolnosti jsou takové, že se nezdá, že by si je za nich Drusus opravdu mohl podrobit, natož proti jejich vůli: ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ὑπὸ τῆς τοῦ ὠκεανοῦ παλιρροίας ἐπὶ τοῦ ξηροῦ γενομένων. καὶ τότε μὲν ὑπὸ τῶν Φρισίων περὶ συνεστρατευκότων αὐτῷ σωθεῖς κτλ. ≈ „Když vpadl po jezeře do Chaukidy, dostal se do nebezpečí, protože se lodi kvůli odlivu oceánu ocitly na suchu. Tehdy byl zachráněn Frisii, kteří s ním táhli pěšky atd.“ (Překl. *IP*) Vyloučit to však samozřejmě nelze.

98 Zde musím sebekriticky poukázat na omyl, jehož jsem se dopustil ve výše (na s. 114) zmiňovaném článku: *Prchlík 2016*, 534 v pozn. 5 totiž, byť váhavě, prohlašuje podobný plurál u Plin. Nat. hist. IV, 14, 99, tedy *Chaucorum gentes*, za jakousi manýru. Ve skutečnosti jde, jak zde u Plinia, tak u Velleia, mnohem spíše o plurál funkční, protože Chaukové se dělili do dvou kmenů, na tzv. *maiores* a *minores*, jak o tom informuje jinde sám Plin. Nat. hist. XVI, 1, 2 a také Claud. Ptol. Geogr. II, 11, 11 a II, 11, 16 [Stückelberger – Graßhoff] = II, 11, 7 a II, 11, 9 [Müller]. Dopad na argumentaci v odkazovaném článku samozřejmě není možné zvažovat zde, jen je třeba poznamenat, že tato údajná manýra byla prezentována coby paralela k velmi zvláštnímu vyjádření Strabónovu, které by eventuálně také bylo podobnou manýrou, takto však zůstává bez paralely a jeho zvláštnost vystupuje o to intenzivněji.

99 *Minařík – Hartmann 1975*, 84 zřejmě nedopatřením místo nich uvádějí Cherusky, ale srv. i tamtéž, 517, kde v seznamu vlastních jmen k tomuto místu odkazují, jako kdyby se týkalo Chauků (jak tomu skutečně je).

100 B. Mouchová (*Mouchová 2013*, 147) ostatně Velleiovu formulaci překládá „jsme ... uzavřeli smlouvu s Kauchy!“ A srv. i výše v pozn. 87 k Augustovu holedbání, prezentovanému ovšem oficiální římskou terminologií pro mezinárodní vztahy, stran Semnonů a jejich pozdějšímu šanování Tiberiem. Co je však třeba zdůraznit, je, že srovnání těchto tří zpráv, tedy Dionovy, Velleiovy a Augustovy, je jen příležitostnou sondou do problematiky, nikoli jejím systematickým probádáním.

101 K alternativnímu českému překladu srv. *Minařík – Hartmann 1975*, 62.

s. 123 a 127). Dionova práce s prameny obecně budí důvěru v jejich dobrou informovanost (srv. výše na s. 118–120), a i co se týče právě této zprávy, je přinejmenším jeden dobrý důvod považovat ji za převzatou ze soudobého pramene, a to včetně termínu Μαρκομαννίς (srv. výše na s. 128–129).

Pokud jde o samotný obsah zprávy, zůstává ovšem mnoho nejasného. Z jakého titulu velel Domitius u Dunaje a které území mu podléhalo, sám Dio nespécifikuje (srv. výše na s. 123) a žádný jiný pramen se k tomu nevyjadřuje. Totéž platí pro otázku, zda svá původní sídla opustila jen část Hermundurů, nebo všichni (srv. výše na s. 124). Naopak nejasnost stran Domitiova jednání s nimi (srv. výše na s. 124–126) by se mohla zdát řešitelná na základě zmínek v dalších pramenech, i ty si však protiřečí, či spíše ani není jasné, které z nich je vlastně třeba vzít v potaz. Z kombinace narážky Tacitovy a Suetoniovy na Domitiovu výpravu za Labe by se mohlo zdát, že se s nimi střetl v boji (srv. výše na s. 130), a jako o svědkovi, ovšem jen krajně nejistém, dokonce formálního vyhlášení války právě jim je možné uvažovat i o Cinciovi citovaném Gelliem (srv. výše na s. 135). Mlčení v Tacitově *Germanii* však střetu nenasvědčuje (srv. výše na s. 134–135), a proto asi nelze než ponechat i tuto otázku nerozhodnutou.

Ani ohledně zmíněného termínu Μαρκομαννίς není příliš jasno. Zda je třeba ji chápat jako území, které Markomani opustili, nebo naopak na něm aktuálně měli žít, nelze rozhodnout (srv. výše na s. 126). A k její lokalizaci, či aspoň k lokalizaci nových sídel Hermundurů, jsou k dispozici indicie opět jen obtížně kompatibilní. Na základě kombinace údajů Strabónových, Dionových a Velleiových (srv. výše na s. 131–132) by však eventuálně šlo obhajovat představu, že původní sídla Hermundurů ležela částečně nebo zcela za Labem, zatímco Domitius je usadil někde na levém břehu této řeky. Je však třeba mít na paměti, že tato představa z těchto tří pramenů nevyplývá nutně, ale pouze po přijetí určitých předpokladů. Otázkou navíc je, jak k ní vztáhnout nedatovatelné a možná i navzájem nekonzistentní údaje z Tacitovy *Germanie* o sídlech Hermundurů za Dunajem z hlediska provincie Raetie a současně (?) u pramene Labe (srv. výše na s. 132–133). Možnost, že k prvním z nich by mohlo jít vztáhnout noticku Sallustiovu a na jejím základě lokalizovat k Dunaji i Markomannidu (srv. výše na s. 133), je opět krajně nejistá. Zpráva Tacitova, z které vyplývá, že hranicí Hermundurům přiděleného území mohla být nějaká solná řeka (?) (srv. výše na s. 133), pak je kromě nejistoty dané časovým odstupem, k němuž se tato zpráva vztahuje, nejasná také v tom, že neuvádí jméno této řeky. A na základě zprávy Prokopiovy by se sice mohlo zdát, že Hermundurové byli Domitiem usazeni snad dokonce na území dnešního Durynska (srv. výše na s. 133–134), opět však jde nanejvýš o velmi ošemetnou možnost, kterou některé okolnosti nepodporují a některé musí být pouze domýšleny.

Další nejasností Dionova podání je, co přesně bylo výstupem Domitiova kontaktu s barbary za Labem (srv. výše na s. 126–127). Srovnání s taktéž nejasnou formulací Velleiovou stran Chauků a detaily vyplývajícími z Tacita (srv. výše na s. 135–136) však dává jistou možnost, že mohlo jít o formálně uzavřené přátelství, tedy potažmo řádnou smlouvu. Kdo ale byl prostředníky při Domitiových jednáních s Cheruský a co konkrétně je myšleno neúspěchem, jímž skončila (srv. výše na s. 127–128), nepomůže objasnit ani narážka Tacitova na tutéž událost (srv. výše na s. 136).

Jak vidno, interpretování antických písemných pramenů je věcí často natolik krajně nejistou, že je opravdu důležité, aby jejich interpretace nebyly zaměňovány za přímá sdělení těchto pramenů. Na základě probrané zprávy Dionovy by navíc eventuálně bylo lze obhajovat dokonce i dosti protichůdné verze jednotlivých detailů těch kterých událostí, pokud by byly brány v potaz jen některé možnosti její interpretace a prosazovány na úkor jiných, taktéž platných. K tomu ale může docházet v zásadě snadno, jsou-li totiž ty které detaily kompatibilní s hypotézami, které moderní badatelé prosazují, vnímavost vůči možnostem, které jejich hypotézy nepodporují, se snižuje. Interpretace písemných pramenů ale v zásadě nikdy neprobíhá v nějakém vzduchoprázdnu, ale právě v souvislosti s hypotézami, s nimiž moderní badatelé pracují. I to je tedy důvod, proč tyto interpretace nelze považovat za definitivní.

EDICE PRAMENŮ

- Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, edidit Vrsivus Philippus Boissevain, volumina I–III. Berolini 1895–1901.
- Aulu-Gelle, Les Nuits attiques, tome IV, livres XVI–XX, texte établi et traduit par Yvette Julien. Paris 1998.
- Titi Livi Ab Urbe condita, recognovit et annotatione critica instruxit Robertus Maxwell Ogilvie, tomus I., libri I–V. Oxonii 1974.
- Abrégés des livres de l'Histoire romaine de Tite-Live, tome XXXIV – 2e partie, « Periochae » transmises par les manuscrits (Periochae 70–142) et par le papyrus d'Oxyrhynchos, texte établi et traduit par Paul Jal. Paris 1984.
- Pomponius Mela, Chorographie, texte établi, traduit et annoté par A. Silberman. Paris 1988.
- Plinius l'Ancien, Histoire naturelle, livre II, texte établi, traduit et commenté par Jean Beaujeu. Paris 1950.
- Plinius l'Ancien, Histoire naturelle, livre IV, texte établi, traduit et commenté par Hubert Zehnacker et Alain Silberman, deuxième tirage. Paris 2017.
- Plinius l'Ancien, Histoire naturelle, livre XVI, texte établi, traduit et commenté par J. André. Paris 1962.
- Plutarchi Vitae parallelae, recognoverunt Cl. Lindskog et K. Ziegler, vol. II, fasc. 2, iterum recensit K. Ziegler. Lipsiae 1968.
- Polybe, Histoires, livre I, texte établi et traduit par Paul Pédech. Paris 1969.
- Procopii Caesariensis Opera omnia, recognovit Jacobus Havry, vol. II, De bellis libri V–VIII, editio stereotypa correctior, addenda et corrigenda adiecit Gerhard Wirth. Lipsiae 1963.
- Claudii Ptolemæi Geographia, e codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus, voluminis primi pars prima. Parisiis 1883.
- Klaudios Ptolemaios, Handbuch der Geographie, Griechisch – Deutsch, herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Graßhoff, Einleitung, Text und Übersetzung, Index, 1. Teil, Einleitung und Buch 1–4. Basel 2017.
- Res gestae Divi Augusti, Hauts faits du divin Auguste, texte établi et traduit par John Scheid. Paris 2007.
- C. Sallusti Crispi Historiarum reliquiae, edidit Bertoldus Maurenbrecher, fasciculus II: fragmenta argumentis commentariis apparatu critico instructa, accedunt indices. Lipsiae 1893.
- Scriptores Historiae Augustae, edidit Ernestus Hohl, volumina I, editio stereotypa correctior, addenda et corrigenda adiecerunt Ch. Samberger et W. Seyfarth. Lipsiae 1965.
- Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX., edidit Societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi. Hannoverae 1878.
- Strabon's Geographika, mit Übersetzung und Kommentar herausgegeben von Stefan Radt. Göttingen 2002–2011.
- C. Svetoni Tranquilli De vita Caesarum libros VIII et De grammaticis et rhetoribus librorum recognovit brevique annotatione critica instruxit R. A. Kaster. Oxonii 2016.
- Cornelii Taciti libri qui supersunt, tertium edidit Erich Koestermann, tom. I, Ab excessu Divi Augusti. Leipzig 1971.
- P. Cornelii Taciti libri qui supersunt, edidit Erich Koestermann, tom. II, fasc. I, Historiarum libri. Leipzig 1969.
- P. Cornelii Taciti libri qui supersunt, tertium edidit Erich Koestermann, tom. II, fasc. 2, Germania, Agricola, Dialogus de oratoribus. Leipzig 1970.
- Theognis, Ps.-Pythagoras, Ps.-Phocylides, Chares, Anonymi Avlodia, Fragmentum Teliambicum, post Ernestum Diehl edidit Douglas Young indicibus ad Theognidem adiectis. Lipsiae 1961.
- Thucydidis Historiae, iterum recognovit brevique annotatione critica instruxit Henricus Stuart Jones, apparatus criticum corripuit et auxit Johannes Enoch Powell, tomus posterior. Oxonii 1956.
- Vellei Paternuli Historiarum ad M. Vinicium consulem libri duo, recognovit W. S. Watt, editio correctior editionis primae (MCMLXXXVIII). Stuttgartiae – Lipsiae 1998.
- Xenophontis Expeditio Cyri, Anabasis, edidit C. Hude, editionem correctiorem curavit J. Peters. Leipzig 1972.

LITERATURA

- Bahnik, V. 1977:* Thukydides, Dějiny peloponéské války, z řečtiny přeložil Václav Bahnik. Praha.
- Bartoňková, D. – Radová, I. 2010:* Antické písemné prameny k dějinám střední Evropy. Praha.
- Bažil, M. 2010:* Funkční náhrady řeckého a latinského hexametru v raném překladatelském díle Julie Novákové. Časopis pro moderní filologii 92, 64–80.
- Bekker, I. 1849:* Cassii Dionis Cocceiani Rerum Romanarum libri octoginta ab Immanuele Bekkero recogniti, tomus alter. Lipsiae.
- Bellissime M. – Hurllet, F. 2018:* Dion Cassius, Histoire Romaine, livre 53, texte établi par Marion Bellissime, traduit et commenté par Marion Bellissime et Frédéric Hurllet. Paris.
- Beneš, P. 1985:* Prokopios z Kaisareie, Válka s Góty, přeložil Pavel Beneš. Praha.

- Bleckmann, B. 2002:* Die römische Nobilität im Ersten Punischen Krieg. Untersuchungen zur aristokratischen Konkurrenz in der Republik. Berlin.
- Boissevain, U. Ph. 1895:* Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, edidit Vrsvlv Philippps Boissevain, volumen I. Berolini.
- Boissevain, U. Ph. 1898:* Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, edidit Vrsvlv Philippps Boissevain, volumen II. Berolini.
- Canfora, L. 2001:* Dějiny řecké literatury. Praha.
- Canfora, L. 2013:* Storia della letteratura greca. Roma – Bari.
- Cary, E. 1914a:* Dio's Roman History, with an English translation by Earnest Cary, in nine volumes, I. London – New York.
- Cary, E. 1914b:* Dio's Roman History, with an English translation by Earnest Cary, in nine volumes, III. London – New York.
- Cary, E. 1917:* Dio's Roman History, with an English translation by Earnest Cary, in nine volumes, VI. London – New York.
- Cekota, V. 2000:* Julie Nováková – překladatelka a redaktorka spisů J. A. Komenského. *Studia Comeniana et historica* 30/63-64, 166–170.
- CGCG:* Evert van Emde Boas, Albert Rijksbaron, Luuk Huitink, Mathieu de Bakker, Cambridge Grammar of Classical Greek. Cambridge – New York – Port Melbourne – Delhi – Singapore 2019.
- Conte, G. B. 2003:* Dějiny římské literatury. Praha.
- Cortés Copete, J. M. 2011:* Dion Casio, Historia romana, libros L-LX, traducción y notas de Juan Manuel Cortés Copete. Madrid.
- Česka, J. – Hošek, R. 1967:* Inscriptiones Pannoniae superioris in Slovacia Transdanubiana asservatae. Brno.
- Degrassi, A. 1952:* I fasti consolari dell'impero romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo. Roma.
- Dobiáš, J. 1948:* Dějepisectví starověké. Praha.
- Dobiáš, J. 1964:* Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.
- Droberjar, E. 2008:* Poznámky k dějinám a archeologii Marobudovy říše. *Archeologie ve středních Čechách* 12, 575–600.
- Foster, H. B. 1905:* Dio's Rome, an Historical Narrative Originally Composed in Greek, Now Presented in English Form, fourth volume. Troy.
- Goetz, H.-W. – Welwei, K.-W. 1995:* Altes Germanien. Auszüge aus den antiken Quellen über die Germanen und ihre Beziehungen zum römischen Reich. Quellen der alten Geschichte bis zum Jahre 238 n. Chr., zweiter Teil. Darmstadt.
- Grakov, B. N. – Moravskij, S. P. – Neusychin, A. I. 1937:* Древние германцы, Сборник документов, составлен Б. Н. Граковым, С. П. Моравским и А. И. Неусыхиным, вводная статья и редакция А. Д. Удальцова. Москва.
- Gros, E. – Boissée, V. 1865:* Histoire Romaine de Dion Cassius, traduite en Français, avec des notes critiques, historiques, etc. et le texte en regard, par E. Gros, ouvrage continué par V. Boissée, tome septième. Paris.
- Guillaumin, J.-Y. 1985:* La reddition de Vercingétorix selon les auteurs anciens. *Latomus* 44, 743–750.
- Herrmann, J. 1991:* Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas bis zur Mitte des 1. Jahrtausends u. Z., dritter Teil, von Tacitus bis Ausonius (2. bis 4. Jh. u. Z.). Berlin.
- Herzog, R. 1989:* Handbuch der lateinischen Literatur der Antike, herausgegeben von Reinhart Herzog and Peter Lebrecht Schmidt, fünfter Band, Restauration und Erneuerung: Die lateinische Literatur von 284 bis 374 n. Chr., herausgegeben von Reinhart Herzog. München.
- Holford-Strevens, L. 2003:* Aulus Gellius: An Antonine Scholar and his Achievement, revised edition. Oxford – New York.
- Hose, M. 2007:* Cassius Dio: A Senator and Historian in the Age of Anxiety. In: John Marincola (ed.), A Companion to Greek and Roman Historiography, volume II. Malden, MA – Oxford – Carlton, Victoria, 461–467.
- Hošek, R. 1985:* Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967-1982 in Slovacia reperti. Praha.
- Husová, M. – Kucharský, P. 1979:* Livius, Dějiny, VII, přeložili Marie Husová a Pavel Kucharský. Praha.
- Jašková, N. 2012:* rec. Dagmar Bartoňková – Irena Radová: Antické písemné prameny k dějinám střední Evropy. *Časopis Matice moravské* 131, 154–155.
- Julien, Y. 1998:* Aulu-Gelle, Les Nuits attiques, tome IV, livres XVI–XX, texte établi et traduit par Yvette Julien. Paris.
- Kemezis, A. 2016:* Dio, Caesar and the Vesontio Mutineers (38.34–47): A Rhetoric of Lies. In: Carsten Hjort Lange – Jesper Majbom Madsen (eds.), Cassius Dio, Greek Intellectual and Roman Politician. Leiden – Boston, 238–257.
- Klokner, T. 2012:* rec. Bartoňková, Dagmar – Radová, Irena. Antické písemné prameny k dějinám střední Evropy. *Kultúrne dejiny* 3, 106–108.
- Kordoš, J. 2010:* Thucydidean Elements in Cassius Dio. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 50, 249–256.
- Králová, M. 2014:* Tradice původu Langobardů a její zdroje. Bakalářská práce. FF UK, Praha. Dostupná zde: [<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/137478/>](https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/137478/)

- Kult, A. 2017:* Předpokládaná plavba římských lodí z Carnunta do Mušova – I. Vodohospodářské technicko-ekonomické informace (VTEI) 2017/6, 40–49.
- Lantová, L. 1998:* Nováková, Julie. In: Slovník českých spisovatelů od roku 1945, díl 2, M–Ž, vedoucí redaktor Pavel Janoušek. Praha, 137–138.
- LSJ:* A Greek-English Lexicon, compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, a new edition revised and augmented throughout by Henry Stuart Jones. Oxford 1961.
- Machlajuk, A. V. 2014:* Кассий Дион Коккейан, Римская история, книги LI-LXIII, перевод с древнегреческого под редакцией А. В. Махлаюка, предисловие и комментарии А. В. Махлаюка. Санкт-Петербург.
- Marek, V. 1971:* Livius a jeho dílo. In: Livius, Dějiny I, přeložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha, 7–35.
- Marek, V. 2004a:* Aufidius Bassus. In: Slovník latinských spisovatelů. Praha, 111.
- Marek, V. 2004b:* Cluvius Rufus. In: Slovník latinských spisovatelů. Praha, 181.
- Marek, V. 2004c:* Cremutius Cordus. In: Slovník latinských spisovatelů. Praha, 199.
- McDougall, I. 1991:* Dio and his Sources for Caesar's Campaigns in Gaul. *Latomus* 50, 616–638.
- McGushin, P. 1994:* Sallust, The Histories, translated with Introduction and Commentary by Patrick McGushin, volume 2. Oxford.
- Meyer-Zwiffelhofer, E. 2009:* Imperium Romanum. Geschichte der römischen Provinzen. München.
- Millar, F. 1964:* A Study of Cassius Dio. Oxford.
- Minařík, A. – Hartmann, A. 1975:* Tacitus, Letopisy, přeložili Antonín Minařík a Antonín Hartmann. Praha.
- Minařík, A. – Hartmann, A. – Bahník, V. 1976:* Tacitus, Z dějin císařského Říma, přeložili Antonín Minařík, Antonín Hartmann a Václav Bahník. Praha.
- Mineo, B. 2015a:* Introduction: Livy. In: Bernard Mineo (ed.), A Companion to Livy. Malden, MA – Oxford – Chichester, xxxi–xxxix.
- Mineo, B. 2015b:* Livy's Political and Moral Values and the Principate. In: Bernard Mineo (ed.), A Companion to Livy. Malden, MA – Oxford – Chichester, 125–138.
- Morellius, I. 1798:* Dionis Cassii Historiarvm Romanarvm fragmenta cvm novis earvndem lectionibvs ... nvnc primvm edita. Bassani.
- Mouchová, B. 2004:* Plinius Starší. In: Slovník latinských spisovatelů. Praha, 472–473.
- Mouchová, B. 2013:* Velleius Paterculus a Florus, Dvojitý pohled na římské dějiny, přeložila Bohumila Mouchová. Praha.
- Nawijn, W. 1931:* Cassii Dionis Cocceiani Historiarvm Romanarvm quae svpersvnt, edidit Vrsvlvs Philippvs Boissevain, volvmen V, Index Graecitatis, composvit W. Nawijn. Berolini.
- Nováková, J. 2008:* Paměti aneb Autobiografie. Třináct olomouckých let (1948–1961), Tomáš Motlíček (editor). Olomouc.
- Nováková, J. – Pečírka, J. 1961:* Antika v dokumentech, II, Řím. Praha.
- Pape, W. – Benseler, G. E. 1884a:* Wörterbuch der griechischen Eigennamen, dritte Auflage, neu bearbeitet von Gustav Eduard Benseler, erste Hälfte, A–K. Braunschweig.
- Pape, W. – Benseler, G. E. 1884b:* Wörterbuch der griechischen Eigennamen, dritte Auflage, neu bearbeitet von Gustav Eduard Benseler, zweite Hälfte, Λ–Ω. Braunschweig.
- Pelikán, O. 1977:* Protohistorie ČSSR ve světle antických písemných pramenů. *Listy filologické* 100, 2–13.
- Perin, G. 1913:* Onomasticon totius Latinitatis, tom. I. Patavii.
- Perin, G. 1920:* Onomasticon totius Latinitatis, tom. II. Patavii.
- PIR²:* Prosopographia Imperii Romani saec. I. II. III. Editio altera. Berolini et Lipsiae 1933–2015.
- Platner, S. B. – Ashby, T. 1929:* A Topographical Dictionary of Ancient Rome, completed and revised by Thomas Ashby. London.
- Pleiner, R. – Rybová, A. a kol. 1978:* Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Poly, J.-P. 2016:* Freedom, Warriors' Bond, Legal Book. The Lex Salica Between Barbarian Custom and Roman Law. *Clio@Thémis: Revue électronique d'histoire du droit* 10, 1–25.
- Prach, V. 1998:* Řecko-český slovník, vydání rozšířené o Attické tvary slovesné podle nápisů a rukopisů, Jaroslav Gustav Schulz. Praha.
- Prchlik, I. 2016:* Strabón a Tacitus o počátcích dějin České kotliny: Několik poznámek k otázkám znovunastoleným Vladimírem Salačem. *Archeologické rozhledy* 68, 532–543.
- Prchlik, I. 2017:* Auctor nominis eius Christus: Tacitus' Knowledge of the Origins of Christianity. *AUC Philologica* 2/2017, 95–110.
- Prchlik, I. 2019:* Tacitus. In: Jiří Hoblík – Radka Fialová – Petr Kitzler (eds.), Encyklopedie helénismu, posthelénismu a raného křesťanství. Dostupná zde: <<http://helene.ics.cas.cz/>>
- Reimarus, H. S. 1752:* Cassii Dionis Cocceiani Historiae Romanae quae svpersvnt, volvmen II. Hamburgi.
- Ryba, B. – Nechutová, J. 1974:* Suetonius, Životopisy dvanácti císařů, přeložili Bohumil Ryba a Jana Nechutová. Praha.

- Salač, V. 2006:* 2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské. *Archeologické rozhledy* 58, 462–485.
- Salač, V. 2016:* Kvádové v nejstarších dějinách Čech a střední Evropy. *Archeologické rozhledy* 68, 477–531.
- Salač, V. 2021:* Jak malá byla Marobudova říše? *Prameny k rozsahu Marobudem ovládaného území a jejich interpretace. Památky archeologické* 112, v tisku.
- Schwartz, E. 1957:* Griechische Geschichtschreiber. Leipzig.
- Sklenář, K. 2005:* Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.
- Smilda, H. 1926:* Cassii Dionis Cocceiani Historiarvm Romanarvm quae svpersvnt, edidit Vrsvlvs Philippvs Boissevain, volvmen IV, Index historicvs, composvit Henricvs Smilda, absolvit recognovit Vrsvlvs Philippvs Boissevain. Berlini.
- Springer, M. 2009:* Zwischen (H)Ermunduren und Thüringern besteht kein Zusammenhang. In: Helmut Castritius – Dieter Geunich – Matthias Werner (eds.), *Die Frühzeit der Thüringer. Archäologie, Sprache, Geschichte*. Berlin – New York, 135–169.
- Stiebitz, F. – Novotný, F. – Oliva, P. – Hošek, R. – Mertlík, R. 1981:* Nejstarší řecká lyrika, přeložili Ferdinand Stiebitz, František Novotný, Pavel Oliva, Radislav Hošek a Rudolf Mertlík. Praha.
- Stroppa, A. 2016:* Cassio Dione, *Storia romana*, volume quinto (libri LII–LVI), introduzione di Giovannella Cresci Marrone, traduzione di Alessandro Stroppa, note di Francesca Rohr Vio, testo greco a fronte. Milano.
- Sturzius, F. G. 1824:* Dionis Cassii Cocceiani Historiarvm Romanarvm quae svpersvnt, volvmen III. Lipsiae.
- Swan, P. M. 1987:* Cassius Dio on Augustus: A Poverty of Annalistic Sources? *Phoenix* 41, 272–291.
- Swan, P. M. 2004:* *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55–56 (9 B.C.–A.D. 14)*. Oxford – New York.
- Šimek, E. 1934:* Keltové a Germáni v našich zemích. *Kritická studie*. Brno.
- Šimon, F. 2012:* rec. Dagmar Bartoňková – Irena Radová: *Antické písemné prameny k dějinám střední Evropy*. In: Nicol Sipekiová – Daniel Škoviera (eds.), *Sambucus VIII. Práce z klasické filologie, latinské medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava – Kraków, 238–239.
- Škoviera, D. 2012:* rec. Bartoňková, Dagmar – Radová, Irena. *Antické písemné prameny k dějinám střední Evropy. Historický časopis* 60, 162.
- Šonka, J. 1974:* Xenofón, *Anabaze*, přeložil Jaroslav Šonka. Praha.
- Šubrt, J. 2005:* *Římská literatura*. Praha.
- Tafel, L. 1837:* *Cassius Dio's Römische Geschichte, übersetzt von D. Leonhard Tafel, sechstes Bändchen*. Stuttgart.
- Townend, G. B. 1961:* Traces in Dio Cassius of Cluvius, Aufidius and Pliny. *Hermes* 89, 227–248.
- Urso, G. 2016:* Cassius Dion témoin de traditions disparues : les premiers siècles de la République. In: Valérie Fromentin – Estelle Bertrand – Michèle Coltelloni-Trannoy – Michel Molin – Gianpaolo Urso (eds.), *Cassius Dion : nouvelles lectures*, volume I. Bordeaux, 143–158.
- Valachovič, P. 1998:* *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, I, Územie Slovenska pred prichodom Slovanov*. Bratislava.
- Vaněčková, Z. 2006:* Dio Cassius. In: *Slovník řeckých spisovatelů*. Praha, 156.
- Veh, O. 2007:* Cassius Dio, *Römische Geschichte, Band IV, Bücher 51–60*, übersetzt von Otto Veh. Düsseldorf.
- Viviani, G. 1823a:* *Istorie romane di Dione Cassio Coccejano tradotte da Giovanni Viviani, tomo primo*. Milano.
- Viviani, G. 1823b:* *Istorie romane di Dione Cassio Coccejano tradotte da Giovanni Viviani, tomo terzo*. Milano.
- Westall, R. 2016:* The Sources of Cassius Dio for the Roman Civil Wars of 49–30 BC. In: Carsten Hjort Lange – Jesper Majbom Madsen (eds.), *Cassius Dio, Greek Intellectual and Roman Politician*. Leiden – Boston, 51–75.

Cassius Dio and his Μαρκουμαννίς: A textological and philological aspect of the problem. A contribution to information possibilities of ancient written sources

Among Czech archaeologists, when it comes to an interpretation of ancient written sources and their accounts concerning the area of the Czech Basin, an authority of Josef Dobiáš is still highly recognized, sometimes even to a disregard of the fact that interpretation of these sources in general is never definitive. To Czech readers who do not possess knowledge of classical languages the accounts in question are chiefly available in two collections: in one section of an anthology of source texts for the history of classical antiquity published in two volumes at the turn of 1950's (*Nováková – Pečírka 1961*, 551–605) for which the texts have been selected by Oldřich Pelikán and translated by Julie Nováková, and recently in a specialized publication authored by Dagmar Bartoňková and Irena Radová (*Bartoňková – Radová 2010*). Both these collections, however, suffer from limited size, and thus the texts selected are only translated without commenting in detail on often ambiguous meaning

of original formulations. In the case of the former one this is fully understandable, yet in that of the latter at least startling, as well as that it, when compared to its predecessor, offers almost no added value of whatever kind.

To demonstrate both the necessarily permanent openness of interpretation of ancient written sources and the Czech scholarship's unsatisfactory means to consult the above mentioned accounts, a particularly ambiguous one is discussed at some length in this paper, namely that of Cassius Dio reporting the settling down of Hermunduri in the territory of the so-called Marcomannis, carried out by L. Domitius Ahenobarbus sometimes around the turn of the eras. The account is dealt with in its full context (Cass. Dio, Hist. Rom. LV, 10a, 1–3), since the relevant passage of Dio's work begins abruptly due to a lacuna in the manuscript and Pelikán (in *Nováková – Pečírka 1961*, 556, introduction to the No. 411) therefore conjectured that the first sentence of § 2 perhaps refers to the replacement of the Celts in the Czech Basin with Marcomanni and other Germans. This is, of course, erroneous, since the sentence clearly refers to the account immediately preceding this one whose finale is preserved in § 1, yet Dio's emphasis on the change of conditions of the Celts, thus Germans in his terms (from which perspective the comments by *Bartoňková – Radová 2010*, 57, n. 4 and *Bellissime – Hurllet 2018*, 57, n. 65 seem unhappy, especially in the light of Cass. Dio, Hist. Rom. XXXIX, 49, 1–2), can perhaps have been brought about by attention paid to them in close vicinity to this account, thus somewhere in the lacuna. Still, it is no more than a speculation not to be built upon.

Since the state of preservation of Dio's work thus turns out to be of particular importance for the account in question, an explanation of the manuscript tradition follows including an explication why the chapter in which it is contained the anomalous number '10a' has been assigned to. Pace Springer (2009, 153–154) the passage represents Dio's *ipsissima verba*, the text of this whole chapter, however, was unheard of until 1798, when the hitherto unknown passages of Dio's work contained in the codex Marcianus were published for the first time (*Morellius 1798*). The successive editors included the chapter in the text, placing it with the aid of the following sentences which are almost identical to a passage preserved also in the indirect tradition that had therefore been already incorporated in the chapter 11 of the earlier editions. These sentences thus turned into the initial paragraphs (first introduced in *Bekker 1849*) of the chapter 11, while the preceding text had to be added to the chapter 10, yet due to its abrupt beginning and the preceding lacuna it was not clear from which number the numbering of its paragraphs should have started. Hence the chapter 10a, divided in paragraphs 1–10.

Further, the issue of Dio's sources is briefly touched on. Following his own claims about accessibility of earlier tradition to him (Hist. Rom. I, 1, 2; LIII, 19, 6; LXXII, 23, 5) one would believe that even his description of the periods he did not witness himself can be considered generally reliable, and modern scholarship has come at no reason as yet why these claims should not be believed on principle. There are even quite good reasons to suppose that he was interested in the primary sources for the periods for which some were available.

Concerning the account itself, there are many ambiguities in Dio's formulations as already diverging translations in modern languages show lucidly enough. Thus there is no way, when these formulations alone are examined, how to specify Domitius' official capacity nor the territory under his command. No way to decide whether only a part of the Hermunduri left their homeland or all of them and whether Domitius dealt friendly with them from the start or attacked them initially. No way to establish what kind of uncertainty about Hermunduri's leaving their homeland Dio professes. No way to tell anything more about the territory he labels as *Μαρκομαννίς*, not even concerning Marcomanni's actual relationship to this territory. No way to lay down whether a friendship with the barbarians from beyond the Elbe was only informally won by Domitius or somehow institutionally sanctioned. No way to learn about a time span between Domitius' enterprises on the Elbe and the Rhine, with the latter datable to 1 CE, or whether even a single continuous action was not carried out by him in this very year. No way to ascertain the identity of those others through whom he attempted to secure a recovery of Cheruscan exiles, with other Germans or Domitius' subordinates being the possibilities. And finally, there is no way to find out what sort of failure Domitius suffered at the hands of Cherusci. There are, of course, parallels to some of Dio's formulations elsewhere in the preserved corpus of his work or sometimes his model, Thucydides, can be consulted for a possible meaning of some of them, but still no certainty can be reached this way about any of them.

Notwithstanding these ambiguities, there are also idiosyncrasies in Dio's language which, on the other hand, can tell something about the account in question. Both the accusative τὸν Ἀλβίαν and the genitive τοῦ Ἀλβίου featuring twice elsewhere in the same Dio's book (Hist. Rom. LV, 1, 2; 28, 5) and nowhere else seem idiosyncratic with respect to the whole preserved corpus of writings of classical antiquity while the nominative whose form had to read ὁ Ἀλβίας is not attested at all (the double occurrence of the genitive *Albiae* in Hist. Lang. Cod. Goth. 2, the early 9th century brief chronicle, cannot be considered a disproof of this observation).

The same goes not only for the above mentioned Μαρκομαννίς, but also for the similar labels coined for the territories related somehow with other Germanic tribes featuring in Dio's Augustan books (Συγαμβρίς and Χαωκίς in Hist. Rom. LIV, 32, 2, Χερουσκίς in LIV, 33, 1; LVI, 18, 5 and perhaps also LV, 1, 2, and Λουγδουνίς in LIV, 36, 6) and once more nowhere else. Thus a specific source can be supposed to have been used by Dio only in this part of his work and therefore likely to have been written and have coined these terms not long after Augustus' principate.

To attempt clarifying some of the above listed ambiguities in Dio's formulations, several accounts from other ancient sources can be compared with that of his. Here, however, only a selection of what seems more important than the rest can be presented.

Domitius' campaign to the Elbe is mentioned also by Tacitus, yet only briefly in an obituary of this politician, and thus lacking all the necessary context (Ann. IV, 44, 2). Still, the mention of the triumphal honours awarded to him provides for linking it to Suetonius' allusion to what he explicitly labels as Germanic war (Nero 4), and thus at least one battle can be supposed to have been struck by Domitius during this campaign. Dio's account offers the Hermunduri as his adversaries in such battle who therefore would have had to be attacked by him, or the Cherusci in the case that a single continuous Domitius' action is described in this account. Cincius quoted by Gellius (Noct. Att. XVI, 4, 1) can eventually be considered even a witness to the formal declaration of precisely this war to the Hermunduri, although according to Holford-Strevens (2003, 19–20) the later war witnessed by Gellius himself is concerned. Based on the emphasis laid by Tacitus on the extraordinarily friendly relations of the Romans with the Hermunduri (Germ. 41), without mentioning any former conflict, it can, however, be argued that Domitius' dealing with the Hermunduri was the friendly one from the start, yet due to its rather sketchy content this account cannot be considered that decisive.

Concerning the movements of the Hermunduri, other accounts can be attempted to be exploited too. Strabo mentions their seats, probably for some time within the period of the first two decades of the Common Era: together with Langobards they had lived beyond the Elbe, or perhaps part of them also between the Rhine and Elbe, recently, however, all of them were (probably) expelled into the other side (Geogr. VII, 1, 3). Nevertheless, this concluding piece of information seems much like a clumsily added later update because it is not clear whether only the Langobards or both the Langobards and the Hermunduri were expelled nor from which side to which other side of the Elbe. Thus, however, Strabo too could have a movement of the Hermunduri in mind and if so, in reasonable likelihood it was the same one as that mentioned by Dio, datable following him to 1 CE or some years earlier, in particular since otherwise the Hermunduri would have had to be expelled from their seats, granted them by the Romans, shortly after this grant was made, without notice whatsoever on the part of our sources.

This observation can be further combined with the information supplied by Velleius Paterculus about Tiberius' campaign in 5 CE during which he crushed the Langobards without crossing the Elbe and then even reached this river flowing around the territory of the Semnones and the Hermunduri (Hist. Rom. II, 106, 1–2). Based on such presentation of the matter and some other clues it seems more likely that at that moment all of these tribes dwelt on the western side of the Elbe which at least cannot be disproved by Tacitus whose account (Germ. 41, 1–42, 1) reports circumstances of unknown period, or even periods.

Somewhat surprisingly even an early Byzantine author can be claimed to tell something to the issue. If really the Thuringians reported by Procopius of Caesarea (Bell. Goth. I, 12, 8–11) to have been endowed with their actual territory by the first Emperor Augustus are to be identified with the Hermunduri, then this account should not be disregarded since the source of this information could have been a Frankish embassy to Constantinople (thus *Poly 2016*, 10) which in turn could have drawn upon some kind of collective memory of the Thuringians themselves. There are, however, doubts about the identification of the Thuringians with the Hermunduri (see *Springer 2009*), and even if indeed the former were the direct descendants of the latter, still Procopius' account provides virtually no geographical data to be built upon.

Not only these but nor other ambiguities of Dio's account can be clarified with certainty through information supplied by other sources, and thus sometimes even opposite interpretations could be promoted if these ambiguities were disregarded. This, however, can happen especially when one's own hypothesis is compatible with only one of the possible interpretations, since the sensitivity to the other one then naturally abates. This, too, is why an interpretation of ancient written sources can never be regarded as definitive.

English by *Ivan Prchlik*

Ivan Prchlik, Ústav řeckých a latinských studií, Filozofická fakulta UK, nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
ivan.prchlik@ff.cuni.cz

